



ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๕๓

พงศาวดารเมืองสงขลา

พงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช

พงศาวดารเมืองพัทลุง

นางสรวง เสวตะทัต

พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

ของเอก พระยาอาษาญาพิทักษ์ (เกษ สุเนตรรัตน์)

๕ ๕  
เมษายน ๒๕๑๓ พ.ศ. ๒๕๑๓

โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

WT

DS

588.S72

พ4ป

2473



ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๕๓

พงศาวดารเมืองสงขลา -

พงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช -

พงศาวดารเมืองพัทลุง -

---

นางสรวง เสวตะทัต

พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

นายพันตำรวจเอก พระยาอาชญาพิทักษ์ (เกษ สุนทรรัตน์)

๕ ๔  
เมื่อยมะเมีย พ.ศ. ๒๔๗๓

---

โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

คำนำ

นางสวิง เสวตะทัต จะทำการปลงศพสนองคุณ นายพัน  
คำวรวงเอก พระยาฮาชาญาพิทักษ์ (เกษ สุนทรรัตน์) ผู้เป็นบิดา  
ให้แจ้งความมายังราชบัณฑิตยสภา ขออนุญาตพิมพ์หนังสือเรื่องพงศาว  
ดารเมืองสงขลา พงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช และพงศาวดาร  
เมืองพัทลุง ซึ่งราชบัณฑิตยสภาได้เตรียมเรื่องส่งไปเรียงพิมพ์ไว้นาน  
แล้ว ราชบัณฑิตยสภาจึงอนุญาตให้ตามประสงค์

หนังสือพงศาวดารทั้ง ๓ เรื่องนี้ ที่เป็นสำนวนอันราชบัณฑิตยสภา  
ได้รวมพิมพ์แล้วก็มี เช่นเรื่องคิงเจ้าพระยานครศรีธรรมราช พิมพ์แล้ว  
ในประชุมพงศาวดารภาคที่ ๒ พงศาวดารเมืองสงขลาพิมพ์ในประชุมพง  
ศาวดารภาคที่ ๓ พงศาวดารเมืองพัทลุง พิมพ์เป็นประชุมพงศาวดาร  
ภาคที่ ๓๕ แต่สำนวนและข้อความมีผิดแปลกแปลกกันทุกสำนวน ผู้สนใจ  
ในทางโบราณคดีอาจได้ความรู้แปลกออกไปเมื่อได้อ่านประชุมพงศาวดาร  
เล่มนี้

การพิมพ์ประชุมพงศาวดารเล่มนี้ได้พิมพ์ไว้ตาม ไวยาหารสำนวนของ  
ผู้แต่งเดิมมิได้เปลี่ยนแปลงแก้ไข ข้อความใดที่ผิดจากพระราชพง  
ศาวดาร สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานุภาพได้ทรงบันทึกไว้ตามเชิง  
กระดาษ ข้อความที่ควรอธิบายให้เด่นชัดขึ้น ก็ได้ทรงบันทึกไว้  
เหมือนกัน

อนึ่งในการพิมพ์หนังสือเรื่องนี้ เจ้าภาพได้เรียงประวัติของผู้  
มรณะส่งมาขอให้พิมพ์ไว้เป็นตระกูลด้วย จึงได้พิมพ์ไว้ตลอดค่านานไป  
ราชบัณฑิตยสภา

วันที่ ๒๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๓



นายพันตำรวจเอก พระยาอาชญาพิทักษ์ ( เกษ สุนทรรัตน์ )

ต, จ, ๖, ต, ม, บ, ช, ๖, จ, ม,

## ประวัติ

นายพันตำรวจเอก พระยาอาชญาพิทักษ์ ( เกษ สุนทรรัตน์ )

ต, จ, ว, ต, ม, บ, ช, ร, จ, ม,

พระยาอาชญาพิทักษ์ เกิดวันที่ ๕ เดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๔๒๓  
ตรงกบขชาล วันจันทร์ ชน ๗ ค่ำ เดือน ๘ รุศคักราช ๑๒๕๐ ฅบ้าน  
หลังวัดอนงคาราม จังหวัดอนบุรี ฅนบุตรนายแกว นางสุน

เมื่อปฐมวัยไคเข้าศึกษาหนังสือไทยที่ โรงเรียนวัดพิไชยญาติการาม  
สอบไคชั้นประโยค ๑ แล้วย้ายไปเรียนหนังสืออังกฤษที่ โรงเรียนวัด  
มหรณพาราม สอบไคชั้น ๕ ภาษาอังกฤษ

เมื่ออายุครบอุปสมบท ไคอุปสมบทฅนพระภิกษุที่วัดอนงคาราม  
ครันลาสิกขาบท แลวจงเข้าสมัคฅนนักเรียนนายร้อยตำรวจอรที่จังหวัด  
นครราชสีมา เมื่อวันที่ ๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๔๕ ไครับเงินเดือน ๆ ละ  
๑๒ บาท

ถึงวันที่ ๑ สิงหาคม ๖๕ ไคได้บวชฅนนายร้อยตำรวจตรี ไป  
ประจำที่สถานีอำเภอพะเยา จังหวัดเชียงราย ไครับพระราชทาน  
เงินเดือน ๆ ละ ๘๐ บาท

วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๔๖ ไคย้ายมาฅนผู้บังคับการโรงเรียน  
นายร้อยตำรวจอร ที่จังหวัดนครปฐม ไครับพระราชทานเงินเดือน ๆ ละ  
๑๒๐ บาท

วันที่ ๓ เมษายน พ.ศ. ๒๔๔๗ ได้ย้ายไปเป็นผู้บังคับการตำรวจ  
ภูธร มณฑลยัคคานัน ถึงเดือนมิถุนายนในชั้นนี้ ได้รับพระราชทาน  
บรรดาศักดิ์เป็นชนอาสาพิทักษ์ และเลื่อนยศเป็นนายร้อยตำรวจเอก

วันที่ ๓ เมษายน พ.ศ. ๒๔๔๘ กลับเข้ามารับราชการณกรุงเทพฯ  
ในตำแหน่งปลัดกรม ได้รับพระราชทานเงินเดือน ๆ ละ ๒๐๐ บาท  
พ.ศ. ๒๔๔๘ กลับไปรับราชการเป็นผู้บังคับการที่มณฑลยัคคานัน  
ได้รับพระราชทานเงินเดือน ๆ ละ ๒๒๐ บาท

ถึง พ.ศ. ๒๔๕๓ ได้รับพระราชทานเงินเดือน ๆ ละ ๒๖๐ บาท และ  
ได้เลื่อนยศเป็นนายพันตำรวจตรี เมื่อวันที่ ๓๖ กรกฎาคมขมขณ

วันที่ ๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๒ ได้เลื่อนบรรดาศักดิ์ขึ้นเป็นหลวง  
ในราชทินนามเดิม

วันที่ ๓ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๕ ได้ย้ายจากมณฑลยัคคานันไปเป็น  
ผู้บังคับการตำรวจภูธรมณฑลภูเก็ต ครั้นวันที่ ๘ เมษายน ค.ศ. นั้น ได้  
เลื่อนยศเป็นนายพันตำรวจโท ได้รับพระราชทานเงินเดือน ๆ ละ ๓๐๐ บาท

วันที่ ๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๖ ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระ  
ในราชทินนามเดิม

พ.ศ. ๒๔๖๐ ได้รับพระราชทานเงินเดือน ๆ ละ ๕๐๐ บาท

วันที่ ๒๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๖๓ ได้รับพระราชทานยศเป็นนายพัน  
ตำรวจเอก

วันที่ ๒๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๓ ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์  
เป็นพระยาอาสาพิทักษ์

พ.ศ. ๒๔๖๔ ได้รับพระราชทานเงินเดือน ๆ ละ ๕๕๐ บาท

พ.ศ. ๒๔๖๘ ได้เลื่อนเงินเดือนขึ้นเป็นเดือนละ ๖๐๐ บาท

วันที่ ๓๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๘ ได้ย้ายไปเป็นผู้บังคับการ

ตำรวจภูธรมณฑลนครศรีธรรมราช

พ.ศ. ๒๔๗๐ ได้ย้ายไปเป็นผู้บังคับการตำรวจภูธรมณฑลนครสวรรค์

ในเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๒ ถ้ายจากตำรวจราชการ ได้ช่วย

เป็นไข้มาเลเรีย ภายหลังอาการหนักพังกำเวิบขึ้นสู่สมอง ลงมารักษาตัว

ที่โรงพยาบาลฟ้าสงกรณ อากาศมีแต่ทรงกบฏทรก ครั้นถึงวันที่ ๑๒

เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๒ เวลาเที่ยงกับ ๒๕ นาที ได้ถึงอนิจกรรม

ที่โรงพยาบาลนั้น สรุปลอายุได้ ๕๒ ปี

ในราชการเสวย ได้รับพระราชทานยศชั้นคนเป็นนายหมู่ตรี เป็น

ลำดับชั้นไปถึงเป็นนายกองโท

ราชการพิเศษ เมื่อวันที่ ๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๕๕ ไปปราบพวก

เงี้ยวทำการรดาจลทจังหวัดแพร่ ในหน้าที่ผู้บังคับหมวด แล้วไปรักษา

การอยู่จังหวัดลำปาง และเป็นผู้บังคับกองอยู่จังหวัดพะเยา

พ.ศ. ๒๔๕๕ ไปปราบพวกที่แสกงคนอวกอ้างว่าเป็นผู้วิเศษที่

จังหวัดยะลา และสยจับหัวหน้าผู้ก่อการจลาจลได้

เมื่อวันที่ ๒๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๐ ได้เป็นผู้สมทบจับชนชาติ

ศัตรู ( เยอรมัน )

เครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่ได้รับพระราชทาน มงกุฎสยามชั้น ๕

ช้างเผือกชั้น ๕ มงกุฎสยามชั้น ๕ ช้างเผือกชั้น ๕ มงกุฎสยามชั้น ๓

กติยบุรุษอมเกล้าวิเศษ      นอกจากนั้นยังไต่รับพระราชทานเหรียญ  
 รัชสมงค์      เหรียญรัชสมงค์ลาภิเษก      เหรียญบรมราชาภิเษก  
 รัชกาลที่ ๖ เหรียญจักรมาลา      เหรียญบรมราชาภิเษกรัชกาลปัจจุบัน  
 และเหรียญศรทูลมาลา

พระยาอาสาพิทักษ์ ( เกษ สุนทรรัตน์ )      เป็นผู้หนึ่งที่มีความ  
 ยากขันครากคร่ำในหน้าที่ราชการไม่มีความท้อถอย เป็นผู้ที่ผู้น้อยซึ่งอยู่  
 ไต่รับบัญชาชั้นดีและยำเกรง      และเป็นผู้ มีอิทธิพลกว้างขวาง  
 มีมิตรสหายมาก      เมื่อดังอนิจกรรมมคงมีบุตรและบุตร      เกิดด้วย

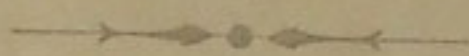
คุณหญิงอาสาพิทักษ์ ( สุก )      ทูลานพระยาสุรเสนา ( บุญคง  
 บุญเกษร ) ๒ คน คือ สว่าง ภรรยา นายร้อยตำรวจตรี พนม เสวตะทัต  
 และนายสมนึก      และมีบุตรเกิดด้วยนางม้วนอีกคน ๓ ชื่อ เค็กหญิงกมล



พงษาวตารเมืองสงขลา  
ของเจ้าพระยาวิเชียรคีรี บุญสังข์

ตอนที่ ๑

แต่งเมื่อปลายแฉะ รุศีกกราช ๑๒๐๗



๑ วันอาทิตย์เดือนอ้ายแฉะสามค่ำ รุศีกกราชได้ ๑๒๐๗

ขเดาะนักขัตฤกษ์ตศก เพลา ๓ โมงเช้า พระยาวิเชียรคีรี ศรีสมุทร  
วิสุทธิศักดิ์ มหาพิไชยสงคราม งามภักดี พริยพาหะ ผู้สำเร็จ  
ราชการเมืองสงขลาที่ ๔ นั่งฉนวน พร้อมด้วยกรมการผู้ใหญ่ผู้น้อย  
ปรารภถึงวงษ์สกุลว่า ได้ครองเมืองสงขลาแต่ครั้งไหน สักกชว  
มาแล้ว ทามผู้ใดจะเล่าได้ไม่ กรมการผู้ใหญ่ผู้น้อยที่สงขลา  
เมื่อครั้งพลหัวเจ้าท่าน เจ้าพระยาอินทคีรีศรีสมุทรสงคราม ผู้สำเร็จ  
ราชการเมืองสงขลา ก็ล่องไปสิ้น เจ้าคุณผู้สำเร็จราชการให้ สิบห้าผู้  
มีชื่อทใดทำราชการครั้ง ๑ พล ๑ เจ้าพระยาสงขลาจะมีอยู่แห่งใดบ้าง  
จะใด สิบเรื่องราวราชการบ้านเมืองแต่ก่อน บุครหลานจะทำราชการ  
ไปเมื่อน่าจะใด รู่ววงษ์สกุลรับทำราชการว่าวังเมืองสงขลาแต่ครั้งนั้น  
ได้ความว่าชนพรหมเสนา ตั้งเรือนอยู่บ้านมะม่วงหวาน เป็นกรมการ  
ครั้งเจ้าพระยาสงขลาที่ ๓ มีอยู่คนหนึ่งชื่อยุได้ ๗๕ ปี ได้เอาตัว



พระยาสงขลา ว่ากองทัพเจ้าตากยกมาตีเมืองนคร ให้พระยาพิทลุง  
 พระยาสงขลายกกองทัพไปช่วย พระยาพิทลุงพระยาสงขลายกกอง  
 ทัพไปเมืองนคร คนในเมืองนครมาก กองทัพเจ้าตากน้อยเข้าหัก  
 โหมเอาไม่ได้ ทัพอยู่ กองทัพเจ้าตากซีกซ้ายยิงอาหารลง ยก  
 กองทัพกลับไปประทัยอยู่เมืองไซยา เจ้านครเห็นว่ากองทัพเจ้าตาก  
 กลับแล้ว เจ้านครมึนงานเล่นละครให้พระยาพิทลุง พระยาสงขลา  
 ใจวันเสร็จงานแล้ว สั่งให้พระยาพิทลุงพระยาสงขลาเลิกทัพกลับไป  
 บ้านเมือง<sup>๒</sup> ๗

๑๐ ขณะนั้นเจ้าไชยฤทธิ ที่เจ้านครให้เป็นวังหน้า เคิมเป็น  
 ชาวกรุงเทพพระมหานคร คู่กันเคยกันกับเจ้าตาก ทรงเห็นว่าถ้า  
 เจ้าตากตีเมืองนครได้แล้วจะขอเป็นเจ้าเมืองนคร จึงเจ้าไชยฤทธิแต่ง  
 ให้คนลอบถือหนังสือไปถึงเจ้าตาก ว่ากองทัพเมืองพิทลุงเมืองสงขลา  
 เลิกกลับไปแล้ว คนในเมืองนครมีอยู่แต่่น้อย ให้เจ้าตากยกกองทัพ  
 ไปตีเขาเมืองนครเห็นจะได้ โดยง่าย เจ้าตากเห็นการจะสำเร็จ จึง  
 ยกทัพมาตีเมืองนคร เจ้านครเห็นว่าผู้คนน้อยตัวสู้ไม่ได้ พาอพยพ  
 หนีมาเมืองสงขลา เลยพันไปแขวงเมืองเทพา เจ้าตากเข้าตีเขา  
 เมืองนครได้ ศึกแวงเมืองนครเสร็จแล้ว เจ้าตากก็ยกทัพเลยม  
 เมืองสงขลา ตั้งพระตำหนักอยู่ที่ทุ่งข่อยเตย เจ้าตากให้หาพระยา  
 สงขลาวิเถียนมาเชิญจำไว้ ให้กองทัพยกตามเจ้านครไปเมืองเทพา

๒ เมื่อตีไม่ได้คราวแรกนั้น พระเจ้ากรุงธนบุรีมิได้เสด็จเอง

จับตัวเจ้านครแลบุตรภรรยาไ้มาจำไว้ที่เมืองสงขลา เจ้าตากให้ถอด  
 พระยาสงขลาวิเถียนออกจากราชการ ตั้งนาย โยมบิฑานายรองเป็น  
 พระสงขลา ให้ขึ้นอยู่กับเมืองนคร เจ้าตากมาประทับอยู่ที่เมือง  
 สงขลา จอมแหลมสนบิดาเจ้าพระยาสงขลาไว้ทำอากรวังนเกาะที่  
 รัยอากรมาแต่ผู้ใดจะเป็นเงินส่วยเท่าใดจนพรหมเสนาไม่แจ้ง จอม  
 แหลมสนมีบุตรผู้ชายห้าคน ผู้ใหญ่ที่หนึ่งชื่อเยียน ที่สองชื่อหนู  
 ที่สามชื่อชินแสง ที่สี่ชื่อเถียนเซ่ง ที่ห้าชื่อยกเซ่ง รวมกันห้าคน  
 จอมแหลมสนถวายตัวทำบาญชีรายบุตรภรรยาข้าทาสชายหญิงทรัพย์สิน  
 สิ่งของทุกเกล้า ๆ ถวายเจ้าตาก ๆ คำว่าสำมาหลายบ้านหลายเมือง  
 แล้ว ทว่ามีผู้ใดจะมาสามีกักก็เหมือนอย่างนี้ไม่ รัยสั่งว่าสิ่งของ  
 ทั้งนั้นคนให้จอมแหลมสนเอาไว้เป็นทุนค้าขายเถิด ให้รัยเอาแต่  
 ยาแคงห้าลึงแจกให้นายทัพนายกอง ก็ขอลอเอาบุตรผู้ชายชื่อชินแสง  
 นื่องที่สามไปใช้สอยคนหนึ่ง แล้วรัยสั่งกำชับกับนายทัพนายกองว่า  
 อย่าให้พวกกองทัพไปทำอันตรายสิ่งหนึ่งสิ่งใดในบ้านแหลมสน ครั้น  
 เสรีราชการกองทัพกลับเข้าไปณกรุงเทพมหานคร เอาตัวเจ้าน  
 นคร พระยาสงขลาวิเถียนบุตรภรรยาเข้าไปด้วย ฯ

๑ ครั้งนั้นพอชินแสงเป็นมหาดเล็กติดไปกับเจ้าตาก เจ้าตาก  
 กลับเข้าไปถึงกรุงเทพมหานคร เจ้าตากเอาบุตรเจ้านครเป็นห้าม  
 คนหนึ่ง แล้วรัยสั่งให้ภาคทัณฑ์โทษเจ้านครไว้ ไปรคให้เจ้านคร  
 ออกมาเป็นเจ้านครต่อไป พระยาสงขลาวิเถียนติดคุกอยู่ณกรุงเทพ

พระมหานคร ไปรคให้แต่หม่อมเหมภรรยากลับมาเมืองสงขลา  
 หม่อมเหมมาตั้งเรือนอยู่บ้านแหลมสน พระสงขลาโยมบิดาหลวงรอง  
 นั้นตั้งเรือนอยู่เมืองเก่าเรือนหนึ่ง หัวเขาเรือนหนึ่ง อยู่สองบริษัต์ให้  
 สมเด็จพระเจ้าพระยาเป็นแม่กองออกมาคักเลขแขนซ้ายเมืองนคร เมือง  
 พัทลุง เมืองสงขลา ครั้งนั้นพเขียนคักเป็นหลวงอินทศิรนายกองเก็บ  
 ส่วยวังนงเกาะห้า คักครั้งนั้นถ้าเป็นหลวงปลัดคักว่าหลวงปลัด เป็น  
 หลวงยกรบัตร์คักว่าเป็นหลวงยกรบัตร์<sup>๓</sup> เสรีการคักแล้ว สมเด็จพระ  
 เจ้าพระยากลับไปณกรุงเทพพระมหานคร ๗

๑ ครั้งนั้นจอมแหลมสนแต่งเรือคักะญวน ให้หลวงอินทศิร  
 คุมเงินส่วยวังนงแลของถวายเข้าไปทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายทุก  
 ปีได้ขาด รัชชัษกับข้าราชการว่าหลวงอินทศิรคักนั้นเป็นข้าหลวงเก็บ  
 สามีภักคักมาช้านาน ควรที่จะชยุเลี้ยงให้เป็นเจ้านายเจ้าเมืองใหญ่ได้  
 รัชชัษว่าพระสงขลาโยมก็ทรงพระกรุณาชยุเลี้ยงให้เป็นเจ้านายเจ้าเมือง  
 ผู้ใหญ่ จะเอาราชการสิ่งใดคักไม่ได้ เป็นคนทุเหตุอเหตุ หากคักถึง  
 พระเดชพระคุณไม่ จะให้เป็นผู้รั้งทำราชการไม่ได้แล้ว รัชชัษให้ตั้ง  
 หลวงอินทศิรเป็นพระสงขลา ตั้งพ่อหนูเป็นพระอนันตสมบัติ ผู้ช่วย  
 ราชการเมืองสงขลา ขึ้นอยู่กับเมืองนคร มีตราออกมาหาตัวพระ  
 สงขลาโยมเข้าไปณกรุงเทพพระมหานคร ถอดเสียจากราชการ พระ

๓ ความที่กล่าวตรงนี้ ประหนึ่งจะคักขอลงไว้ที่แขนนำสงไสย เห็นจะเป็นแต่  
 ลงทะเบียน

สงขลาตั้งให้นายฉิมบุตรพระสงขลาโยมเป็นหลวงรองราชมนตรี กุม  
ไพร่ช่วยค้ำชูจนเกาะหมาก ทำราชการอยู่ในพระสงขลา ๆ ให้  
หลวงรองเข้าไปราชการณกรุงเทพพระมหานคร หลวงรองกลับมา  
แต่กรุง ตั้งเรือนอยู่บ้านหัวเขา ฯ

๑ ขณะนั้นเจ้านครมีหนังสือมาเกณฑ์ไพร่เมืองสงขลาเข้าไป  
ทำค้ำชูที่เขาสูงเมืองนครยี่หนึ่ง ไท้นำค้ำชูเจ้านครยกส่งเข้าไป  
กรุงเทพพระมหานคร เจ้านครมีหนังสือแต่งตั้งให้กรมการมาเก็บเอา  
ผู้หญิงช่างทุกแควลูกสาวราษฎรชาวเมืองสงขลา พาเข้าไปเมืองนคร  
เป็นอันมาก ฯ

๑ ครั้นนั้นพระสงขลาแต่งเรือเข้าไปกรุงเทพพระมหานคร เข้า  
เฝ้ากราบทูลว่า เจ้านครแต่งตั้งกรมการไปเก็บเอาผู้หญิงช่างทุกแคว  
ลูกสาวราษฎรชาวเมืองสงขลาพาเข้ามาเมืองนคร ราษฎรชาวเมือง  
สงขลาได้ความเดือดร้อนนัก รบสั่งให้มิตรมาแจ้งเจ้านครว่า เมือง  
นครกับเมืองสงขลาวิวาทกันไม่รู้แล้ว ให้ยกเมืองสงขลาขึ้นกับ  
กรุงเทพพระมหานครเถิด พระสงขลาทูลลากลับออกมาเมืองสงขลา  
ปรกค้ำชูสองปี พอเจ้าตากเสียพระจริต พระยาสุรศักดิ์เป็นชบถกับ  
เจ้าตากชิงไว้ ฯ

๑ ลุคักราช ๓๓๔๔ ปีขาลจัตวาศึก เจ้านครก็ถึงอาสัญกรรม  
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ ได้ปราบดาภิเษก  
บนัน

๔ ผิด เจ้านครต้องเอาตัวกลับเข้าไปไว้กรุงเทพ ฯ เมื่อปีมโรงจุลศักราช ๑๑๔๖

เสด็จถวัลยราชสมบัติผ่านพิภพชน จึงเสด็จมาสร้างพระนครข้างแม่น้ำ  
 ฝ่ายบูรพ์ พระเจ้าน้องยาเธอ เป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล  
 ไปรคเกล้าไปรคกระหม่อมให้ขุนศรีเชยเจ้านครเป็นเจ้าพระยานคร กรม  
 พระราชวังบวรสถานมงคล กราบทูลแต่พระบาทสมเด็จพระบรมนาถนวม  
 ยพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว พระพุทธชอกฟ้าฟ้าโลกย์ ว่าเจ้าพระยา  
 นครใหม่กับพระสงฆลากรักใคร่กัน ขอให้เมืองสงขลาชนกับเมืองนคร  
 ตามเดิม ไปรคเกล้าไปรคกระหม่อมให้มัตราออกมาถึงเมืองสงขลา  
 ว่า ให้ยกเมืองสงขลาชนกับเมืองนครเหมือนอย่างแต่ก่อน เมือง  
 สงขลาทำราชการชนอยู่กับเมืองนคร ครั้นนั้นไปรคเกล้าไปรค  
 กระหม่อมให้เจ้าพระยาเป็นแม่กองออกมาคักเลขเมืองนคร เมือง  
 พัทลุง เมืองสงขลา คักแซนขวา ตั้งโรงคักที่บ้านหัวเขา คักได้เลข  
 สมเจ็ดพันหกร้อยเจ็ดสิบสองคน คักเลขเสร็จแล้วเจ้าพระยากลับ  
 เข้าไปกรุงเทพพระมหานคร อยู่ยั้งเกณฑ์ไพร่เมืองพัทลุง เมืองนคร  
 เมืองสงขลาชนทำทองยางตะพาน เมืองสงขลาต้องเกณฑ์ไพร่พันหนึ่ง  
 พระสงขลาให้หลวงบำรุงคุมไพร่ไปทำทองที่ ยางตะพาน ยั้งได้ทอง  
 แค้น้อยไม่สมกับลงทุนทำ ไปรคเกล้าไปรคกระหม่อมมีตราเล็ก  
 ออกมา แต่หลวงบำรุงถึงแก่กรรมที่ยางตะพาน ข  
 ๑ ขณะนั้นปรกคักอยู่ยั้ง มัตราออกมาถึงเมืองนคร เมือง  
 พัทลุง เมืองสงขลา ให้ถือเรือข้างปากสองวายเป็นแก้วสำหรับ  
 รักษาพระนคร เมืองสงขลาต้องเกณฑ์สามสิบห้า เกณฑ์ไพร่

คัดไม้ค้วญเคียมมาตั้งค่อเรือที่ค้ำยม่วง ค่อเรือไม่ทันเสร็จ รัชสังให้  
 พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงจักรเจษฎา เสด็จออกมาเร่งเรือ ประทับ  
 อยู่ที่เมืองนครท่าเคอน เสด็จมาคลองใน ประทับอยู่เมืองพัทลุง  
 เคอนเศษ เลยมาดงเมืองสงขลา ตั้งทำเนียบอยู่บ่อยเคย พระสงขลา  
 ก็กรมการผู้ใหญ่ผู้น้อยไปนอนรักษาอยู่พร้อมกัน ณเคอนย้ายฝน  
 ตกหนักเจ็ดวันเจ็ดคืนน้ำท่วม ชาวบ้านบ่อยเคยพาเรือไปจอดที่บ่อยคล้าย  
 พระสงขลาเข้าเผา ค้ำว่าฝนหนักลมกล้าหนาวเหลือทน พระสงขลา  
 กรายทลว่าเคอนสิบสองเคอนย้ายเป็นเทศกาลฝน ณเคอนยเคอนสาม  
 ตกแล้ง แต่ขณะเมื่อฝนตกหนักนั้นการค่อเรือก็หาเล็กไม่ ค่อเรือ  
 ยังไม่เสร็จเสด็จเข้าไปยังกรุงเทพมหานคร ฯ

๑ ขยับหนึ่งพม่ายกกองทัพมาตีเมืองนคร เจ้าพระยานครพา  
 อพยพหนีไปอยู่นอกเขา กองทัพพม่าเก็บเอาครอยคริวไปเป็นอันมาก  
 ไปรดเกล้าไปรดกระหม่อมให้กรมพระราชวังบวรสถานมงคลยกกองทัพ  
 หลวงออกมาตีเอาเมืองนครคืนได้ กองทัพพม่าแตกหนีไป ขณะนั้น  
 อายุชนพรหมเสนาได้ ๓๘ ปี ๓๘ ปี ขุนพรหมเสนารู้ว่าพระสงขลา  
 ขอปลัดไ้มาแต่เจ้าพระยานครใช้สอยอยู่ การสิ่งหนึ่งสิ่งใดพระ  
 สงขลาไว้ใจกับปลัดไ้เป็นอันมาก หลวงรองเคื่องใจกับปลัดไ้  
 กราบเรียนพระสงขลาเกล้าวโทษปลัดไ้หลายข้อ พระสงขลาท  
 ชำระให้ไม่ หลวงรองช้ใจพระสงขลา หลวงรองรู้ความว่าเมือง  
 นครเสียแก่พม่า หลวงรองคิดระค้เขาค้ำยบ่อย่าง รวมผู้คนย่าว  
 ไพรในกองหลวงรองค้ำกินค้ำที่บ้านหัวเขา พระสงขลาู้ความว่า



หลวงรองก็คชขบถ จึงแต่งให้กรมการขึ้นไปกวาดคนในแขวงเมือง  
 สงขลาฝ่ายปละท่ามาทางบกทางเรือ หลวงรองให้คนไปคอยชิงเอา  
 คนแลเรือที่เขาเขี้ยว ทางบกไปชิงเอาคนที่ศาลาขรัวปานทางเขา  
 แดง ได้คนแลเรือมากแล้วมารวมกันที่บ้านหัวเขา พระสงขลา  
 เห็นว่าหลวงรองรวมผู้คนไ้มาก คนในค่ายน้อย จึงรักแรงแฉอนบุตร  
 ภรรยาชนเข้าของลงเรือใหญ่ไปทอดอยู่ที่เกาะหนูสองลำ หลวง  
 รองให้นายทิดเพี้ยคุ่มไพรพินเศษ หลวงรองรักคนลงเรือคุ่มไพร  
 พินเศษ เพลาเช้าเข้าค่ายอย่าง กองนายทิดเพี้ยเข้าค้ำทักษิณ  
 กองหลวงรองเข้าค้ำวิมน้ำ พระสงขลาอยู่ในค่ายให้เอาขันทาคีลา  
 ยิงถูกหลวงรองแต่ไม่ขาดเจ็บ ถูกไฟในลำเรือกองหลวงรอง  
 ขาดเจ็บตกน้ำตายหลายคน หลวงรองล่าไปอยู่แหลมฝาด คน  
 รักษาค่ายค้ำทักษิณเข้าช่วยหลวงรอง เบียดประคองให้ทิดเพี้ยเข้าใน  
 ค่าย พระสงขลาเห็นการจะสู้หลวงรองไม่ได้ จึงลงเรือย้ายไปลง  
 เรือใหญ่ที่เกาะหนูใช้ ไบเข้าไปกรุงเทพมหานคร ฯ

๐ ขณะนั้น หลวงรองว่ารังเมืองสงขลาอยู่สี่เดือนห้าเดือน  
 พระสงขลาเข้าไปถึงกรุงเทพมหานคร เข้าเฝ้ากราบทูล (แต่สมเด็จพระ  
 พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์) ว่าหลวงรองเป็นขบถคเอาเมืองสงขลา  
 ได้ รับสั่งว่ากรมพระราชวังบวรสถานมงคล ยกกองทัพหลวงไป  
 ประทับอยู่ที่เมืองนครแล้ว ให้พระสงขลาตามไปเมืองนครเถิด

ไปรคเกล้าไปรคกระหม่อมให้พระสงขลาโยมนอกราชการบีฑาหลวง  
 รองออกมาด้วย พระสงขลาให้บุตรภรรยาอยู่ที่กรุงเทพมหานคร  
 พระสงขลา กับพระสังฆานอกราชการ ออกมาเรือลำเดียวกัน มา  
 ถึงเมืองนคร พระสงขลาชนเผ่ากรมพระราชวังบวรสถานมงคล กราบ  
 ทูลว่าหลวงรองเป็นขบถคเอาเมืองสงขลาได้ รัชสั่งว่าให้พระสงขลา  
 ออกมาทำพระค้ำหนักไว้ที่เมืองสงขลา ก่อน เสร็จราชการเมืองนคร  
 แล้วจะเสด็จมาเมืองสงขลา พระสังขลากกราบทูลลามมาเมืองสงขลา  
 ชนอยู่บ้านแหลมสน พระสังฆานอกราชการชนอยู่บ้านหัวเขา พวก  
 จีนไทยแขกเมืองสงขลาเข้าหาพระสงขลาทั้งสิ้น ขณะนั้นหลวงรอง  
 ทักเพ็ด ก็ตั้งเรือนอยู่ณบ้านหัวเขา หาเข้าหาพระสงขลาไม่  
 พระสงขลาให้นายหมวกนายกองเกณฑ์ไพร่มาทำพระค้ำหนักที่อพลัย  
 หลวงรองก็มาช่วยทำพระค้ำหนักอยู่ด้วย อยู่สืบเจ็ดสิบแปดวันกรม  
 พระราชวังบวรสถานมงคลยกกองทัพมาถึงเมืองสงขลา ชนประทั  
 อยู่ทำพระค้ำหนักอพลัย พระสงขลา กับพระสังฆานอกราชการ  
 แลหลวงรองเข้าเฝ้า คำนวณปราไสตามธรรมเนียม ๒

๑ ขณะนั้นเจ้าพระยานครซึ่งพาอพยพหนีพม่าไปอยู่นอกเขต  
 พายุครภรรยา กลับมาไว้ที่เมืองนครแล้ว ตัวเจ้าพระยานครตามเสก  
 กรมพระราชวังบวรสถานมงคลออกมาเมืองสงขลา เข้าเฝ้า รัชสั่งว่า  
 ศักอ้ายพม่าครั้งนั้นแข็งแรงนัก โทษเจ้าพระยานครซึ่งพาอพยพหนี  
 เสียบ้านเสียเมืองนี้ให้ภาคทัณฑ์โทษไว้ครึ่งหนึ่ง รัชสั่งให้มัตราไป  
 หาเจ้าพระยาไท พระยาตรังگانู พระยาปลัดคนัน พระยาตานี มา

ให้พร้อมทั้งเมืองสงขลา จะได้ทรงจักแจ้งบ้านเมืองให้เรียบร้อย เจ้า  
พระยาไทร พระยาศรีวังคน พระยาภักดีขันน แต่งให้บุตรหลานศรีทวัน  
กรมการนำพาสิ่งของเข้ามาทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย พระยาตาน  
แข็งท้วอยู่ ทรงซักเคืองพระยาตานนี้ รัชสั่งว่าให้กองทัพหลวงยกไป  
เหยียบเมืองตานเสียให้ยับเยิน ขณะนั้นแขกเมืองตานพาเรือมาค้า  
ขายเมืองสงขลาห้าหนึ่ง รัชสั่งให้ยุบเอาคนแลเรือไว้ มอบให้  
หลวงรองเป็นผู้คุม ฯ

๑ ครั้งนั้นนายจันทองเพื่อนสืบทวี ไทยเดิมเมืองนครตกไป  
อยู่เมืองตานีช้านาน พายุครุภรรยาหนีเข้ามาเมืองสงขลา นาย  
จันทองเรียนพระสงขลาว่า พระยาตานีรู้ความว่ากองทัพหลวงจะยก  
ไปตีเมืองตานี ให้เกณฑ์ไพร่ทำค่ายข้างน้ำจืดแลในบ้านพระยาตานี  
มั่นคง กวากเอาผู้คนใส่ค่ายไว้มาก นายจันทองเห็นเรือกองทัพ  
ไทยทอดอยู่ปากน้ำเมืองตานีเจ้ากล้า แขกเมืองตานีเห็นเรือกองทัพ  
ไทยไปทอดอยู่นำเมืองตกใจกลัว พวกแขกประชุมกันพูดว่า ตา  
ยายแขกสั่งไว้ว่าศึกมาแต่ทักษิณให้สู้ ศึกมาแต่อุดรอย่าให้สู้เลย  
เรือกองทัพหลวงมาทอดอยู่นำเมืองแล้ว ให้ศึกอ่านพาดพยพหนี  
แต่ยาว แขกเมืองตานีพูดจาวอย่างนั้น นายจันทองกลัวพระยาตานี  
จะฆ่าบุตรภรรยาเสีย นายจันทองศึกอ่านสอคนแนมเข้าไปฟังการบ้าน  
พระยาตานี ได้ยินพระยาตานีปลุกษากษ์ศรีทวันกรมการผู้ใหญ่  
ผู้น้อย ว่ากองทัพไทยยกมาทอดอยู่ปากน้ำแล้วจะศึกอย่างไร นาย  
จันทองรับอาสาถักษ์พระยาตานีว่า นายจันทองขอเป็นแม่กองคุมพวก

นายจันทองแลแขกมีชื่อลงไปรักษาค่ายปากน้ำเมืองตานี ไม่ให้  
 กองทัพไทยเข้ามาในเมืองตานีได้ จะขอขบใหญ่ในกระสุนกินคำ  
 เสี่ยงอาหารก็เรือปากท่าคอกสกัดลำหนึ่ง ถ้านายจันทองยิงเรือ  
 กองทัพไทยมลง นายจันทองจะไต่ลงเรือไปจับเอาพวกกองทัพ  
 ไทยโดยง่าย พระยาตานักเห็นควย จึงจัดเสี่ยงอาหารกระสุน  
 กินคำ เรือใหญ่ลำหนึ่ง ไปส่งให้นายจันทองที่ค่ายบางน้ำจืด นาย  
 จันทองเพื่อนนายจันทองจักแจวเรือพร้อมแล้ว เพลากลางคืนนาย  
 จันทองเพื่อนนายจันทองลอคเข้าไปในเมืองตานี ชนไปเรือนชนเจ้า  
 ของแลบุตรภรรยาลงเรือมาทอที่อยู่ที่ค่ายปากน้ำ เพลาเช้านายจัน  
 ทองเพื่อนนายจันทองแต่งตัวเป็นภาษาไทยออกเรือยกธงเข้ามาใกล้เรือ  
 กองทัพไทย นายจันทองร้องบอกพวกเรือกองทัพไทยว่าให้ยิงม  
 เถิก พวกแขกในเมืองตานีจักแจวจะพายบุตรภรรยาหนีอยู่แล้ว พวก  
 ญวนกองทัพไทย<sup>๕</sup> เรียกให้นายจันทองแจวเรือเข้าจะได้สืบข่าวราชการ  
 นายจันทองบอกความว่า พระสงขลาแต่งให้มาสืบราชการเมืองตานี  
 ได้ความแล้วจะเข้าอยู่ไม่ได้ จะเร่งรีบกลับไป นายจันทองก็แจวเรือ  
 มาเมืองสงขลา สักครู่หนึ่งพวกเรือกองทัพไทยยิงขบใหญ่ พวกแขก  
 ในค่ายยิงขบรันคหนึ่ง พวกแขกออกจากค่ายเข้าในเมืองตานี แขก  
 ในเมืองแตกคณพวยพออกจากเมืองเป็นอันมาก พวกญวนกองทัพ  
 ไทยเห็นแขกทิ้งเสี่ยงค่าย กองทัพไทยลงลำบนชนบนคกลงเข้าอยู่ใน

๕ ญวนนี้คือพวกองเชียงสือ ที่เข้ามาพึ่งพระบรม

ค่ายบางน้ำจืด นายจันทองมาพบเรือกองทัพหน้าเมืองเทพาสามลำ  
 นายจันทองบอกว่ากองทัพไทยที่ค่ายบางน้ำจืดเมืองตานีได้แล้ว ให้  
 เร่งรีบไปเถิด นายจันทองเลยมาตั้งบ้านแหลมชายปากน้ำเมืองสงขลา  
 พวกข้าหลวงกองตระเวนซึ่งรักษาปากน้ำเมืองสงขลา เรียกให้นาย  
 จันทองหยุดเรือ นายจันทองบอกว่าเรือสยราชการอื่นเร็วจะอยู่ช้า  
 อยู่ไม่ได้ นายจันทองแจวเรือเร็วมาในเมืองสงขลา พระสงขลา  
 ใ้ความอย่างนั้น พาทันนายจันทองเข้าไปเฝ้ากรมพระราชวังบวรสถาน  
 มงคล พระสงขลากราบทูลว่า พระสงขลาแต่งเรือเล็กให้นายจันทอง  
 เพื่อนสยคนเป็นสอหล่อเข้าไปสยราชการเมืองตานี ใ้ความว่าแขกเมือง  
 ตานีไม่คิดจะสู้ คิดจะหนีทั้งสิ้น นายจันทองแวะบอกเรือกองทัพไทย  
 ซึ่งตกไปอยู่น้ำเมืองตานีให้ยิงปืนใหญ่ พวกแขกได้ยินเสียงปืนออก  
 จากค่ายเข้าในเมือง กองทัพไทยขึ้นชิงเอาค่ายปากน้ำเมืองตานี  
 ได้แล้ว แขกในเมืองตานีพาอพยพหนีเป็นอันมาก คำรัสว่าพระ  
 สงขลามีสติปัญญาอูสาหะแต่งใ้คนไปสยราชการเมืองตานีใ้ความ  
 มาซัดแจ้งอย่างนี้ สันพระวิทักษ์บายพระไทยนัก รัยสั่งใ้เร่ง  
 จักแจงกองทัพยกไประคมตเมืองตานี รัยเอาตัวพระยาตานีใ้จับได้  
 พระสงขลากราบทูลว่า แขกเรือเมืองตานีซึ่งใ้หลวงรองคุมไว้พา  
 เรือหนีไปได้ รัยสั่งใ้ประหารชีวิตรหลวงรองเสียในวันยกทัพ แต่  
 ทิดเพี้ยคนั้นเข้าหาพระยากระลาโหม ๆ กรายทูลกรมพระราชวังบวร  
 สถานมงคลว่าทิดเพี้ยเป็นคนใ้ราชการ ไปรคเกล้าไปรคกระหม่อม  
 ใ้ภาคทัณฑ์โทษไว้ เมื่อกองทัพหลวงยกไปล้อมเมืองตานีทิดเพี้ย

ไปด้วย ทิศเพ็ทพบเงินแขกเมืองตานผังกินไว้พันเหรียญ ทิศเพ็ท  
เอาเงินให้พระยากระลาโหมทั้งพัน ข

๐ ขณะนั้นกองทัพหลวงจับตัวพระยาตานใต้ จำส่งเข้ามา

เมืองสงขลา กรมพระราชวังบวรสถานมงคลเสด็จลงไปประทับอยู่  
เมืองตานี ครั้นวันกรมการเมืองตานีได้นำความกราบบังคมทูลว่า  
บันใหญ่ชื่อนางพระยาตานมออยู่บอกหนึ่ง พระยาตานให้ผังกินไว้  
รับสั่งให้พวกกองทัพเคลื่อนบันใหญ่ลงเรือ ปล่อยให้หลายวันไม่เลื่อน  
จากที่ เสด็จไปทอดพระเนตร รับสั่งให้เมียชื่อนางพระยาตานแล้ว  
ปล่อยให้ลงเรือได้ จักแจ้งราชการเมืองตานีเสร็จแล้ว อยู่เกือบ  
เสด็จกลับมาประทับอยู่เมืองสงขลา รับสั่งว่าเมืองไทร เมืองตรังกาญ  
เมืองตานี ให้ขึ้นอยู่กับเมืองสงขลา ๆ ขึ้นกับเมืองนคร กรมพระราช  
วังบวรสถานมงคลอยู่ที่เมืองสงขลาสองปีเศษ ได้ให้ยกหลักเมือง  
สงขลาที่ย้ายมาอย่างลงไว้ จักแจ้งการเสร็จแล้วเสด็จกลับมาเข้าไปกรมท  
มหานคร พาพระสงฆลากับพระยาตานีขบถเข้าไปกรุงเทพมหานคร  
ทิศเพ็ทก็ตามพระยากระลาโหมเข้าไปด้วย พระสงฆลากับเข้าเฝ้าพระบาท  
สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรด  
กระหม่อมให้เลื่อนพระสงฆลาขึ้นเป็นพระยาสงฆลา ตั้งพ่อชั้นเป็น  
พระพิเรนทร์ ตั้งพ่อเถียนเซงเป็นพระสุนทรนุรักษ์ ผู้ช่วยราชการ  
ให้พระอนันตสมบัติเป็นเจ้าเมืองจนะ พระยาสงฆลากวบบังคมท

๖ ที่ว่าหน้าเขียนบัน เห็นจะเป็นเรื่องโจทกัณฑ์ให้เป็นอักษรข

พายุครุภรรยากลับออกมาเมืองสงขลา มาเรือสองลำ ต้องพยุท  
 ทั่วจนอวมจมเสียลำหนึ่ง เสียผู้คนเข้าของเป็นอันมาก เรือพระยา  
 สงขลาแล่นเลยมาถึงเมืองสงขลา อยู่สองขั้วพระอนันตสมย์ตถึง  
 แก่กรรม ใต้ฝั่งศพพระอนันตสมย์ก็ไว้ธเขาแหลมสน จากอุกอักขร  
 ไว้ในศิลาหน้าศพแล้ว ๆ พระยาสงขลาขอกเข้าไปให้นำขนกรายบังคม  
 ทูลว่า พระอนันตสมย์ตถึงแก่กรรม บุตรชายพระอนันตสมย์ก็มี  
 อยู่สามคน คำว่าสว่าจะได้ผู้ใดเป็นเจ้าเมืองนะ พระยากระลาโหม  
 กรายทูลขอให้ทิดเพ็ชเป็นพระนะ คุณไพร่ส่วยก็ยกขึ้นกับเมืองสงขลา  
 ไปรทเกล้าไปรทกระหม่อมให้ตั้งทิดเพ็ชเป็นพระนะ ออกมาอยู่  
 เมืองนะ ฯ

๑๐ ขณะนั้นเจ้าพระยาไทรวิภาทด้วยที่พตงการำ ว่าเขตรแดน  
 เมืองไทร เจ้าพระยาไทรออกไปเจ้าพระยานคร ๆ มีหนังสือมา  
 ถึงพระยาสงขลา ๆ ทอขหนังสือไปว่าที่พตงการำเป็นเขตรแดนเมือง  
 สงขลา เจ้าพระยานครขอกส่งคนหนังสือเมืองสงขลาเมืองไทรเข้าไป  
 ให้นำกรายทูลพระกรุณา ว่าที่พตงการำเป็นเขตรแดนเมืองสงขลา  
 หาเป็นเขตรแดนเมืองไทรไม่ รัชสั่งว่าให้เจ้าพระยานครจักแรงเสีย  
 ตามเดิม ความก็งีบขกันมา อยู่ประมาณสองขั้วสามขั้ว ไต่แสด  
 มาแต่ฝ่ายทะเลตะวันตก มาคึกอ่าหนักขพระยาตานีเป็นขบด ยกทัพ  
 มาตีเมืองสงขลาจนกระทั่งปลักแรวค พระยาสงขลาให้ ขันตั้งค้ำขมนั้น

๑ ที่เรียกว่าไต่แสด คือ ไต่สยัค ที่อ้างว่าเป็นเชื้องษ์พระนาบีมหมัก

ที่คลองสำโรงแล้ว พระยาสงขลาออกหนึ่งลือเข้าไปเมืองนคร ให้  
 พระยานครยกกองทัพมาตั้งค่ายอยู่บ่อยเคย เจ้าพระยานครให้กองทัพ  
 มาตั้งค่ายอยู่นำค่ายบ่อย่าง กองทัพเมืองนครนี้คั่นกับกองทัพเมือง  
 สงขลาว่า กำหนดจะเข้าที่ค่าย้ายไต่ระแสที่ปลักแรค รุ่งขึ้นเพล  
 เข้ายังไม่ทันจะยกไป พวกแขกกองทัพ้ายไต่ระแสยกมาตามทาง  
 ยางกระดานถึงนำค่ายบ่อย่าง พวกกองทัพนครเอาปืนค้ำไล่หลังเข้า  
 ยิงรบพวกแขกตายประมาณสองร้อยสามร้อยคน พวกแขกแตกถลา  
 ไป กองทัพเมืองนครเมืองสงขลาไล่ติดตามไปพันแทงตายในคลอง  
 สำโรงเป็นอันมาก แล้วไล่ไปถึงค่ายปลักแรค แขกแล่นเข้าค่าย  
 อ้ายไต่ระแสทำน้ำมนต์ประพอกแขกอยู่ปากประตูค่าย กองทัพเมือง  
 นคร เมืองสงขลา เข้าแหกค่ายระคมยิงถูกอ้ายไต่ระแสตาย พวก  
 แขกในค่ายก็ตายเป็นอันมาก พวกแขกแตกหนีไป เจ้าพระยานคร  
 ก็พระยาสงขลาอยู่ที่เมืองสงขลา ให้พวกกองทัพเมืองนครเมือง  
 สงขลาไล่ไปกะทั่งเมืองตานี ตีเอาเมืองตานีได้แล้ว กองทัพ  
 เมืองนครเมืองสงขลา กลับมาอยู่ที่เมืองสงขลาประมาณสี่วัน  
 กองทัพหลวงยกมาลงเมืองสงขลา หาที่สู้รบกับแขกไม่ อยู่  
 ในเรือ พวกญวนกองทัพกรุงเทพนครขึ้นมาเที่ยวเล่นที่นำค่าย  
 บ่อย่าง วิวาททขยคั่นกับพวกกองทัพเมืองนคร พระสุนทรบุรี  
 ผู้ช่วยราชการเมืองสงขลา รู้ความว่ากองทัพวิวาทกันออกไปจะห้ำ  
 ปราบก็ไม่ทัน วิวาทกันแล้วต่างคนต่างไป พวกเมืองนครไป  
 กรายเรียนเจ้าพระยานคร ว่าพวกญวนกองทัพกรุงเทพนคร



ช่มเหงทุกข์พวกเมืองนครขาดเจ็บหลายคน      พระสุนทรนุรักษ์ผู้ช่วย  
 ราชการเมืองสงขลาอยู่ด้วยไม่ห้ามปราม      จึงเจ้าพระยานครเคือง  
 พระยาสงขลา แลพระสุนทรนุรักษ์ผู้ช่วยราชการเมืองสงขลา ว่าไม่  
 ห้ามปรามช่วยเหลือ      ปล่อยให้พวกญวนทำช่มเหงกองทัพเมืองนคร  
 เจ้าพระยานครว่าพระยาสงขลา พระสุนทรนุรักษ์ จะเอาเป็นพวกพ้อง  
 ไม่ได้      เจ้าพระยานครแลกองทัพกรุงเทพมหานคร      อยู่ที่เมือง  
 สงขลา ๖-๗ เดือน      เสร็จราชการแล้วกองทัพก็กลับไป      ปลัดไธ  
 ก็ไปกับเจ้าพระยานครด้วย      เจ้าพระยานคร ปลัดไธ      เข้าไปกรุงเทพ  
 มหานคร      ครั้งนั้นพระยาสงขลาเข้าไปกรุงเทพมหานครด้วย      เจ้า  
 พระยานคร ปลัดไธ      เข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์  
 เจ้าพระยานครกราบทูลกล่าวโทษพระยาสงขลา      ว่าพระยาสงขลา  
 ทำช่มเหงพระยาไทร      ยกเอาที่พดุงกว่าเขตรแดนเมืองไทร (ที่  
 ตรงนี้คนฉวยปล้นชุกเนือความอยู่ตอน ๑)      ข

๑ กองทัพออกมาเมืองสงขลา      ให้หลวงนายฤทธิบุตร  
 พระอนันตสมบัติเป็นผู้กำกับออกมาด้วย      เจ้าพระยาพลเทพจึงให้  
 กองทัพเมืองพัทลุง      เมืองสงขลา      สมทบกับกองทัพหลวงยกไปตี  
 คาคูเจ้าเมือง ยะหริ่ง      จับตัวคาคูได้พาตัวเข้ามาณเมืองสงขลา      เสร็จ  
 ราชการแล้วเจ้าพระยาพลเทพ      บุนนาค      พระยาวิเศษโกษา      หลวง  
 นายฤทธิ      พาคาคูเข้าไปกรุงเทพมหานคร      อยู่สองปีพระบาทสมเด็จพระ

พระพุทธรูปออกฟ้า โลภย์ สวรรคต      แลสมเด็จพระพุทธรูปออกฟ้า  
โลภย์ ไต่เสวยราชสมบัติ ๒๗ ปี ฯ

๑ ครั้นเมื่อสมเด็จพระเอกศกสุคต ๒๓๗๑ พระบาทสมเด็จพระ  
พุทธเลิศหล้านภาไลย      ไต่เถลิงถวัลยราชสมบัติชน ๖-๗ เดือน  
พม่ายกกองทัพเรือ ๒๐๐ ลำมาตีเอาเมืองถลางได้ ฯ

๑ ครั้นนั้นพระบาทสมเด็จพระบรมนาถบรมบพิตร พระพุทธเจ้า  
อยู่หัว      พระพุทธเลิศหล้านภาไลย      รัชสั่งให้เจ้าพระยามหา  
กองทัพหลวงออกมาทางเรือ ขึ้นเก็บยกทัพเมืองชุมพร มีตราให้หลวง  
นายฤทธิเชิญมาแจ้งพระยาสงขลา ว่าเมืองไตรโ้วใจไม่ได้ ให้  
พระยาสงขลายกไปถ่วงเมืองไตรโ้ว ให้หลวงนายฤทธิกับเจ้าพระยา  
มหาสงครามไปอยู่เมืองศรี      เจ้าพระยาไตรภพเทศไพร่เมืองไตรโ้ว  
หนึ่ง เรือสามสิบลำ ให้พระยาปลัดเมืองไตรยกไปรวมกันที่เมือง  
ศรี      เจ้าพระยามหาสงครามให้กองทัพเมืองนคร      เมืองพัทลุง      เมืองสงขลา  
เมืองไตร      เมืองศรี      สมทบกับกองทัพหลวงยกไปเข้าตีเมืองถลาง  
อ้ายพม่าแตกหนีไป      เจ้าพระยามหาสงครามเทศไพร่เมืองนคร      เมือง  
พัทลุง      เมืองสงขลา ให้รักษาเมืองถลางอยู่สามปี      เจ้าพระยามหา  
สงครามอยู่เมืองศรี      แล้วยกกลับเข้าไปกรุงเทพมหานคร ภายหลัง  
อ้ายพม่ายกทัพเรือมาจะตีเอาเมืองถลางอีก      มาทางทะเลต้อง  
เรือแตกเสียหลายลำ      อ้ายพม่าตายเป็นอันมาก      คนแลเรือช้ำ

ที่เกาะกลาง<sup>๘</sup> กองทัพเมืองนครชัยได้ส่งเข้าไปเมืองนครหลายคน  
 เจ้าพระยานครบอกส่งเข้าไปกรุงเทพมหานคร กองทัพเมืองนคร  
 เมืองพัทลุง เมืองสงขลา กลับมาบ้านเมือง แลเมืองตรังนั้นหลวง  
 นายฤทธิให้หลวงช่วยบุญเพื่อกออยู่ว่าราชการ หลวงนายฤทธิกลับเข้ามา  
 ณเมืองสงขลาเข้าไปณกรุงเทพมหานคร อยู่หกเดือนเจ็ดเดือนถวาย  
 พระเพลิงสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์เสร็จแล้ว ขณะนั้น  
 เมืองสงขลาเป็นปรกตอยู่สามปี แลเจ้าพระยาสงขลาได้สร้างพระ  
 อุโบสถแลโรงธรรมไว้ณวัดมีฉนิมาวาส แลพระอุโบสถวัดข้างทอง  
 โรงหนึ่ง ก็ได้สร้างสำเภากลางเรือ ยากไต้เป็นหลายลำ แลเจ้า  
 พระยาสงขลาเมื่อครั้งยังเป็นพระสงขลาแลเป็นพระยาสงขลาที่ช้านาน  
 ไม่ยกยอชนว่า ยกยอว่าแต่เมื่อไต่เป็นเจ้าพระยาอินทศิวิศรีสมุทร  
 สงคราม เจ้าพระยาสงขลา ยกเมืองมาจากเมืองนคร สร้างเมือง  
 สงขลาอยู่ ๓-๔ ปี แลลงอาสัญกรรม ได้ฝังศพไว้ณเขาแหลมสน  
 จากูกศิลาไว้ในน้ำศพนั้นแล้ว ๆ ไปรคเกล้าไปรคกระหม่อมให้ตั้งหลวง  
 นายฤทธิ (จ้อง) บุตรพระอนันตสมบัติ เป็นพระยาวิเศษภักดีศรีสุร  
 สงคราม พระยาสงขลา เลื่อนพระภิรมย์สมบัติขึ้นเป็นพระสุนทรบุรี  
 ฌวันเดือนหกขออกจัตวาศึก จักแจ้งเผาศพเจ้าพระยาสงขลาแล้ว

๘ ในพระราชพงษาวดารว่า พม่ายกมาล้อมเมืองกลางคราวแรกตีไม่ได้ ทำ  
 อุบายล่าถอยไป ไทขออกทานเสบียงอาหาร พม่าจุ่มน้ำใหม่ตีเมืองได้ ทักกรุงไปถึง  
 จึงจับพม่าได้





เสร็จแล้ว ได้ฝังศพพระยาศรีสมขัติแลพระยาสงขลาไว้ที่เขาแหลมสน  
 แห่งเดียวกัน<sup>๑๐</sup> ได้จำคุกอักษรไว้ในศิลาแล้ว แลพระยาศรีสมขัติได้  
 สร้างพระอุโบสถแลโรงธรรมวัดโพธิ์ไว้ พระยาสงขลา หลวงนายฤทธิ  
 ไทครองเมืองสงขลาเจ็ดปี ได้สร้างพระอุโบสถวัดสุวรรณคีรี แล้ว  
 ทำนุบำรุงพระบรมพุทธศาสนาให้สถาปนารุ่งเรืองสืบมา กับสร้าง  
 สำเภาวัดหนึ่ง ต่อถึงอนิจกรรมครั้งนั้น นายพลพ่าย หลวงพิทักษ์  
 ราชากับพ่อแพบุตรพระสุนทรนุรักษ์ ถอยออกถวายพระราชกุศลเข้าไป  
 ให้นำชนกราบขังคมทูลทรงทราบแล้ว โปรดเกล้าโปรดกระหม่อม  
 ให้ตั้งพระสุนทรนุรักษ์ (เซ่ง) เป็นที่พระยาวิเชียรคีรี ศรีสมขัติ วิเศษ  
 คักกา มหาพิไชยสงคราม รามภักดี พิริยพาหะ ผู้สำเร็จราชการ  
 เมืองสงขลา เลื่อนนายพลพ่ายมหาดเล็กเป็นที่หลวงสุนทรนุรักษ์  
 เลื่อนหลวงพิทักษ์ราชาเป็นพระพิเรนทรภักดี ตั้งพ่อแพเป็นหลวง  
 สมขัติภิมย์ ผู้ช่วยราชการออกมา ภายหลังจึงโปรดตั้งพ่อแพ  
 เป็นที่หลวงอนรักษ์ภูเขศรี พ่อยกเซ่งเป็นที่หลวงอคมขริรักษ์ พ่อ  
 เป็นที่หลวงพิทักษ์สุนทร แลในรัชกาลสัมฤทธิ์ศึกคักกราช ๑๑๑๐ นี้  
 พระยาดลางบอกเข้าไปให้กราบขังคมทูลพระกรุณา ว่าพม่ามาตั้ง  
 ค่ายอยู่ที่เมืองมฤท เมืองตะนาวสีองร้อยดำ แต่หารู้ว่าจะ  
 ไปแห่งใดไม่ ทรงทราบแล้วไม่ไว้พระไทย โปรดเกล้าโปรด

๑๐ ที่แหลมสนมีที่ฝังผู้ว่าราชการเมืองสงขลา เข้าใจว่าฝังแต่ศพเจ้าพระยาสงขลา  
 คนแรก ต่อมาเผาศพแล้วฝังอัฐิ



อยู่เมืองเกาะหมาก กองทัพไทยกวาดเอาครอบครัวเมืองไทรบุรี  
 เข้าไปกรุงเทพมหานครเป็นอันมาก เจ้าพระยานครบอกเข้าไปให้  
 นำกราบทูลพระกรุณา ขอให้นายแสงบุตรเจ้าพระยานครเป็นพระยา  
 เมืองไทรบุรี ไปรคเกล้าไปรคกระหม่อมให้มีตราตั้งนายแสงออกมา  
 เป็นที่พระยาอภัยธิเบศร์ มหาประเทศราชธิบดินทร์ อินทวโธสวรรค์  
 ชัดเจนเสมา มาคยานุชิต สิทธิสงคราม รามภักดี พริยพาหะ  
 พระยาไทรบุรี ปรงกิติอยู่สามปี ๓

๑ ฅวันเคื้อนแปกคคักกราช ๑๑๘๖ บัวอกคคักก ส้มเคื้อนพระ  
 พุททเล็คคห้านภาโลยสวรคคต แลส้มเคื้อนพระพุททเล็คคห้านภาโลย  
 ใค้สื้อยราชสมบัตติ ๑๖ ปี ครั้งนัันพระราชโอรสผู้ใหญ่ กรมหมื่น  
 เจษฎาบดินทร์ ใค้ถลึงถวัลยราชสมบัตติผ่านพิภพชน กรมหมื่น  
 คักกคิพลเสพ เป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ฅบัรกาลสัปคคก  
 พระยาสงขลาเข้าไปเฝ้าทูลลของอัฐพระยาท ถวายพระเพลิงสื้อจันถั  
 ทูลลาถลัษออกมามาเเมืองสงขลา ปรงกิติอยู่สองปี ๓

๑ ฅนเคื้อนห้าลคคักกราช ๑๑๘๘ บักญูนพคคก อนุเวียงจันท์  
 เป็นขยดยกกองทัพมาค้เอาเมืองถ้าว เมืองนครราชสิมาใค้ เลยม  
 ถังเมืองลพบุรี ไปรคเกล้าไปรคกระหม่อมให้มีตราเกณจ้ทัพเมือง  
 นคร เมืองพัทลุง เมืองสงขลา พระยาสงขลากรมการเกณจ้ใค้  
 พันเศษ ยกกองทัพเข้าไปถึงกรุงเทพมหานคร พอกกองทัพกรุงเทพ  
 มหานครค้เอาเมืองเวียงจันท์ใค้คิน กองทัพเมืองสงขลาตั้งทำบ่อน



ปากน้ำเมืองสมุทรปราการอยู่หนึ่ง เสรีราชการแล้ว พระยาสงขลา  
ทูลลากลับออกมาณเมืองสงขลา ฯ

๑ ฅบ้ชวคส์มฤทธิศก ลุคักราช ๓๓๘๐ มีทองตราไปรค  
เกล้า ฯ ออกมาให้ค้อเรือค้ะเง้า ๓๐ ลำ พระยาสงขลาให้หหลวง  
สุนทรนุรักษ์คุมไพร่ ๓๐๐๐ คน ไปตั้งค้อเรือทเมืองเทพาอยู่ณดงบ  
ฉลุเอกศก แลในบ้ฉลุเอกศกนั้นฝนน้อยเข้ากล้าในทองนาพรบ  
ม้านเสียมมาก แลในบ้ชาดนั้นเข้าแพง พระยาสงขลาให้เด็ก  
การค้อเรือเข้ามา แลมีทองตราไปรคเกล้า ฯ ให้หมีนสนั้นพันทล  
เชิญออกมาค้กเลขทเมืองสงขลา ให้พระยาสงขลาเป็นแม่กอง  
ตั้งโรงค้กทศาลากลาง ก็ยมีทองตราไปรคเกล้า ฯ ให้ข้าหลวงเสนา  
แปคนายออกมาประเมินนาวางตราแคงแก่ราษฎร ฉนวนเคอนส้ชชาด  
โทศก พระยาสงขลาให้เกณท์ไพร่ขึ้นไปค้อเรืออีก ค้อเรือยังไม่  
ทันแล้ว ฯ

๑ ครันฉนวนเคอนห้กบ้เกาะศรค้ก คนกูเคนหลานเจ้าพระยา  
ทร ช้งพายุตรภรรยาหนีไปเมืองเกาะหมาก ค้กอ่านช้องสมผู้  
กันไค้มากยกมาค้เอาเมืองไทร สมเก้จพระน้ังเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง  
กราบแล้วไม่ไว้พระไทย ๓๒ กัดวการค้กระใหญ่ไป ไปรคเกล้า

๑๒ ด้วยความนั้นพวกแขกเมืองตานีถ้าเจ็บช้ดด้วย เมืองตรังกานูแลกะถันค้  
ให้ถ้างมาช้อพวกตานี



ก็กระฮ้ายพระยาหนองจิก แล้วเอาบุตรภรรยาครอยครวฮ้ายพระยา  
 หนองจิกลงมาส่ง ๑ พณ ๑ แม่ทัพใหญ่ที่ขางนำจิก แลพระยารามัน  
 ๑ พณ ๑ แม่ทัพใหญ่ไปรคให้พาแต่ตัวเข้าไปเฝ้าณกรุงเทพ ๑ ครอย  
 ครวพระยารามันทั้งนั้นให้กลับไปอยู่เมืองรามันตามเดิม แต่บุตร  
 ภรรยาครอยครวฮ้ายพระยาตานี้ ฮ้ายพระยาหนองจิกทั้งนั้น ๑ พณ ๑  
 แม่ทัพใหญ่ให้พาตัวเข้าไปณกรุงเทพ ๑ ทั้งสิ้น เสร็จราชการแล้ว  
 ๑ พณ ๑ แม่ทัพใหญ่กลับเข้ามาณเมืองสงขลา จักแรงก่อพระ  
 เจกัยไว้ที่เขาเมืองสงขลาองค์หนึ่ง ก็ทำเก้งไว้ริมน้ำชายทะเลค่าย  
 ม่วงไว้แห่งหนึ่ง เสร็จแล้วกลับเข้าไปกรุงเทพ ๑ ๓

๑ แลในขี้เถาะตรัสก ฝนตกหนักน้ำท่วมท้องนาของราษฎร  
 ทำไร่นาเข้าขุเขื่อยเสียไม่ได้ผลรียประทาน ราษฎรคอกอยากระส่ำระสาย  
 ส้มตาย ยกตามอาหารไปต่างบ้านต่างเมืองเป็นอันมาก ลูกค้าชาว  
 กรุงเทพ ๑ บรรทุกเข้าสารมาจำหน่ายที่เมืองสงขลา ราคาเข้าสาร  
 เกวียนละห้าสิยเหรียญ เข้าแพงมาตั้งแต่ขี้ซาลโทษก ขี้เถาะตรัสก  
 จนถึงขี้มโรงเคอนฮ้าย ราคาเข้าสารในขี้มโรงเคอนฮ้ายนั้นเกวียน  
 ละสามร้อยเหรียญ ๓

๑ ขณะนั้นพระยาสงขลาเข้าไปเฝ้าทูลของฮุดีพระบาท พา  
 ตัวพระยารามันพระยาระแงะเข้าไปด้วย ๑๓ ไปรคเกล้า ๑ ให้ภาค  
 ทัณฑ์โทษพระยารามัน พระยาระแงะ ไว้ครั้งหนึ่ง พระยาสงขลา

๑๓ พระยารามันนั้นว่า ๑ พณ ๑ พาไปแล้ว นี้จะเป็นพระบาทออกกระมัง



สงขลาพาพระยาตานี พระยาพะหรั่ง พระยาสายบุรี พระยาระแงะ  
 พระยารามัน แยกหัวเมือง เข้าไปถวายพระเพลิงสมเด็จพระพนธ์  
 เจ้าพระยานครกัฬาแยกหัวเมือง ชงชนกย์เมืองนครไปอยู่ที่กรุงเทพ  
 พระมหานคร ในรัชสมัยพุทธศักราช ๓๒๐๐ ๗

๑) คนกุมภักดีสาธิตหลานเจ้าพระยาไทร ซึ่งหนีไปอยู่เมือง  
 เกาะหมาก ชองสูมผู้คนได้มากยกมาตีเอาเมืองไทรได้ พระยาไทร  
 บุตรเจ้าพระยานคร พายพหนีเข้ามาอยู่ที่ทุ่งหาดใหญ่แขวงเมือง  
 สงขลา พระสุนทรนุรักษ์แต่งให้ขุนต่างตาขุนหมื่นมชอ คุมไพร  
 ทำรอยคนไปตั้งค่ายมั่นรักษาเขตรแดนเมืองสงขลาในที่พะตงในท้าว  
 ไร่ แลพระสุนทรนุรักษ์บอกเข้าไปให้นำขนกวางบังคมทูลพระกรุณา  
 ว่าคนกุมภักดีสาธิตมาตีเอาเมืองไทรได้ทรงทราบแล้ว ครั้นนั้นเจ้าพระยา  
 นครอยู่ณกรุงเทพมหานคร ไปรบกเกล้าไปรบกกระหม่อมขชี้ให้เจ้าพระยา  
 นคร พระยาสงขลาเร่งรีบออกมา พระยาสงขลากราบทูลลากลับออก  
 มาถึงเมืองสงขลา ณเดือนสิบสอง พระยาสงขลาเกณฑ์ทัพยกไป  
 ตั้งอยู่ที่หาดใหญ่ ให้พระสุนทรนุรักษ์อยู่เมือง แลว่ามีหนังสือไปถึง  
 หัวเมืองแขกชงชนกย์เมืองสงขลาให้ยกทัพมาช่วยกันระดมตีเมืองไทร  
 พระยาตานี ทองอยู่ พระยาพะหรั่ง พ่าย พระยาสาย ระวัง พระยาระ  
 บัวแก้ว ยกกองทัพไปรวมกันที่หาดใหญ่ พระยาสงขลาแต่งให้  
 พระยาพะหรั่ง พระยาตานี พระยาสายบุรี พระยาระ หลวงนา  
 หลวงพล ขุนต่างตา คุมไพรขึ้นไปรบกับพวกอ้ายคนกุมภักดีที่ค่าย

ทุงโพ อ้ายตนกูมัตสาอัครวมผู้คนได้มาก ตักหลังเข้ามาทางสยาเพน  
 เผาย่านเรือนราษฎรแขวงเมืองจนะ จนมากระทั่งบ้านพระจนะ แขนกนาย  
 ไพรในเมืองจนะเข้าทวยตนกูมัตสาอัครวมเมืองไทรท่งสิ้น พวกไทยใน  
 เมืองจนะพ่ายตรกรรยาหนีเข้ามาณเมืองสงขลา พระยาสงขลาเห็นว่า  
 แขนกเมืองจนะ เมืองเทพา เมืองหนองจิก เมืองตานี ยะหริ่ง  
 กำเริบจะไว้ใจไม่ได้ พระยาสงขลาจึงให้พระยาตานี พระยายะหริ่ง  
 พระยาสายบุรี พระจนะคุมไพร่ตั้งค่ายรักษาทางพตงการำ ให้  
 หลวงพลหลวงไชยสุนทรคุมไพร่ห้าร้อยคน ยกไปตั้งค่ายรักษาทาง  
 เมืองจนะ ให้หลวงอนุรักษ์ภูเขศร์เป็นกองส่งลำเลียงอยู่ที่หาดใหญ่  
 พระยาสงขลาเกลี้ยลงมาแต่งเมืองสงขลากำชัยมั่นคงแล้ว ให้หลวง  
 ยกรับตรคุมไพร่ไปตั้งค่ายมั่นที่ปลักนเรศค่ายหนึ่ง ที่เกาะถ้ำค่ายหนึ่ง  
 เขาเกาะแสงค่ายหนึ่ง พวกแขกไทรตักหลังเข้ามาเผาย่านเรือนราษฎร  
 ในที่พตงการำ กองพระยาตานี พระยายะหริ่ง พระยาสายบุรี  
 เห็นพวกแขกไทรตักหลังเข้ามาได้ จึงพระยาตานี พระยายะหริ่ง  
 พระยาสายบุรี ยกกองทัพล่าเข้ามาถึงทุ่งน้ำจาย กองพระยาสายบุรี  
 ปรึกษากับพวกแขกเมืองไทร สู้รบกับพวกแขกไทรตายหลายคน พวก  
 แขกไทรเสียที่เร้นเข้าป่า กองพระยาสายเลยมาตั้งค่ายมั่นที่เขา  
 ลูกช้าง พระยายะหริ่ง พระยาตานี ตั้งค่ายเขาเกาะแสง แต่กอง  
 หลวงไชยสุนทรหลวงพลซึ่งยกไปตั้งอยู่ทางจนะนั้น พวกแขก  
 เมืองจนะเข้าหาพวกแขกกองทัพเมืองไทร ตักหลังเข้ามาเผาย่าน

เรือนราษฎรแลบ้านพระจนะ กองหลวงไชยสุนทร หลวงพล พระ  
 เทยวหาเสียบยงอาหารก็ซัดสน หลวงพล หลวงไชยสุนทร ล่าตง  
 มาตั้งค่ายมั่นอยู่ที่ปลักแรคพร้อมกัน พวกแขกเมืองไทวเมืองจนะ  
 ไล่มาถึงนำค่ายปลักแรค พวกแขกยังไม่ทันตั้งค่าย พระสุนทรนุรักษ์  
 ยกกองทัพไปรบที่ค่ายปลักแรค พระสุนทรนุรักษ์แต่งให้พวกจีนเป็น  
 กองนำสัตว์สมทบกับกองหลวงพล หลวงไชยสุนทร สู้รบกับพวก  
 แขกที่นำค่ายปลักแรค พวกกองจีนสู้รบยิงฟันกับพวกแขกเมืองไทว  
 เมืองจนะแตกยับเยิน พวกแขกหนีไป พวกกองจีนตักเอาหัวแขกไทว  
 แขกจนะมาได้ พระยาสงฆลาภรางวัลให้หัวละห้าเหรียญ ครั้นจะยก  
 กองทัพไล่ติดตามพวกแขกไปแล้ว ผู้คนในเมืองน้อยตัวจะไว้ใจไม่ได้  
 จึงให้ตั้งค่ายมั่นลงไว้ที่ปลักแรค พระยาสงฆลาภกรมการบอกให้  
 หลวงพัฒน์สมบัติ กังไผ่ย ถือบอกเข้าไปกรุงเทพมหานคร ให้นำ  
 ขนกราบบังคมทูลแก่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ว่าแขก  
 เมืองจนะ เมืองเทพา หนองจิก คึกขบดเข้าหาพวกแขกไทวทั้งสี่  
 คนในเมืองสงขลานครินทร์ ทรงทราบแล้วไปรศเกล้า ๆ ให้พระยา  
 วิจิตรณรงค์ พระราชสุนทร กรมพระตำรวจ คุณไพบร์ห้าร้อยคนเป็น  
 กองนำล่องออกมาก่อน ให้พระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษา งามวาง  
 พระคลังสินค้า เป็นแม่ทัพใหญ่ เจ้าพระยาบวรราช พระยาเพชรบุรี  
 ไพบร์สามพันเศษยกตามมาภายหลัง ๑๔ กองพระยาวิจิตรณรงค์

๑๔ เรื่องยกทัพคราวนี้ มีความพิสดารอยู่ในหนังสือเรื่องจดหมายเหตุหลวงอุดม  
 สมบัติ

พระราชรินทร์ยกมาตั้งเกาะหนู พระสุนทรนุรักษ์ยกออกไปปลักแคว  
 ให้ทำขีพาทย์บนเขาเกาะดำ แล้วให้ยิงขึ้นส่งเข้าไปในค่ายแขก  
 พวกแขกแตกหนีไปในเพลานั้น พระยาสงขลา พระสุนทรนุรักษ์  
 กลับเข้ามาณเมืองสงขลา พระยาวิจิตรณรงค์ พระราชรินทร์ ก็ขึ้น  
 มาจากเรือ ปฤกษ์ราชการกับพระยาสงขลาพร้อมกัน ว่าพวก  
 กองทัพแขกแตกไปแล้ว เมืองตานี เมืองยะหริ่ง เมืองสาบ คั่ว  
 เจ้าเมืองคึกอยู่ที่เมืองสงขลา หาว่าจะเป็นอย่างไรไม่ ให้พระยาตานี  
 พระยาสาบยวี พระยายะหริ่ง ล่วงนำไปเสียก่อน ให้พระสุนทรนุรักษ์  
 อยู่เมืองสงขลา พระยาสงขลา พระยาวิจิตรณรงค์ พระราชรินทร์  
 ยกลงไปตั้งอยู่ที่เมืองตานี แยกไพร่ซึ่งเป็นขบถก็แตกทัพพากันหนี  
 ลงเรือไปอยู่เกาะหมาก ส่วนกองทัพเจ้าพระยานครยกเข้าไปตั้งอยู่ใน  
 เมืองไทรไค้ พระยาสงขลา พระยาวิจิตรณรงค์ พระราชรินทร์  
 ลงไปจัดแจงอยู่ที่เมืองตานีเคอนเคย กองทัพพระยาศรีพิพัฒน์แม่ทัพ  
 ใหญ่ เจ้าพระยาบรมราช พระยาเพชรบุรี ยกออกมาตั้งเมืองสงขลา  
 ณวันเดือนหกศักราช ๓๒๐๓ ขนแปดคายกัญเอกศก ขนตั้งทำเนียบ  
 อยู่ที่ข่อยพลับ พระยาศรีพิพัฒน์มหนึ่งสอไปหาตัวพระยาไทร พระยา  
 สงขลาที่คงอยู่ที่เมืองตานี ให้เข้ามาที่เมืองสงขลา จะได้ปฤกษ์ยา  
 ราชการ พระยาสงขลา พระยาไทร ไค้แจ้งตามในหนังสือแล้ว  
 พระยาสงขลาให้พระยาวิจิตรณรงค์ นายเม่นมหาคเล็ก จัดแจง  
 ราชการอยู่ที่เมืองตานี พระยาสงขลา กับพระราชรินทร์กลับเข้ามา  
 ณเมืองสงขลา พระยาไทรบุตรเจ้าพระยานครยกมาตั้งอยู่ที่ท่าอาน ข



๑ ขณะนั้นพระยากลั่นตัน ก็ขอร้องนางทวด ตนกูปยา  
 วิวาทกัน พระยากลั่นตันขอกเข้ามาให้กรายเรียนเจ้าคุณศรีพิพัฒน์  
 แม่ทัพใหญ่ ขอให้กองทัพไทยลงไปช่วยพระยากลั่นตัน พระยา  
 ศรีพิพัฒน์แจ้งในหนังสือพระยากลั่นตันแล้ว ไม่รู้ว่าการจะผันแปร  
 ประการใด จึงแต่งให้หลวงสรเสนีสืบปลัดกรมอาสาจามขึ้นลงไป  
 ห้ามปรามพระยากลั่นตัน พระยาจางวาง ตนกูปยา อย่าให้วิวาทกัน  
 หลวงสรเสนีสืบปลัดเข้ามาว่า หลวงสรเสนีสืบลงไปห้ามปรามพระยากลั่นตัน  
 พระยาจางวาง ตนกูปยา ว่าให้รอสนามเพลาะเสีย อย่าให้วิวาทกัน  
 พระยากลั่นตัน พระยาจางวาง ตนกูปยา ห้ามรอสนามเพลาะให้ไม่  
 พระยาศรีพิพัฒน์แม่ทัพใหญ่เห็นว่า พระยากลั่นตัน พระยาจางวาง  
 ตนกูปยา ยังคอกองอยู่ จึงจัดให้พระยาเพชรบุรี พระสุนทรวิชัย  
 คุมไพร่สองพันเศษลงไปตั้งถ่วงไว้ ที่ญากิ่งแขวงเมืองสาบ มีหนังสือ  
 ให้หลวงโกษาอิศหากล่ามณกรุงเทพมหานครลงไปหาตัวพระยากลั่นตัน  
 ตนกูปยา เข้ามาเมืองสงขลา หลวงโกษาอิศหากพาตัวพระยากลั่นตัน  
 ตนกูปยา เข้ามาเมืองสงขลา พระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษาแม่ทัพ  
 ว่ากล่าวระงับให้พระยากลั่นตัน ตนกูปยา สามัคคีระคึกกันไต่แล้ว  
 พระยากลั่นตัน ตนกูปยา ก็ลากลับไปเมืองกลั่นตัน แต่เมืองไทร  
 นั้นพระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษาแม่ทัพใหญ่ ให้พระยาไทรวิชัย  
 เมืองอยู่ตามเดิม ให้ตนกูปยาเฝ้าราชการเมืองสตูล ให้ขึ้น

อยู่กับเมืองสงขลา ให้พระปลัดเมืองพัทลุงว่าราชการเมืองพัทลุง  
 ให้ยกทัพโคะแขวงเมืองพัทลุงมาให้ ชนกับเมืองสงขลา แล้ว  
 หนึ่งสอให้ไปหาพระยาเพชรบุรี พระสุนทรบุรีก็กลับเข้ามาเมือง  
 สงขลา ครั้นนั้นพระยาศรีพิพัฒน์แม่ทัพใหญ่ ให้พระยาวิจิตรวงศ์  
 อยู่ช่วยรักษาเมืองสงขลา พระยาศรีพิพัฒน์แม่ทัพใหญ่ได้ก่อพระ  
 เจกยทเขาเมืองข้างฝ่ายทักษิณพระเจกยเกาหนึ่ง แล้วได้ยกทัพโคะ  
 เขตแดนเมืองพัทลุงให้มาเป็นเขตแดนแขวงเมืองสงขลา เสรี  
 ราชการแล้ว พระยาศรีพิพัฒน์กลับไปกรุงเทพฯ พระยาศรี  
 พิตน์กราบบังคมทูลพระกรุณา ว่าเมืองไทรนั้นจะให้ไทยเป็นเจ้า  
 เมืองต่อไปไม่ได้ จะเกิดศึกวุ่นวายไม่รู้แล้ว ต้องแบ่งเมืองไทร  
 ออกเป็นสามเมือง เหมือนอย่างเมืองตานี จึงจะเป็นปรกติลงได้  
 ขอให้ขียนวันมาเป็นเจ้าพระยาไทรตามเดิม ให้ตนกูอานุมเป็น  
 พระยากระบังปาสุ ให้ตนกูเสดอาเสนเป็นพระยาปลิศ ให้ตนกูเกว  
 เป็นพระยาสตุน ชนอยู่กับเมืองสงขลา ให้พระปลัดเมืองพัทลุง  
 เป็นพระยาพัทลุง พระยาพัทลุงบุตรเจ้าพระยานครพาเข้ามาเป็นขุนนาง  
 ในกรุงเทพมหานคร แต่เมืองพังงานั้นเจ้าเมืองตั้งแก่กรรม ไปรบ

๕๕ ตรงนี้กล่าสเคลื่อน ความจริงครั้งนั้นทรงตั้งตนกูอานุมเป็นพระยาไทร ตนกู  
 อาสันเป็นพระยากระบังปาสุ ตนกูหมัดอากีบเป็นพระยาสตุน ส่วนเสดอูเซนเป็นพระยา  
 ปลิศ ต่อมาพระยากระบังปาสุถึงแก่กรรม เจ้าพระยาไทรปะแงรันเข้ามาสารภาพรับผิด  
 จึงโปรดให้ย้ายตนกูอานุมมาเป็นพระยากระบังปาสุ ให้เจ้าพระยาไทรกลับมาครองเมือง  
 ไทร เมืองที่แบ่งใหม่ทั้ง ๔ นั้นคงขึ้นเมืองนคร มิได้ขึ้นสงขลา

เกล้าโปรดกระหม่อมให้พระยาไทรบุตรเจ้าพระยานครไปเป็นที่พระยา  
 บริรักษ์ภอร ขวรสวามิภักดิ์ ศักดิ์เสนา มาตยาธิบดี พริยพาหะ พระยา  
 พังงาให้พระเสนาชูชีพเป็นที่พระยาตะกั่วป่า แต่เมืองไทร เมือง  
 พัทลุงนั้น โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้มีตราตั้งเจ้าเมืองออกมา  
 ตามพระยาศิริพพฉนวนจกแจงไว้ ๓

๑ ครั้งนั้นเป็นปรกตอยู่ยี่หนึ่ง พระสุนทรบุรีกรักษ์เข้าไปเฝ้า  
 ทูลของอุลพระบาท พระยาสงขลาแต่งเรือคึกะฝรั่งให้พระปลัดเมือง  
 พัทลุง พระยาวิชิตณรงค์ ข้าหลวงเข้าไปกรุงเทพมหานคร พร้อม  
 กว๊วยพระสุนทรบุรีกรักษ์ พระปลัดเมืองพัทลุง เข้าเฝ้าทูลของอุล  
 พระบาทพร้อมกัน รัชสั่งถามพระสุนทรบุรีกรักษ์ด้วยข้อราชการเสร็จ  
 แล้ว ดำรัสว่าให้พระสุนทรบุรีกรักษ์เป็นพลเพียงช่วยบำรุงพระปลัดเมือง  
 พัทลุงด้วย แล้วรัชสั่งว่าให้ตั้งพระปลัดเป็นพระยาพัทลุง<sup>๑๖</sup> เสร็จ  
 ราชการแล้ว พระสุนทรบุรีกรักษ์กราบถวายบังคมลากลับออกมาเมือง  
 สงขลา อยู่สองขั้มมีตราโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมออกมาเมืองสงขลา  
 ว่าพระยากลับคืน พระยาจางวาง คนกูปยา วิวาทกันพี่น้อง ให้  
 พระยาเสนาหามนตรีบุตรเจ้าพระยานคร พระสุนทรบุรีกรักษ์ ผู้ช่วย  
 ราชการเมืองสงขลา พระยาท้ายน้ำ ลงไปเมืองกลับคืน ช่วย  
 ระงับว่ากล่าวให้พระยากลับคืน พระยาจางวาง คนกูปยา สามัคคีรัก  
 ประนอบประนอมกันพี่น้อง อย่าให้แตกร้างมีวหมองกัน ถ้าเห็นว่า

๑๖ พระยาพัทลุงคนนั้นชื่อ จ้อย เป็นบุตรพระยาพิไชยธรรมาธิบดี ๑

พระยากลั่นตัน พระยาจางวาง ตนกูปยา แตกร้าวประสานไม้ไค้แล้ว  
 ให้พระสุนทรนุรักษ์เกลี้ยกล่อมตนกูปยามาไว้เมืองแขก ชงชนกัยเมือง  
 สงขลา ให้พระยาเสนหามนตร์พาตัวพระยาจางวางเข้ามาไว้เมือง  
 นครตามท้องตรา พระยาเสนหามนตร์ พระสุนทรนุรักษ์ พระยา  
 ท้ายน้ำ ก็ยกไปเมืองกลั่นตัน ไค้ระงับว่ากล่าวพระยากลั่นตัน  
 พระยาจางวาง ตนกูปยา ให้สามัคคีรศกันพี่น้อง พระยากลั่นตัน  
 ตนกูปยา ทางอังฮอนกันไม้ จึงพระสุนทรนุรักษ์พุดจาเกลี้ยกล่อม  
 ตนกูปยา ๆ ส้มักมากับพระสุนทรนุรักษ์ ๆ พาตัวตนกูปยากับบุตร  
 ภรรยาทนายชายหญิงผู้คนข่าวไพร่ตนกูปยามาไว้ที่เมืองตานี พระยา  
 เสนหามนตร์พาตัวพระยาจางวาง บุตรภรรยาทนายชายหญิงไปไว้  
 เมืองนคร พระยาท้ายน้ำก็เข้าไปกรุงเทพมหานคร ฯ

๑ ฅบขาลจัทวาศก (จุลศักราช ๑๒๐๕) โปรคเกล้าโปรค  
 กระทบมให้จกแจงผ้งหลักเมืองสงขลา โปรคพระราชทานเทียนไชย  
 หลักไชยพฤกษ์กับเครื่องไทยทาน อาราธนาสมเด็จเจ้าอนุกรมยูก  
 พระสงฆ์อันคัยแปกรูป เปนประธาน พระครูอัยฎาจารย์ พรหมมณ  
 ฆิซอแปกนาย ออกมาให้พระยาสงขลาผ้งหลักเมือง พระยาสงขลา  
 ไค้จกแจงทำโรงพิกกลาง แลโรงพิกส้มเมืองกับโรงพิกพรหมมณ  
 เสริ้งแล้ว ฅวัน ๗ ๕ คำ ขาลจัทวาศก ไค้ตั้งกระบวนหลัก  
 ไชยพฤกษ์เทียนไชยไปเข้าโรงพิก อาราธนาพระสงฆ์จำเริญพระปริค  
 สามวันเสริ้งแล้ว ไค้เชิญหลักไชยพฤกษ์ผ้งลงไว้ ฅวัน ๗ ๕ คำ

เพลามาโมง ๒ บาท ลุคักราช ๓๒๐๕ บิชาลจัทวาศก แล้วสมโภช  
 หลักไชยพฤกษ์ มีลคร, งว, หุ่น, ซาตรี ๕ วัน พระยาสงขลาได้  
 ถวายผ้าไตรจิวรเครื่องบริวารแก่พระสงฆ์เสมอทั้ง ๒๒ รูป แลได้คือ  
 ก่อตักโรงหลักเมืองขึ้นไว้สามหลัง ทำโรงเสื่อเมืองขึ้นไว้หลังหนึ่ง  
 เสรีราชการฝั่งหลักเมืองแล้ว พระยาสงขลาจัดแจงให้ไปส่งสมเด็จ  
 เจ้าอนุกรมขัติ แลพระครูอัญญาจารย์ พรหมมณเฑียรเข้าไปกรุงเทพ  
 มหานคร ฯ

๐ ครั้นขมโรงฉคกักราช ๓๒๐๖ อยู่สองขลังกำหนดวง  
 ส่งดอกไม้ทองเงินเมืองสตุนลงระเอาสิ่งใดก็ไม่ได้ พระยาสงขลา  
 ต้องทำดอกไม้ทองเงินรวงให้ตุนกุเควา ๆ พาคดอกไม้ทองเงินเครื่อง  
 ราชบรรณาการเข้าไปทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย ไปรคเกล้าไปรค  
 กระหม่อมให้ตั้งตุนกุเควาเป็นพระยาสตุนออกมา พระยาสตุนกับ  
 พระยาปลิศวิวาทด้วยเขตรแดน มีตราออกมาให้กรมการเมืองนคร  
 เมืองสงขลาทำกันขึ้นไปชำระขกหลักลงไว้ให้มั่นคง พระยาสงขลา  
 เห็นว่าพระยาสตุนเป็นคนคอกองจะเอากิจราชการก็ขัดสน หาเป็นผล  
 เป็นประโยชน์สิ่งใดไม่ จึงยกเมืองสตุนให้ชนกับเมืองนคร ฯ

๐ ครั้นขมเมืออัฐศก พระยาสงขลาเป็นไข้ พระราชทาน  
 ขุนภักดีโอสถหมอยา พันเมืองหมอนวด ออกมาพยาบาลอาการก็  
 หาคลายขึ้นไม่ ฅวัน ๓ ๑ & คาลุคักราช ๓๒๐๗ ขมแมนพศก  
 เพลามาโมงเช้า พระยาสงขลาถึงแก่อนิจกรรม พระสุนทรบุรี

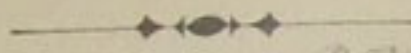
ญาติพี่น้องจักแจ้งศพพระยาสงขลาไว้ในเคียงนำจวน พระสุนทรนุรักษ์  
 บอกเข้าไป ให้นำขนกบายขังคัมทูลพระกรุณาว่า พระยาสงขลา  
 ถึงแก่อนิจกรรม พระสุนทรนุรักษ์ให้หลวงไชยสุนทรคุมเงินเข้าไป  
 ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายหมั้นเหรียญ หลวงไชยสุนทรก็กลับออก  
 มาฉวันเดือนเก้าขออกสัมฤทธิศก พระสุนทรนุรักษ์เข้าไปเฝ้าทูลละออง  
 ขลพระบาท ไปรทเกล้าไปรทกระหม่อมให้พระสุนทรนุรักษ์ (บุญสังข์)  
 ว่าที่พระยาสงขลา ออกมาจักแจ้งทำศพพระยาสงขลา พระสุนทร  
 นุรักษ์ กรายถวายขังคัมลากลับออกมา พระราชทานผ้าไตร ๓๐ ไตร  
 กับเครื่องไทยทาน แลคี่ลาน่าเพลิง กับพระราชทานหมั้นตะมิง  
 นายช่างทหารในออกมาเป็นช่างทำเมรุคนหนึ่ง พระสุนทรนุรักษ์จัก  
 แจ้งทำเมรุยังไม่เสร็จ ฯ

๑ ในยี่นั้นมิตรไปรทเกล้าไปรทกระหม่อม ให้พระยาวิจิตร  
 ฌรงค์เป็นแม่กองออกมากักเลข ตั้งโรงคักที่ข่อยพลับ ใต้ลงมือคัก  
 เลขข้างแล้ว พระสุนทรนุรักษ์ผู้ว่าที่พระยาสงขลา ญาติพี่น้อง ได้  
 ทำเมรุเผาศพพระยาสงขลาแล้วเสร็จแต่ฉวันเดือนเจ็ด คักราช ๑๒๑๑  
 ยรกาเอกศก ได้แจ้งศพพระยาสงขลาไว้ที่เขาแหลมสน จากถูกไว้  
 ในคี่ลาน่าศพแล้ว อยู่สองวัน ฯ พณ ฯ ว่าที่สมุหพระกระลาโหม  
 ออกมาสำเร็จราชการในการคักเลขเมืองปากใต้ ฯ พณ ฯ ว่าที่สมุห  
 พระกระลาโหมยกมาถึงเมืองสงขลาขังคักทำเนียบอยู่ข่อยพลับ ฯ พณ ฯ  
 ว่าที่สมุหพระกระลาโหมจักแจ้งคักเลขอยู่ที่เมืองสงขลาสามเดือนแล้ว



พงษาวดารเมืองสงขลา  
 ของเจ้าพระยาวิเชียรคีรี บุญสังข์  
 ตอนที่ ๒

แต่งเมื่อขวอก จุลศักราช ๑๒๒๑



๑ วันเสาร์เดือนสิบเอ็ดขึ้นห้าค่ำ ๑๑๑๒๑๒ บมแมนกษัตริย์เอกศก

จุลศักราช ๑๒๒๑ เพลา ๔ โมงเช้า นั่งพร้อมกันณจวน  
 พระสุนทรนฤภัย ๑ พระสมุหบดีกรมยศ ๑ หลวงอนรรักษ์ภูเขศวร ๑  
 หลวงวิเศษภักดี ๑ ผู้ช่วยราชการเมืองสงขลา ๔  
 หลวงเพชรบุรีศรีราชสงครามปลัด ๑ หลวงเทพนรินทร์อินทร  
 เกษะ ยกรบัตร์ ๑ หลวงเทพสุนทรอินทรเสนา จำมหากไทย ๑  
 หลวงพลฤทธิพิไชย ๑ หลวงเทพมณฑไยร นำวัง ๑ หลวงพิทักษ์  
 โกษา คลัง ๑ หลวงทิพมนตรีศรีราชสมโภช กรมนา ๑ หลวง  
 เพชรบุรีศรีราชวังเมือง นครบาล ๑ หลวงพิไชยเสนา สัสดีกลาง ๑  
 หลวงเทพเสนา สัสดีขวา ๑ หลวงไชยขันธ์ญา สัสดีซ้าย ๑ หลวง  
 ไชยสุนทร มหากไทยกลาง ๑ หลวงอินทรอาณา นครบาลใน ๑  
 หลวงเพชรพยายาล กรมช้าง ๑ หลวงพิทักษ์โยธา ๑ หลวงบำรุง  
 ชลธาร ๑ หลวงท้ายวัง ๑ หลวงบำรุงอากร ๑ ขุนเทพอาณา  
 มหากไทยศาลา ๑ ขุนเทพสุภาแพ่ง ๑ ขุนสรพากร ๑ ขุนแก้วเสนา ๑  
 กรมการ ๒๒

หลวงศรีปกการายามหาสติ ๑ หลวงสุริยวงษา ๑ หลวง  
 ฤทธิเทวา ๑ ขุนวิเศษวาที ๑ ถ้ามเมืองสงขลา ๔  
 รวมกัน ๓๐ ข้อ



๑ เจ้าคุณผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา ไปรทสั่งว่า เรื่องราว  
 การเมืองสงขลาแต่ก่อนได้จัดแจงทำขึ้นไว้ เมื่อครั้งพลหัวเจ้าท่าน  
 เจ้าพระยาอินทศิวิศรีสมุทรสงครามเจ้าพระยาสงขลา (บุญชู) ที่หนึ่ง  
 ตั้งแต่เป็นพระสงขลาแลเป็นพระยาสงขลามามากหลายขมิได้ขึ้น ๆ แต่เมื่อ  
 ทรงพระกรุณาไปรทเกล้าไปรทกระหม่อมเลื่อนขึ้นเป็นเจ้าพระยาอินท  
 ศิวิศรีสมุทรสงคราม เจ้าพระยาสงขลา ได้ยกเมืองมาจากเมืองนคร  
 แล้วครองเมืองสงขลาอยู่ ๓๔ ปี ต่อถึงอาสัญกรรม แลพระยาวิเศษ  
 ฤกษ์ศรีสมุทรสงคราม (จ้อง) ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลาที่ ๒ ครอง  
 เมืองสงขลาได้ ๗ ปี แลถึงอาสัญกรรม แลพระยาวิเชียรศิริ ศรี  
 สมุทรวิสุทธิศักดิ์ มหาพิไชยสงคราม รามภักดี พริยพาหะ (เซ่ง)  
 ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลาที่ ๓ ได้ครองเมืองอยู่ ๓๐ ปี แลถึง  
 อาสัญกรรม มีแจ้งอยู่ในเรื่องราวแต่ก่อนนั้นแล้ว ฯ

๑ ครั้งนี้ได้ให้หลวงศรีสมขัติกังไปย หลวงศกมาตราชะ  
 จัดแจงจดหมายเรื่องราวการเมืองสงขลาไว้ฉบับหนึ่ง เมื่อครั้งเจ้าคุณ  
 ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลาที่ ๔ ยังประณมไว้อยู่ อายุได้ ๓๖ ปี  
 เข้าไปถวายตัวเป็นมหาดเล็กอยู่ในเวรเทศ ก็ตั้งใจทำราชการฉลอง  
 พระเดชพระคุณในพระบาทสมเด็จพระบรมนารถบรมพิตร พระพุทธเจ้า  
 อยู่หัว พระพุทธเลิศหล้านภาไลย เป็นมหาดเล็กเลวอยู่ ๒ ปี

๑. ตอนนี้นำด้วยประวัติของเจ้าพระยาสงขลาบุญสังข์

ที่จะไ้เพื่อกเพื่อกไปในข้อที่ไม่เป็นประโยชน์หามิได้ ละวัน ๆ ครั้น  
 เพลา ๓ โมงเช้า ก็เข้าไปเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทฟังราชการจน  
 เพลา ๕ โมงเช้า ครั้นประภาษด้วยราชการแล้วเสด็จขึ้น กลับมาย้าน  
 ครั้นเพลาย้าย ๒ โมงเศษ ลงเรือไปทำรายงานสำเภาหลวงที่คอก  
 กระบือ แลบ้านที่อยู่ก็อยู่ที่สำเภาอันนั้น พายเรือล่องลงมาแต่เพลาย  
 ย้าย ๒ โมงเศษ เทียบดูรายงานเสร็จแล้ว กลับขึ้นไปถึงบ้านพอ  
 เปลาพลบค่ำ เปลาทุ่มเศษ เข้าไปเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทถวาย  
 รายงานซึ่งอาภังษนั้นหมิ่นต่อสำเภาว่าเพลานั้นไ้ทำงานสิ่งนั้น ๆ จน  
 สิ้นทุกข้อ แลวกเฝ้าฟังราชการจนเสด็จขึ้น เปลา ๕ ทุ่มเศษจึง  
 ไ้กลับมาย้าน แต่ทำราชการชวนชวายเป็นอย่างนี้ทุก ๆ วันมิไ้ขาด  
 ถึงสองขั้ว รวมกันสี่ขั้ว ณ เดือนเจ็ดขั้วกัญญา (จุลศักราช ๑๓๗๗) กราย  
 ถวายขั้วคมาลาถลันออกมาเยี่ยมบิดามารดา ณ เดือนเดือนสี่ขั้วข้าง  
 แรมพระราชทานเบี้ยหวัดแก่ข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อยณกรุง  
 เทพพระมหานคร ภายหลังสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาไลย ทรง  
 พระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ตั้งแต่งเลือนขนเป็นที่พลพ่าย  
 หุ้มแพรนายยามอยู่เวรสีทอิ แต่ตัวยังอยู่ที่เมืองสงขลา แลว่ามี  
 รัชสังออกมาให้เข้าไปณกรุงเทพพระมหานคร ครั้นเดือนหกขั้วชว  
 (จุลศักราช ๑๓๗๘) เข้าไปณกรุงเทพพระมหานคร รัชทำราชการ  
 อยู่ในที่พลพ่ายหุ้มแพรสองขั้ว ครั้นเดือนนยขั้วฉลุ (จุลศักราช ๑๓๗๘)  
 เจ้าคุณผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลาที่ ๒ ถึงแก่อนิจกรรม โปรดเลือน

พระสุนทรนุรักษ์ผู้ช่วยราชการเมืองสงขลาขึ้นเป็นผู้สำเร็จราชการเมือง  
สงขลา แล้วตั้งให้นายพลพ่ายมหากเล็กเป็นหลวงสุนทรนุรักษ์ ผู้  
ช่วยราชการเมืองสงขลา ฯ

๑ บัซาลัมฤทธิศก (จุลศักราช ๑๓๘๐) หลวงสุนทรนุรักษ์  
ผู้ช่วยราชการเมืองสงขลากราบบังคมลาออกมาทำราชการด้วย  
เกล้าผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย  
อันได้ปราบคาบิเศกเสวยราชสมบัติได้ ๑๖ ปีแล้วสวรรคต กรมหมื่น  
เชษฐาธิกรณ์ พระราชโอรสผู้ใหญ่ ได้ราชาภิเศกเถลิงถวัลยราช  
สมบัติในเดือนแปดขั้วออกศก (จุลศักราช ๑๓๘๖) ฯ

๑ ครั้นเมื่อมีโรคจิตวาศก (จุลศักราช ๑๓๘๕) อ้ายพระยา  
ตานี หลวงปลา เป็นขบถ ไปรคเกล้าไปรคกระหม่อมให้พลหัวเจ้าท่าน  
เจ้าพระยาพระคลังว่าที่สมุหพระกระลาโหม ยกกองทัพใหญ่ออกมา  
แล้วเลยลงไปตั้งอยู่ที่บ้านน้ำจืดแขวงเมืองตานี จัดแจงราชการเมือง  
ตานี เมืองหนองจิก เมืองรามัน เสร็จแล้วกลับเข้าไปณกรุงเทพ  
พระมหานคร แลขอความเมืองตานีเป็นขบถนั้น มีแจ้งอยู่ในฉบับที่  
ซึ่งจัดแจงไว้แต่ก่อนนั้นแล้ว ฯ

๑ ครั้นเมื่อเดือนห้า ปีมีแสงเบญจศก (จุลศักราช ๑๓๘๕)  
หลวงสุนทรนุรักษ์ ผู้ช่วยราชการเมืองสงขลา เข้าไปเฝ้าทูลละออง  
ธุลีพระบาทณกรุงเทพพระมหานคร พลหัวเจ้าท่านสมุหพระกระลาโหม  
แม่ทัพใหญ่กราบบังคมทูลพระกรุณาว่า ได้ให้หลวงสุนทรนุรักษ์

ผู้ช่วยราชการเมืองสงขลาติดตามอ้ายพระยารามัน ใต้ตัวอ้ายพระยา  
 รามันแลครอขครวอ้ายพระยาหนองจิกพระยาตานีมา มีความ  
 ชอบอยู่ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เลื่อนขึ้นเป็น  
 พระสุนทรนุรักษ์ ผู้ช่วยราชการเมืองสงขลา แล้วกราบบท  
 ยังคมลากลับออกมาณเมืองสงขลา ฯ

๑ ครั้นณเดือนสี่ บรมแม (จุลศักราช ๑๒๐๘) เจ้าคุณผู้สำเร็จ  
 ราชการเมืองสงขลา (เซ่ง) ถึงแก่อนิจกรรม มีที่องตราโปรด  
 เกล้าโปรดกระหม่อมออกมา ให้พระสุนทรนุรักษ์ ผู้ช่วยราชการ  
 เมืองสงขลาว่าที่พระยาสงขลา แล้วให้จกแจงทำศพเจ้าคุณผู้สำเร็จ  
 ราชการเมืองสงขลาให้สมควรด้วยยศถาคักติ แลพระสุนทรนุรักษ์  
 ใต้เป็นผู้ช่วยราชการเมืองสงขลามานาน เจ้าคุณผู้สำเร็จราชการ  
 เมืองสงขลาถึงแก่อนิจกรรมได้ ๓๓ ปี แลพระสุนทรนุรักษ์ผู้ว่าที่  
 พระยาสงขลาได้จกแจงทำศพเจ้าคุณผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา ใช้  
 จ่ายเป็นเงินยี่สิบพันมีเศษหกร้อยสี่สิบเหรียญ แล้วเสร็จแต่ในยี่รกา  
 เอกศก เจ้าพระยาพระคลังว่าที่สมุหพระกระลาโหม แลพระยา  
 วิจิตรณรงค์ ออกมาคักเลขอยู่หนึ่งเสร็จแล้วกลับเข้าไปณกรุงเทพ  
 พระมหานคร ฯ

๑ ครั้นณเดือนหก บัจอโทศก (จุลศักราช ๑๒๑๒) พระสุนทร  
 นุรักษ์ผู้ว่าที่พระยาสงขลาเข้าไปเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ณกรุงเทพพระ  
 มมหานคร ยังหาได้ชวยเลี้ยงตั้งแต่งให้เป็นที่พระยาสงขลาไม่ (ใน

ระหว่างนี้มีอายุเงินสลัดมาจับหลวงอนรักษ์ภูเขตร์ ซึ่งอยู่รักษาราชการ  
เมือง ๆ สงขลา) พอสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระประชวร  
ครั้งนั้นเดือนเดือนห้าชนค้ำหนั่ง บัญญัติวินศก (จุลศักราช ๓๒๓๓) เสก  
สวรรคต แลสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสวยราชสมบัติอยู่ ๒๘ ปี  
สมเด็จพระอนุชาธิราชเจ้าฟ้ามงกุฎ พระองค์ใหญ่ได้ขึ้นเสวยราช  
สมบัติ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม พระราชทาน  
นามสัญญาบัตรให้พระสุนทรนุรักษ์เลื่อนขึ้นเป็นที่พระยาวชิรธริศ  
สมุทรวิสุทธิศักดิ์ มหาพิไชยสงคราม รามภักดิ์ พริยพาหะ ผู้  
สำเร็จราชการเมืองสงขลา ถัดศักราช ๕๐๐๐ แล้วพระราชทานพาน  
หมากทองคำเหลี่ยมเครื่องในแปดสิ่งสำหรับ ๓ กระโถนทองคำ ๓  
คนโททองคำ ๓ ลูกตั้งทองคำสาย ๓ แหวนพทออำมรงค์หัวพระมาร  
วิไชยวง ๓ ตะกรุดทองคำสามคอกสาย ๓ กระบี่ขึงทองเล่ม ๓  
หมวกคุ่มย์ ๓ เสื้อทรงประพาศ ๓ โต๊ะเงินเท้าข้างขาว ๓ หวาน ๓  
๒ สำหรับ สัปทนยศศตคัน ๓ แลของสำหรับยศทั้งปวงตามบันทาคักก  
ตั้งแต่เดือนพฤษภาคมเดือนหก แรมสิบสามค่ำบัญญัติวินศกศักราช ๓๒๓๓ ปี  
เสร็จแล้ว กราบถวายบังคมลากลับไปออกมานครเมืองสงขลา เข้าเมือง  
แล้วชนอนอยู่จนวันพฤหัสบดีเดือนสิบเอ็ดขึ้นสิบค่ำเพลาเช้า ๕ โมง  
เศษ ถูกยี่ราชาพระอาทิตย์อยู่รายักษ์นัย พระจันทร์อยู่รายักษ์นัย พระ  
อังคารอยู่รายักษ์เมณฑุน พระพุม พระพฤหัสบดีอยู่รายักษ์นัย พระศุกร์

อยู่รายกันย์ พระเสวร์อยู่รายเมษ พระราหูอยู่รายกรกฎ ลักขณา  
อยู่รายกันย์ ฯ

๑ เมื่อฉวันเสาร์เดือนห้าแรมหกค่ำชวกรัตวาศก (จุล

ศักราช ๑๒๓๕) เจ้าคุณผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา กรมการ  
พร้อมกันบอกเข้าไปให้นาชนกรายบังคับมณฑลพระกรุณา ขอรับพระราช  
ทานครุฑทหารบันใหญ่ออกมาให้ ผักหัดทหารบันใหญ่ไว้สำหรับราชการ  
เมือง ไปรคเกล้าไปรคกระหม่อมให้หมื่นชำนาญอาวุธ นายจ่า  
ชาติพิทเทศครุฑทหารบันใหญ่ออกมาณเมืองสงขลา ใต้ ผักหัดบัน  
ใหญ่น้อยสำหรับเมืองชำนาญไ้ราชการแล้ว ๆ บอกสั่งหมื่นชำนาญ  
อาวุธ นายจ่าครุฑทหารบัน เข้าไปณกรุงเทพพระมหานคร ฯ

๑ ครั้นฉวันศุกร์เดือนสี่ขึ้นหกค่ำ ชวกรัตวาศก ได้ทำ

การศพลองคุณ ๆ มารดาทวัน เป็นพระสงฆ์สำแดงธรรม พระ  
สงฆ์สวดพระธรรม พระสงฆ์ขังสกุล เป็นพระสงฆ์สองพันมีเศษ  
ห้าร้อยสามสิบเจ็ดรูป ถวายไตรจีวรเครื่องบริวาร ๕๕๓ ไตร ถวาย  
จีวรแลสยงยามทุกรูปสองพันมีเศษแปดสิบสี่รูป ได้ทำโรงทานไทย  
เงินแขกไว้ พระสงฆ์อาคันตุกะซึ่งมาฉันในโรงทาน แลไทยพื้น  
แขกซึ่งมารับทานหกรายวันเป็นพระสงฆ์ ๒๐๗๖ รูป ไทยเงินแขก  
สิบเอ็ดหมื่นมีเศษแปดพันสี่สามคน เงินใช้จ่ายของเข้คเสร็จในการ  
ศพคุณมารดา เป็นเงินแปดพันมีเศษห้าร้อยหกสิบสองเหรียญสอง

สดง แล้วได้สร้างพระอุโบสถวัดเทพชุมนุม แลโรงธรรมศาลา  
 ชาติหอระฆัง กัณฑ์ตักกุกุใหญ่ น้อยทั้งยวง แลโรงฉัน คิดเป็น  
 เงินสามพันมีเศษ ร้อยห้าสิบห้า เหรียญ ครั้นฉวันเดือนสิบเอ็ด  
 ค่ำ จุลศักราช ๑๒๒๓ บีมแม่เอกศก ได้นิมนต์พระสงฆ์สำแดง  
 พระธรรม ๕ รูป พระสงฆ์เจริญพระปริต ๓ วันแล้วผูกพัทธเสมา  
 ๕๒ รูป ถวายไตรจีวรแพรจีวรผ้ารูปละไตร ๕๗ ไตร กัณฑ์เครื่อง  
 บริหารในการฉลองลงทุนใช้จ่าย ๕ รวยวัน คิดเป็นเงินพันเจ็ดร้อย  
 เจ็ดสิบหกเหรียญครึ่ง กัณฑ์ช่วยทนายไว้ ให้เป็นไวยาวจักรสำหรับ  
 สงฆ์ใช้สอยสองคร้ว ๆ ละสามสิบห้าเหรียญ เป็นเงิน ๑๐ เหรียญ  
 รวมกันที่ได้บริจาคไว้ในวัดเทพชุมนุมสามราย คิดเป็นเงินห้าพันเหรียญ  
 ครึ่ง แล้วได้บูรณปฏิสังขรณ์วัดโพเงิน ๓๖๓ เหรียญ วัดศิริวนาวาศ  
 ๕๐๓ เหรียญ รวมกันเป็นเงิน ๘๓๕ เหรียญ แล้วได้จำเวณียอายุศม  
 ถวายไทยทานแก่พระสงฆ์ แลให้ทานแก่ไทยจีนแขกเป็นเงินใช้จ่าย  
 ห้าพันมีเศษ เจ็ดร้อยสามเหรียญ ได้สร้างคัมภีร์สักขาบทสี่คัมภีร์  
 แลสร้างคัมภีร์พระสารสังคหะวินิจฉัยจนจบ เป็นเงินร้อยมีเศษ สิบเอ็ด  
 เหรียญ แล้วได้ทุนบำรุงยกย่องพระบวรพุทธศาสนา จ้างให้อาจารย์ผู้  
 รุ้ธรรมมาบอกพระไตรปิฎกแก่พระสงฆ์ณหอภายในกำแพงวนมุขหวัค  
 ปฏิบัติพระสงฆ์ควยน้ำชาแลเกสซ์เป็นต้น แลเงินนิตยภัตรสำหรับ  
 ถวายพระสงฆ์สำแดงพระปาติโมกข์ทุกคัมทุกเพ็ญ ๑๒ อาราม ๆ ละ  
 เหรียญเป็นเงินเดือนละ ๑๒ เหรียญมิได้ขาด ฯ

๑ แล้วได้จักแวงซ่อมแซมกำแพงเมืองแลประตูเมืองตักกิน  
 แลในจวนนอกจวนต่อก่ออรอดมทรายปลุกฉางใส่เข้าไว้สำหรับราชการ  
 ๒ ฉาง แลต่อก่อตะพานคลองขวางแลขอมรักษาขอบเขตที่ปากน้ำ  
 แลถมชายขอมหนึ่ง ต่อก่อสระศิลาไว้ที่หน้าโรงศาลเจ้ามาจอ ปลุก  
 บัวสัตยงกชไว้ให้คอกให้รากให้ผลให้ ใบเป็นทานตามแต่ผู้จะปราณา  
 คึกค่าเป็นเงินใช้จ่ายตักแต่งกำแพงเมืองประตูหอรบตักกินแลในจวน  
 นอกจวน แลต่อก่อตะพานคลองขวางแลขอมแลถมชาย คึกเป็น  
 เงินใช้จ่ายหมันมีเศษพัน แลทลงอนทรัพย์ใช้จ่ายตักแต่งซ่อมแปลง  
 แลบริจาคทำบุญให้ทานในการกุศลใหญ่น้อยทั้งปวง เมื่อครั้งเท่า  
 คุณยังไม่เป็นผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา ก็หาได้ยกขึ้นว่าไม่ ยก  
 ขึ้นว่าแต่เมื่อเจ้าคุณเป็นผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลาแล้ว โดยยก  
 ขึ้นว่าเมื่อเจ้าคุณเป็นผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลาแล้ว ก็ยกขึ้นว่า  
 แต่การที่ตักแต่งซ่อมแปลงแลบริจาคทำบุญให้ทานในการใหญ่ ๆ  
 ๓ จึงยกขึ้นว่า ที่ตักแต่งซ่อมแปลงแลบริจาคทำบุญให้ทานเล็ก ๆ  
 น้อย ๆ ต่าง ๆ ตามธรรมเนียมนั้นก็มิได้อยู่มาก หาได้ยกขึ้นว่า  
 ๔ ไม่ แล้วเจ้าคุณผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา ที่ประพฤติซึ่งการ  
 ทั้งปวงแต่ล้วนจะให้เป็นประโยชน์แก่ตนแลผู้อื่นแล้วจึงทำ แล  
 อุดสาหกรรมกระทำสงเคราะห์แก่ญาติ แลกรมการชาวบ้านชาวเมือง  
 ทั้งปวงให้ชวนกันทำบุญให้ทาน แลช่วยกันหนุนบำรุงพระบวรพุทธ  
 ศาสนา ให้ทำไร่นาค้าขายหากินแต่โดยสุจริต มิให้ คึกลอบลัก



ลื้อชายชั่งกันแลกกันให้ ไต่ความยากแค้น ย่อมว่ากล่าวสั่งสอนชักนำ  
 ให้เป็นประโยชน์ในแผ่นดินสืบแต่พระเจ้าจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วยกันทั้งสอง  
 ฝ่าย กรมการทั้งหลายก็พร้อมเพรียง ราษฎรชาวบ้านชาวเมือง  
 ลุกค้ำวานิชทั้งปวงได้ทำไ้ไร่นาค้าขายหากินก็ชุกชุม ะมังมียากจน  
 ก็สึกแต่บุญกรรมของบุคคลนั้นเอง มิได้เขี่ยกเขี่ยนฉ้อกระชกเอา  
 พัดศกทองเงินเข้าของ ๆ ผู้หนึ่งผู้ใดให้ ไต่ความเคียดครั่นหามิได้ ฯ

๑ เมื่อฉนวนเคียนหกแรมสิบค่ำชาลฉก จุลศักราช ๑๒๑๖  
 ไต่ค่อกำขันธ์วิเชยรศิริลาหน่งใช้จ่ายเงินสิบหกพันมีเศษหกร้อยสี่สิบสอง  
 เหริบญ กำขันธ์มฉกฉกสมทลาหน่งเงินหกพันมีเศษห้าร้อยหกสิบ  
 เหริบญ ฉนวนเคียนแปดขันธ์มโรงอิฐศก จุลศักราช ๑๒๑๘ ไต่สร้าง  
 อุโบสถแลบูรณปฏิสังขรณะกำแพงศิลาวัคมีฉนิมาวาศ ลงทุนทรัพย์  
 ใช้จ่ายเป็นเงิน ๆ ล ๆ ฯ

๑ แลเมื่อฉนวนเคียนห้าแรมสองค่ำ ขันธ์มเมยสัมฤทธิศก  
 หลวงสวัสดิภักคซึ่งให้เขาไปรับราชการอยู่ณกรุงเทพพระมหานคร มี  
 หน่งสอออก มาถึงเมือง สงขลาว่า พณหัวเจ้าท่านสมุหพระกระลาโหมมี  
 พระประสาทสั่งว่า ฉนวนเคียนแปดเคียนเก้าขันธ์มเมยสัมฤทธิศก พณหัว  
 เจ้าท่านสมุหพระกระลาโหมจะออกมาตรวจคุปากน้ำฝ่ายเมืองปากใต้  
 แล้วจะมาพักทเมืองสงขลา ให้จัตแจงปลุกทำเนียบไว้ เจ้าคุณ  
 ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลาจัตแจงจากไม้ปลุกทำเนียบไว้ค้อยรับพณหัว

เจ้าท่านสมุหพระกระลาโหมทนต์แหลมชาย ครั้นณวันเดือนเจ็ดแรม  
 สิบค่ำมเมียสัมฤทธิศก เจ้าคุณผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลาจัดแจง  
 กำนันวิเชียรศิริให้ชนพัทธินาเวศเป็นนายล่า กำนันมณีกถอกสมุท  
 ให้หมื่นประสิทธิ์คองคาเป็นนายล่า ให้หลวงอำนาจกำแหงซึ่งเป็น  
 หลวงศรีปกากาคมกำนันวิเชียรศิริ ให้ขุนพรหมมนตรี ขุนเสด็จ  
 เกทวา คุณกำนันมณีกถอกสมุท เข้าไปรับพลหัวเจ้าท่านสมุท  
 พระกระลาโหมณกรุงเทพพระมหานคร ณวันเดือนแปดทศกัศิกาสภา  
 ขนค้ำหนงมเมียสัมฤทธิศก พลหัวเจ้าท่านสมุทพระกระลาโหม  
 กำนันเสนินทรประภิชูออกมาถึงเมืองสงขลา ได้ชนพักอยู่ที่ทำเนียบ  
 ซึ่งปลูกไว้คอรบย ผู้คนซึ่งติดตามพลหัวเจ้าท่านสมุทพระกระลาโหม  
 ออกมา ๕๐๐ คนเศษ เจ้าคุณผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลาให้ตั้ง  
 โรงครัวควหาวนทำของเลี้ยงวันละสามเพลามีให้ชดสน พลหัว  
 เจ้าท่านสมุทพระกระลาโหมเที่ยวตรวจดูขอมกำแพงเมืองทั่วแล้ว ๆ มี  
 พระประสาธสังกัยเจ้าคุณผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา ว่าณเดือนแปด  
 เดือนเก้ามเมียเอกศก พระบาทสมเด็จพระบรมนารถบรมพิตรพระจอม  
 เกลาเจ้าอยู่หัว จะเสด็จพระราชดำเนินออกมาทรงทอดพระเนตร  
 ฝ้ายเมืองปากใต้ ให้จัดแจงปลูกพลับพลาไว้คอรบยเสด็จ พลหัว  
 เจ้าท่านสมุทพระกระลาโหมพักอยู่ที่เมืองสงขลา ๗ ราตรีก็ย ๖ ทิว  
 เขากระบี่กามทองฝั่งทองอย่างลอนคอนเล่มหนึ่ง เข็มชดสายหนึ่ง  
 ให้เจ้าคุณผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา ก็ยกที่กำแพงเพชรแขวง

เมืองพัทลุงให้เป็นเขตรแดนแขวงเมืองสงขลา ครั้นณวันเดือนแปด  
กุมภาพันธ์เจ้าข้ามเมียมสัมฤทธิ์ศึก เพลา & โมงเช้าพลหัวเจ้าท่าน  
สมเด็จพระกระลาโหมลงกำปั่นไฟกลัยเข้าไปณกรุงเทพพระมหานคร ฯ

๐ ณวันเดือนยี่แรมสี่ค่ำมเมียมสัมฤทธิ์ศึก พระวิเศษ

วิชา ผู้ช่วยราชการเมืองยะหริ่ง เชิญตราพระยศสี่ห้อออกมาถึง  
เมืองสงขลา ในท้องตราโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมออกมาว่า มี

พระบรมราชโองการมานพระบัญชาสุรัสวดีสิงหนาทคำรัสเหนือเกล้าเหนือ  
กระหม่อมสั่งว่า จะเสด็จพระราชดำเนินทางชลมารค ทรงเรือ

พระที่นั่งกลไฟออกไปประพาศทรงทอดพระเนตรตามอ่าวคู้งหัวเมือง  
ปากใต้ฝ่ายทะเลตะวันตก ให้สำราญพระราชหฤไทย ไปจนถึง

เมืองสงขลา ให้เจ้าคุณผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลาจัดแจงปลูก  
พลับพลาที่ข้างน่าข้างใน ที่สร้างที่เสวย ที่ลงพระบังคน แลท้อง

พระโรงไว้คอยรับเสด็จ ณวันเดือนยี่แรมห้าค่ำมเมียมสัมฤทธิ์ศึก  
เจ้าคุณผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา ให้หลวงพิไชยภักดีเมืองวังชิง

หลวงสรประสิทธิ์เมืองพตง หลวงนุชิตพิทักษ์เมืองกาวิ หลวงพิไชย  
สมบัติเมืองรัตนบุรี หลวงอภัยภักดีเมืองพวง คุมไพร่พันเศษขึ้นไป

ตั้งไม้เครื่องพลับพลาที่ควนคลัง จากเกณฑ์หัวเมืองฝ่ายปะทะทำ  
กองในหลวงเมือง หลวงนา หลวงสิทธิประการทึ่งพระ หลวงภักดี

บริบาลเมืองพโคะ หลวงรโนฎ เป็นจากสียหมื่น ฯ

๑ ฅวันเค็อนสามแรมสิบสี่ค่ำข้มเม็ยสัมฤทธิศก นายกลัน  
 มหาคเล็กถอหนึ่งลือพระยาศรีเสาวราชภักดีศรีสมุหพระกระลาโหม  
 ฝ่ายปล่าฝิ่งออกมาขยหนึ่ง ในหนึ่งลือนั้นว่าพลหิวเจ้าท่านสมุหพระ  
 กระลาโหมมีบัญชาสั่งว่า พระบาทสมเด็จบรมนารถบรมยพิตรพระ  
 จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จะเสด็จพระราชดำเนินออกมาประพาศทรงทอด  
 พระเนตรฝ่ายหิวเมืองปากใต้ ไปจนถึงเมืองสงขลา กำหนดจะเสด็จ  
 พระราชดำเนินมาถึงเมืองนครศรีธรรมราชเมืองสงขลาในเดือนเก้าข้าง  
 ขนมแมเอกศก ให้เจ้าคุณผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา มีหนึ่งลือ  
 ไปหาตัวพระยาแขกหัวเมืองชงชนกขมเมืองสงขลา ให้จัดแจงหาของ  
 ถวายขนมมาเผาทูลลของอุลัพระบาท ให้พร้อมกันทเมืองสงขลาจง  
 ทุกเมือง ในหนึ่งลือพระยาศรีเสาวราชภักดีศรีสมุหพระกระลาโหม  
 ฝ่ายปล่าฝิ่งมีเป็นหลายประการ ๗

๑ ฅวันเค็อนสิบสี่ค่ำจุลศักราช ๑๒๒๐ ข้มเม็ยสัมฤทธิศก  
 เจ้าคุณผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลากรมการ จัดแจงเกณฑ์ไพร่  
 ห้าร้อยคน ให้หลวงสมขัตถิรมย์ผู้ช่วยราชการเมืองสงขลา นายกลัน  
 นายกิ่ง มหาคเล็ก เป็นผู้กำกับตรวจตราดูแล ให้หลวงศิริสมขัต  
 เป็นนายช่าง หลวงเทพนรินทร์อนทรเคชะ ยกรบัตร์ เป็นแม่กอง  
 หลวงขุนหมื่นคุมไพร่แจกจ่ายกันทำ เข้าสารเบิกจ่ายให้ไพร่ทำงาน  
 พระราชวังแหลมชายทั้งนั้น เป็นของเจ้าคุณผู้สำเร็จราชการเมือง  
 สงขลาทั้งสิ้น ๗

๑ หลวงศิริสมบัติทำทองพระโรงใหญ่ ๗ ห้อย ๆ ละ ๗ ศอก

๓๐ ศอก เสา & วา ๒ ศอกใหญ่ & กำกึ่ง พนคอกอัฐม  
ทวายปู่กระเบื้องนำวัวเฉลี่ยงสามค้ำน เสาหุ้มผ้าแดงเลือกคนก มีขัว  
ปลายเสาทุกเสา เฉลียงฝาเชื่อมเมืองเงินมประตุ ๘ ประตุ ลับแล  
เมืองเงินประตุละอัน ๘ อัน มีน้ำต่างรูปไข่ ๘ น้ำต่าง ฝาชั้นใน  
ประตูป้ายลายต่างสี อัมพเงินทชนลงคอกอัฐมทวายปู่กระเบื้องนำวัว เพดาน  
ผ้าขาวมีระบาย ๓ ชั้น พัดแพรชกวาตา ๒ อัน มีช่อฟ้าทางหงษ์  
ใบระกากระจิงจวน หลังคาแล่นำจั่วหุ้มผ้าแดง ๒

๑ หลังเสวย ๕ ห้อย ๆ ละ ๗ ศอก

๓ วา เสา & วา  
๒ ศอก ใหญ่ & กำกึ่ง เฉลียง ๒ นา พนสูง ๒ ศอก คอกออดมคิน  
ปู่กระเบื้องนำวัว ฉากกระจกกันห้อง อัมพเงินทชนลงลาดคอกฝา  
กระแฉงอ่อน ขานประตขานนำต่างแม่ฝาไม้ส้ายขัว ฝาต่างสี  
ประตูป้ายชั้นใน มีประตุ & ประตุ น้ำต่าง ๘ น้ำต่าง เสาหุ้มผ้าแดง  
เพดานผ้าขาวมีระบาย ๓ ชั้น พัดชกวาตา ๒ อัน มีช่อฟ้าทางหงษ์  
ใบระกากระจิงจวน หลังคานำจั่วหุ้มผ้าแดงหลังทองพระโรงกลาง

๓ ห้อย ๆ ละ ๗ ศอก

๓๐ ศอก เสายาว & วา ๒ ศอกใหญ่ & กำกึ่ง  
เฉลี่ยง ๒ ค้ำน พนสูงศอกคอกอัฐมทวายปู่กระเบื้องนำวัว  
อัมพเงินทชนลง ๒ ค้ำนคอกอัฐมทวายปู่กระเบื้องนำวัว ฝากระแฉงอ่อน  
ขานประตุนำต่าง เข็คหน้าประตูเข็คหน้า ๆ ต่าง แม่ฝาไม้ส้ายขัว ฝา  
ลายต่างสีประตูป้ายชั้นในเสาหุ้มผ้าแดงมีประตุ ๒ ประตุ น้ำต่าง &

นำต่าง เพดานผ้าขาวมีระบาย ๓ ชั้น หลังคาหุ้มผ้าแดงมีข้อฟ้า  
 ไชระภากระจวงวน หลังประอม ๕ ห้อง ๆ ละ ๗ คอก เผลียง ๓ ฟัน  
 ก้านสูงสองคอกต่อก่ออิฐ อิมจินทชนลงต่อก่ออิฐลาดคอกมีราว  
 เหล็ก ฝาเชื่อมกันห้องประอมฝากระแสงอ่อน บานประตูบานนำต่าง  
 เช็ดนำประตูเช็ดนำ ๆ ต่าง แม่ฝาไม้ส้ายยัว ชั้นในประทึบผ้าลาย  
 ต่างสี ประตู ๓ ประตู นำต่าง ๓๐ นำต่าง เสาหุ้มผ้าแดง เพดานผ้าขาว  
 มีระบาย ๓ ชั้น พักแพรชกวาตา ๒ อัน หลังคานำจั่วหุ้มผ้าแดง  
 มีข้อฟ้าไชระกาทางหงษ์กระจวงวน กำแพงกระเบื้องปรก้ำแพงแก้ว  
 กำแพงประตูหุ้มข้างทาศุณวาทเขียน เสาชิงแลศาลเทพารักษ์ต่อก่ออิฐ  
 แทนปูน หลังเจ้าอมข้างใน ๔ หลัง ๆ ละ ๓ ห้อง ๆ ละ ๕ คอก  
 เสา ๓๓ คอก ซื่อ ๖ คอก มีกระดานขนมฝากระแสงอ่อน กัยประตู  
 บันยะปละบุรพประตูหนึ่ง ต้องหลวงอนุรักษ์ภุเบศร์ผู้ช่วยราชการเมือง  
 สงขลา ให้ขุนสมุหยาญชคุมไพร่ทำ ฯ  
 ๑ หลังเจ้าอมผู้น้อยคานบุรพคานขจิม ๒ หลัง ๆ ละ ๗ ห้อง ๆ  
 ละ ๕ คอก เสา ๓๓ คอก ซื่อ ๖ คอก กัยโรงราชยานข้างประตูฉนวน  
 ปละบุรพโรงหนึ่ง ข้างประตูย่ำค้ำโรงหนึ่ง โรงละ ๕ ห้อง ๆ  
 ละ ๕ คอก เสา ๘ คอก ซื่อ ๖ คอก ต้องหลวงวิเศษภักคิผู้ช่วย  
 ราชการเมืองสงขลา ให้นายกองฉนวนคุมไพร่ทำ ฯ  
 ๑ โรงใต้ของ ๒ หลัง ๆ ละ ๖ ห้อง ๆ ละ ๕ คอก เสา ๓๓ คอก  
 ซื่อ ๖ คอก มีเฉลียงนำมขนมทุกหลัง ฝากระแสงอ่อน กัย

ประคูน<sup>๔</sup>นยะข้าง<sup>๒</sup>ขัง<sup>๒</sup>ยิม<sup>๒</sup>ตอง<sup>๒</sup>นายกลัน<sup>๒</sup>มหาคเล็ก<sup>๒</sup> ให้<sup>๑</sup>ขุน<sup>๑</sup>จ่าน<sup>๑</sup>งโย<sup>๑</sup>จกุม<sup>๑</sup>  
โพ<sup>๑</sup>ท่า<sup>๑</sup> ๗

๑ หลัง<sup>๑</sup>เจ้า<sup>๑</sup>จอม<sup>๑</sup>หม่อม<sup>๑</sup>แม่<sup>๑</sup>ลคร แล<sup>๑</sup>หลัง<sup>๑</sup>เจ้า<sup>๑</sup>แก้ว<sup>๑</sup>ผู้<sup>๑</sup>ใหญ่<sup>๑</sup>หลัง<sup>๑</sup>  
หนึ่ง<sup>๑</sup> สอง<sup>๑</sup>หลัง<sup>๑</sup> ๗ ละ ๕ ห้อง<sup>๑</sup> ๗ ละ ๕ คอก<sup>๑</sup> เสา<sup>๑</sup> ๑๓ คอก<sup>๑</sup> ขื่อ<sup>๑</sup> ๖ คอก<sup>๑</sup>  
มี<sup>๑</sup>เฉลียง<sup>๑</sup>หน้า<sup>๑</sup>ทุก<sup>๑</sup>หลัง<sup>๑</sup> กับ<sup>๑</sup>ประคูน<sup>๑</sup>นยะ<sup>๑</sup>โรง<sup>๑</sup>หัว<sup>๑</sup>โตก<sup>๑</sup> ตอง<sup>๑</sup>หลวง<sup>๑</sup>อภัย<sup>๑</sup>ภัก<sup>๑</sup>ค  
เมือง<sup>๑</sup>พวง<sup>๑</sup>ให้<sup>๑</sup>ขุน<sup>๑</sup>ศรี<sup>๑</sup>อา<sup>๑</sup>ญา<sup>๑</sup>ท่า<sup>๑</sup> ๗

๑ หลัง<sup>๑</sup>เฉลียง<sup>๑</sup>สอง<sup>๑</sup>ชั้น<sup>๑</sup>หลัง<sup>๑</sup>หนึ่ง<sup>๑</sup> เสา<sup>๑</sup> ๑๓ คอก<sup>๑</sup> ขื่อ<sup>๑</sup> ๖  
คอก<sup>๑</sup> กับ<sup>๑</sup>ประคูน<sup>๑</sup>นยะ<sup>๑</sup>คาน<sup>๑</sup>ทักษิ<sup>๑</sup>ณ<sup>๑</sup>ตอง<sup>๑</sup>นาย<sup>๑</sup>คง<sup>๑</sup>ท่า<sup>๑</sup> ๗

๑ ท้อง<sup>๑</sup>พระ<sup>๑</sup>โรง<sup>๑</sup>ข้าง<sup>๑</sup>ใน<sup>๑</sup>หลัง<sup>๑</sup>หนึ่ง<sup>๑</sup> ๓ ห้อง<sup>๑</sup> ๗ ละ ๕ คอก<sup>๑</sup> มี<sup>๑</sup>  
เฉลียง<sup>๑</sup>รอบ<sup>๑</sup> เสา<sup>๑</sup> ๑๓ คอก<sup>๑</sup> ขื่อ<sup>๑</sup> ๖ คอก<sup>๑</sup> มี<sup>๑</sup>ข้อ<sup>๑</sup>ฟ้า<sup>๑</sup>ใบ<sup>๑</sup>ระ<sup>๑</sup>กา<sup>๑</sup>ทาง<sup>๑</sup>หงษ์<sup>๑</sup>  
กระ<sup>๑</sup>ง<sup>๑</sup>รว<sup>๑</sup>น กับ<sup>๑</sup>ประคูน<sup>๑</sup>นยะ<sup>๑</sup>ฉนวน<sup>๑</sup> โรง<sup>๑</sup>ประคูน<sup>๑</sup>นยะ<sup>๑</sup>ย่า<sup>๑</sup>คำ<sup>๑</sup> ตอง<sup>๑</sup>นาย<sup>๑</sup>กล<sup>๑</sup>ค  
บุตร<sup>๑</sup>หลวง<sup>๑</sup>พิ<sup>๑</sup>ทักษิ<sup>๑</sup>ณ<sup>๑</sup>จ<sup>๑</sup>ตรง<sup>๑</sup>ค<sup>๑</sup>ท่า<sup>๑</sup> ๗

๑ หอ<sup>๑</sup>พระ<sup>๑</sup>คลัง<sup>๑</sup>หนึ่ง<sup>๑</sup>เสา<sup>๑</sup> ๑๓ คอก<sup>๑</sup> ขื่อ<sup>๑</sup> ๕ คอก<sup>๑</sup> ลคม<sup>๑</sup>ข<sup>๑</sup>หัว<sup>๑</sup>ท้าย<sup>๑</sup>  
มี<sup>๑</sup>เฉลียง<sup>๑</sup>ข้าง<sup>๑</sup>หน้า<sup>๑</sup> มี<sup>๑</sup>ข้อ<sup>๑</sup>ฟ้า<sup>๑</sup>ใบ<sup>๑</sup>ระ<sup>๑</sup>กา<sup>๑</sup>พร<sup>๑</sup>้อม<sup>๑</sup>กับ<sup>๑</sup>ประคูน<sup>๑</sup>ชาน<sup>๑</sup>ขัง<sup>๑</sup>ยิม<sup>๑</sup>ตอง<sup>๑</sup>ขุน<sup>๑</sup>เทพ  
อา<sup>๑</sup>ญา<sup>๑</sup>ท่า<sup>๑</sup> ๗

๑ หอ<sup>๑</sup>เครื่อง<sup>๑</sup>หลัง<sup>๑</sup>หนึ่ง<sup>๑</sup> เสา<sup>๑</sup> ๑๓ คอก<sup>๑</sup> ขื่อ<sup>๑</sup> ๕ คอก<sup>๑</sup> ลคม<sup>๑</sup>ข<sup>๑</sup>  
หัว<sup>๑</sup>ท้าย<sup>๑</sup> มี<sup>๑</sup>ข้อ<sup>๑</sup>ฟ้า<sup>๑</sup>ทาง<sup>๑</sup>หงษ์<sup>๑</sup>เฉลียง<sup>๑</sup>หน้า<sup>๑</sup> กับ<sup>๑</sup>ประคูน<sup>๑</sup>ชาน<sup>๑</sup>ข้าง<sup>๑</sup>บูร<sup>๑</sup>พ<sup>๑</sup>ตอง<sup>๑</sup>  
นาย<sup>๑</sup>เวียง<sup>๑</sup>มหา<sup>๑</sup>คเล็ก<sup>๑</sup>ท่า<sup>๑</sup> ๗

๑ หลัง<sup>๑</sup>ลง<sup>๑</sup>พระ<sup>๑</sup>บัง<sup>๑</sup>คน<sup>๑</sup>หลัง<sup>๑</sup>หนึ่ง<sup>๑</sup>เสา<sup>๑</sup> ๑๓ คอก<sup>๑</sup> ขื่อ<sup>๑</sup> ๕ คอก<sup>๑</sup> ลค  
ม<sup>๑</sup>ข<sup>๑</sup>หัว<sup>๑</sup>ท้าย<sup>๑</sup> มี<sup>๑</sup>ข้อ<sup>๑</sup>ฟ้า<sup>๑</sup>ทาง<sup>๑</sup>หงษ์<sup>๑</sup>มี<sup>๑</sup>เฉลียง<sup>๑</sup>หน้า<sup>๑</sup> กับ<sup>๑</sup>ประคูน<sup>๑</sup>หน้า<sup>๑</sup>ประคูน<sup>๑</sup>หลัง<sup>๑</sup> ๗  
ประ<sup>๑</sup>อม<sup>๑</sup>ตอง<sup>๑</sup>หลวง<sup>๑</sup>เพ็<sup>๑</sup>ชร<sup>๑</sup>บุรี<sup>๑</sup>ศรี<sup>๑</sup>ราช<sup>๑</sup>วัง<sup>๑</sup>เมือง<sup>๑</sup>นคร<sup>๑</sup>บาด<sup>๑</sup>ท่า<sup>๑</sup> ๗

๑ หลังสร้างหลังหนึ่งเส้า ๑๓ คอก ขอ ๕ คอกกลมมุขหัวท้าย  
มีเฉลียงนำ มีช่อฟ้าทางหงษ์ ต้องนายเรื่องมหาดเล็กทำ ฯ

๑ ทิ้งเย็น ๓ ห้องหลังหนึ่งเส้า ๑๓ คอก ขอ ๕ คอกกลมมุข  
หัวท้ายมีช่อฟ้าถนนสักกระแฉ่งอ่อนรอบต้องชนปลักนั่งทำ ฯ

๑ หลังหอสาตราคม ๓ ห้องหลังหนึ่ง เส้า ๑๓ คอก ขอ ๕  
คอกกลมมุขหัวท้ายมีช่อฟ้าถนนสักกระแฉ่งอ่อนรอบ หลวงเทพนรินทร์  
อินทรเคชะยกบัตร์ให้ชนอักษรทำ ฯ

๑ โรงวิเศษหลัง ๑ กับโรงค่อกันไปหลังหนึ่งหลังละ ๓ ห้อง  
ละ ๕ คอก เส้า ๑๓ คอก ขอ ๖ คอก หลังคาขึ้นย่นมีเฉลียงนำ  
กับประตูขึ้นย่นข้างบูรพ์ต้องชนต่างใจทำ ฯ

๑ โรงข้างบูรพ์โรงหนึ่งค่อเนื่องกันโรงหนึ่ง ๒ หลัง หลัง  
ละ ๓ ห้อง ๕ คอกเส้า ๘ คอกขอ ๖ คอก กับโรงทหารขึ้นย่น  
หลังหนึ่ง ๓ ห้อง ๕ คอกเส้า ๘ คอก ขอ ๗ คอก กับโรง  
ทหารขึ้นย่นหลังหนึ่ง ๓ ห้อง ๕ คอกเส้า ๘ คอก ขอ ๗ คอก  
มีเฉลียงนำต้องชนกลางวังทำ ฯ

๑ โรงโถกหนึ่ง ๓ ห้อง ๕ คอกเส้า ๘ คอก ขอ ๘ คอก  
กับโรงม้า ๒ โรง ต้องชนศิริโยธาทำ ฯ

๑ ประตูใหญ่ฝ่ายบูรพ์ฝ่ายทักษิณฝ่ายปัจฉิม แลประตูออก  
หลวงเทพนรินทร์อินทรเคชะยกบัตร์ให้ชนหม่นทำ ฯ

๑ กำแพงระแตะตรงชั้นนอกทั้งนั้น พระมหานภาพปราบ  
สงครามพระจนะเป็นผู้สั่งไม้ ไม้ไผ่กระแตะชั้นในแลค้เรือกตะพาน



ทั้งสามสะพานไม้ไผ่แม่ฝาน นายกล่อมผู้ว่าราชการเมืองเทพาเป็น  
ผู้สั่ง ประตูค่ายใหญ่ชั้นนอกเสาสามวาสสองศอกเนื้อใหญ่ ๓ กิ่ง  
ในเหลื่อมสูง ๑๐ ศอก กว้าง ๕ ศอกอยู่ในท้องพระโรงทำ ๗

๑ แลศาลาลูกขุนซ้ายขวาหลังคาชั้นยี่มีเฉลียงรอบ เสา ๘  
ศอกข้อ ๖ ศอกสองหลัง ๆ ละ ๓ ห้อง ๆ ละ ๕ ศอก หลวงเทพ  
วันทรอินทรเคชะยกบัตร์ให้ขุนหมื่นทำ ๗

๑ สระโยกขรรค์ทั้งนอกทั้งในแลโรงมอญชั้นนอกชั้นในระคม  
กันทำ ๗

๑ แลค่ายชั้นนอกทลอมพระราชวังคานข้อ ๓ เส้น กั้น  
แปห้าเส้น วางหัวเข้มอครหางเข้มทักษิณ พลับพลาหน้าหลังหลัง  
๓ ห้อง ๆ ละ ๕ ศอกเสาสี่ ๘ ศอก ข้อ ๖ ศอกเฉลียงรอบ มีข้อพา  
โยระกากระจิงรวน กีบตะพานฉนวนร้อยเสด็จยาวเส้นห้าวา ต้อง  
หลวงเพ็ชรศิริศิริราชสงครามปลัดให้ขุนอักษรส่นให้ทำ ๗

๑ ตะพานฉนวนเจ้าจอมหม่อมช้างในท้องหลวงพลฤทธิพิไชย  
ทำ ๗

๑ แลถนนตั้งแต่ประตูใหญ่พระราชวังฝ่ายอุดรกว้าง ๘ ศอก  
ยาว ๓ เส้นปูอิฐตลอดถึงฉนวนน้ำต้องขุนศิริโยธาทำ ๗

๑ ระยะเวลาสถลมารคตั้งแต่ประตูพระราชวังฝ่ายบูรพ์ ตลอด  
ไปถึงต้นเขาคังกวอน ๑๒ เส้น ตั้งแต่ต้นเขาคังกวอนถึงพลับพลา

กว้าง ๘ เส้น กั้นด้วยปลากกลางหลังหนึ่ง ๓ ห้อง ๆ ละ ๖ คอก  
เสา ๘ คอกข้อ ๗ คอก เกลี้ยงรอบมีข้อฟ้าใบระกากระั้งรวนต้อง

หลวงระโนฎทำ ๗

๑ ตั้งแต่ปลากกลาง ถึงปลากปลาพระเจดีย์ ๒ เส้น กั้น  
ปลากปลาบนเขาพระเจดีย์หลังหนึ่ง เสายาว ๗ คอกข้อ ๔ คอกกั้น  
เกลี้ยงรอบมีข้อฟ้าใบระกากระั้งรวน ต้องหลวงเทพมณเฑียรหน้า  
วังทำ ๗

๑ แลระยะทางสถลมารค เขาแก้วเส็งตั้งแต่ปลากน้ำริม  
ทะเลฝ่ายบูรพ์ตลอดไป ถึงปลากปลาต้นเขาแก้วเส็ง ๓๓๓ เส้น กั้น  
แต่ปลากปลาต้นเขาแก้วเส็งถึงปลากปลาบนเขา ๒ เส้น ตั้งแต่ปลากปลา  
ต้นเขาแก้วเส็งถึงปลากปลาการสำโรง ๓๘ เส้น ตั้งแต่ปลากปลาการ  
สำโรงถึงประตูไชยยุทธชานะ ๘๐ เส้น รวมกันสองร้อยมีเศษ  
สี่แยกเส้น กั้นด้วยปลากปลาบนเขาแก้วเส็งหลังหนึ่ง ต้นเขาแก้วเส็ง  
หลังหนึ่ง ปลากปลาข้างอุคร ตะพานคลองสำโรงหลังหนึ่ง เสายาว  
แก้วคอกข้อ ๖ คอก ๓ ห้อง ๆ ละ ๖ คอก เกลี้ยงรอบมีข้อฟ้าใบ  
ระกากระั้งรวน ต้องหลวงเทพสุรินทร์อินทรเสนาจ่ามหาดไทยทำ ๗

๑ แลระยะทางสถลมารค ตั้งแต่ประตูพระราชวังฝ่ายบูรพ์  
ตลอดมาถึงช่องเขาดังกวน ๓๘ เส้น ตั้งแต่ช่องเขาดังประตูพยัคฆ  
นามเรื่องฤทธิ ๒๔ เส้น ตั้งแต่ประตูพยัคฆนามเรื่องฤทธิถึงประตู  
วิคมีชณินมาวาส ๒๔ เส้น ตั้งแต่ประตูวิคมีชณินมาวาสถึงทางตลาด



มอญเล็กน้อยรายรอบ กแต่รวีประตุดวางชั้นในชั้นนอก <sup>๕</sup> ก้านขอ ๒  
เส้น <sup>๕</sup> ก้านแป ๓ เส้น นำทำเนียบไปบูรพ์ แลตำหนักเจ้าต่างกรม  
แลเจ้าทหารมมีไค์ สองตำหนักนอยู่ข้ละบูรพ์ <sup>๕</sup> ผินหน้าพระตำหนักมา  
ข้ฉิม ทำอย่างเกยวกันกับทำเนียบเจ้าคุณกระลาโหม <sup>๕</sup> เครื่องประดับ  
ประกาศารพักก็เหมือนกัน แลที่อยู่ท้าวพระยาข้าราชการที่ตามเสด็จ  
ออกมาก็ม้อยู่มาก ๗

๑ ก้านบูรพ์เจ้าคุณผู้สำเร็จราชการเมือง สงขลาจกให้หลวง  
ระโนฎ <sup>๕</sup> ขุนเทพอาญา <sup>๕</sup> ขุนปลัดคั้ง <sup>๕</sup> คุมขุนหมื่นนายไพร่ ๒๕๐ คนก่อ  
เพลิงรายล้อมประจำรักษา ๗

๑ ก้านทักษิณหลวงทิพมนตรีศรีราชสมโภช กรมนา หลวง  
พิไชยชาญณรงค์ <sup>๕</sup> ขุนเทพสุภาแพ่ง <sup>๕</sup> คุมขุนหมื่นนายไพร่ ๒๕๐ คนก่อ  
เพลิงประจำรักษา ๗

๑ ก้านข้ฉิมหลวงพลฤทธิพิไชย <sup>๕</sup> ขุนศิริโยธา <sup>๕</sup> ขุนไชยชาญ  
ยุทธ <sup>๕</sup> คุมขุนหมื่นทหารนายไพร่ ๒๕๐ คนก่อเพลิงประจำรักษา ๗

๑ ก้านอัครหลวงภักดีบริบาลพโคะ <sup>๕</sup> ขุนต่างใจ <sup>๕</sup> ขุนอักษร  
กุมขุนหมื่นทหารนายไพร่ ๒๕๐ คนก่อเพลิงประจำรักษา ๗

๑ ถัดออกมาทำเนียบเจ้าคุณผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา  
แลพระสุนทรบุรี <sup>๕</sup> หลวงสมบัตถิรมย์ <sup>๕</sup> หลวงอนุรักษย์ภูเขศวร์ <sup>๕</sup> หลวง  
วิเศษภักดี <sup>๕</sup> ผู้ช่วยราชการเมืองสงขลา แลหลวงเทพนรินทร์อินทร  
เกษะยกบรภัทร <sup>๕</sup> หลวงพิไชยเสนา <sup>๕</sup> อยู่คอยตรวจตรา <sup>๕</sup> หลวงพิทักษ์

โยธา ขุนสรรพากร เป็นผู้ถือขานูซึ่งรายสิ่งของทั้งปวง หลวงเทพ  
เสนาเป็นกองส่งน้ำสร้งน้ำเสวย แลไม้พิน น้ำในกำขึ้น ต้องหลวง  
ไชยประชาเป็นผู้จัดแจงเร่งเลขส่ง ขุนท่าชลธิ เป็นกองเรือสำหรับ  
บรรทุกของขึ้นลงในเรือ ขุนแก้วเสนาคุมไพร่ ๕๐ คน เป็นผู้รับผู้จ่าย  
ผักปลาแลส่งพินน้ำในครัวทุกโรง ฯ

๑ ของเสวยแลของเจ้านาย ขุนจิตรโกชนาเป็นพ่อครัว  
โรงหนึ่ง โรงครัวจนเลวลงมา หมั้นจรวาร หมั้นศรีสาคร หมั้นเทพ  
พานิช เป็นผู้จัดแจงเลี้ยงรักษาโรงหนึ่ง โรงครัวไทยของคาวครัว  
หนึ่ง ของหวานโรงหนึ่ง โรงหมากพลูโรงหนึ่ง สามโรงสำหรับ  
เลี้ยงเจ้านายแลเจ้าจอมข้างใน คุณแม่เนี้ยว คุณจอมจัน<sup>๒</sup> คนกลั่น  
แม่คุ้ม เป็นผู้จัดแจงเลี้ยงรักษา โรงครัวไทยเลวโรงหนึ่งสำหรับเลี้ยง  
รักษาไพร่ พวกทหาร จำทวนเป็นผู้จัดแจงเลี้ยงรักษา โรงครัวไทย  
ของคาวโรงหนึ่งของหวานโรงหนึ่ง สองโรง สำหรับเลี้ยงกรมการ  
แลพวกประจำนาคำน พวกใช้การเข็ดเสร์ทั้งปวงต้องคุณเรือนออก  
เป็นผู้จัดแจงเลี้ยงรักษา โรงใต้โรงเทียนโรงน้ำมันโรงน้ำชา ขุน  
อินทรมณเฑียร ขุนอักษรเลข เป็นผู้เบิกจ่าย โรงครัวแขกของคาว  
ของหวานโรงหนึ่ง หวันแหมะภรรยาพระยาอะหัง หลวงศรีปลุกกา  
หลวงสุริยวงษา หลวงฤทธิเทวา ขุนหมื่นพวกล่ามเลี้ยงรักษา รวม  
กัน ๘ โรง เข้าสารเงินทองใช้จ่ายชอกกับเข้าขอสรรพสิ่งของทั้งนั้น

๒ คุณจันนี้เป็นเจ้าจอมในรัชกาลที่ ๓ อยู่มาจนรัชกาลที่ ๕

หลวงบำรุงอากร กิมสุข ชนภักดีขจร ยกเสง แลเสมีนมาของเป็น  
 ผู้เบิกจ่ายให้ใช้สอย แต่สิ่งของเงินทองทั้งนั้นเป็นของเจ้าคุณผู้สำเร็จ  
 ราชการเมืองสงขลาทั้งสิ้น ฯ

๑ เครื่องเงินแลเครื่องทองคน สรรพสิ่งของเครื่องประดับใน  
 ท้องพระโรง กำมะหยี่ไหมคแพรวปักคอกคดลัด ผ้าลายสีต่างกัน  
 ผ้าสำน ผ้าแดง ผ้าขาว ผ้ากำ ผ้าเขียว ผ้าปักโตก ผ้ารองโตก  
 แลเตียงนอน ผ้าเช็ดมไม้ ผ้าเช็ดมกระเชก แลกระเชกฉาก กระเชก  
 เเงา กระเชกแขวน โคมหวด โคมหม้อ โคมฝา โคมลำโพงจอกแก้ว  
 กระจกอังกฤษปักฝา ทองคำเปลวปักใช้ ทองคำทรายทำเข้า ทอง  
 คำใบก้าใหญ่ทำโตก ทากระโถน ทองคำแท่งทองคำทรายถวายเป็น คียบก  
 ทำประทุมธาราแลแผ่นลาคทำอิฉิมเงินทชนลง ตาปูเหล็กทองใหญ่่น้อย  
 ใหม่น้อย่านลูกค้ายใช้สอย เข็มอังกฤษเข็มเงินสำหรับปักเย็บ โตก  
 เก้าอังกฤษสำหรับนั่งตงของเสียงข้าราชการ แลพิศโยชกโยกวาคา  
 เสืออ่อน เสือลาย เสือหวาย เสือกระเชก เสือตรงกาน มูลไม้ไผ่  
 แสมมุย แลเครื่องวากเครื่องเขียน น้ำประสานทอง น้ำปรอท น้ำรัก  
 น้ำมันตั้งชิว ชัน คินแดง กระเบื้องปรุ กระเบื้องนำววิ ปูน อิฐ  
 คีลาอ่อน บรรดาของประดับประดาใช้จ่ายคิตรายรวมเป็นเงินยี่สิบเจ็ด  
 พันเหรียญมีเศษร้อย ฯ

๑ ที่ท้องพระโรงหน้า ท้องพระโรงใน หลังเสวย หลัง  
 ประถม หลังพระที่นั่งเย็น หอส้าตราคม หอพระ หอเครื่อง

ทอสรอง ทอลงพระบังคน แลหลังพระนางนาฏราชเทวี หลังเจ้าจอม  
 ผู้ใหญ่ผู้น้อย หลังพวกหม่อมแม่ละคร หลังท้าววรจันทร์ ท้าวสมศักดิ์  
 โรงพระตำรวจซ้ายขวา โรงทแกล้วทหาร เจ้ากรม ปลัดกรม โรง  
 ราชยาน โรงประตูย่ำค่า โรงวิเศษ โรงหมอ โรงเครื่อง โรงภูษา  
 มาลา คลังซ้าย คลังขวา คลังวิเศษ คลังมหาสมบัติ ศาลาลูกขุน  
 ซ้ายขวาบรรดาอยู่ในพระราชวัง ตลอดไปถึงทำเนียบเจ้าคุณกระลาโหม  
 แลพระตำหนักเจ้าต่างกรมแลเจ้าหากกรมมิได้ แลที่อยู่ท้าวพระยา  
 ราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยบรรดาที่ตามเสด็จมา เครื่องประดับประดา  
 สรรพสิ่งของเบิกใช้ จำเป็นของเจ้าคุณผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลาทั้ง  
 นี้ จนถึงวันเสด็จพระราชดำเนินมาจนเสด็จพระราชดำเนินกลับ จะได้  
 กระเกณฑ์เอาสรรพของกินใช้แก่ราษฎรชาวบ้านชาวเมืองหามิได้ ๗

๑ ครั้นณวันเดือนแปดแรมสิบสี่ค่ำ เจ้าคุณผู้สำเร็จราชการ  
 เมืองสงขลา ให้หลวงสมบัตินิรมย์ ผู้ช่วยราชการเมืองสงขลา กับ  
 นายทศมหาดเล็ก แลหลวงเทพมาลา ขุนพรหมมนตรี กรมการ  
 ภายหน้า เชียรศิริลาหนิง ภายหน้ามณฑลกลอกสมุทรลาหนิง ภายหน้า  
 ภายหน้า ภายหน้า ไปรับเสด็จพระราชดำเนิน หลวงสมบัตินิรมย์ ผู้ช่วย  
 ราชการเมืองสงขลา นายทศมหาดเล็ก<sup>๓</sup> หลวงเทพมาลา ขุน

<sup>๓</sup> หลวงสมบัตินิรมย์คนนั้น เป็นบุตรเจ้าพระยาสงขลา บุญสังข์ ชื่อ ชุ่ม  
 ในรัชกาลที่ ๕ ได้เป็นพระยาสมบัตินิรมย์ แล้วเป็นพระยาสงขลา คือเจ้าพระยา  
 สเวลา เมื่อนายทศ มหาดเล็กนั้น เป็นบุตรเจ้าพระยาสงขลา บุญสังข์ ใน  
 รัชกาลที่ ๕ ได้เป็นพระยาหนองจิก

พรหมมนตรี ได้ไปเฝ้ารัชเสด็จสมเด็จพะจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่เข  
 เลาหมวก แล้วเจ้าคุณกระลาโหมให้หลวงสมบัติภิรมย์ ผู้ช่วย  
 ราชการเมืองสงขลา นายทศมหากเล็ก ขึ้นอยู่เรือเสฉนินทรประภิชู  
 กับพณหัวเจ้าท่านเจ้าคุณกระลาโหมตามเสด็จมาถึงเมืองนครศรีธรรม  
 ราช ให้ชนพรหมมนตรีพากำยนิวเซียรศิริกลีบมากกราบเรียนเจ้าคุณ  
 ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลาให้ทราบ ชนพรหมมนตรีมาถึงเมือง  
 สงขลาฉวันเดือนเก้าขึ้นสิบสามค่ำ ชนพรหมมนตรีกราบเรียนว่าทรง  
 กำหนดว่า ฉวันเดือนเก้าขึ้นสิบสองค่ำจะให้ถึงเมืองนครศรีธรรม  
 ราช จะทรงประทับอยู่เจ็ดราตรี แล้วจะเสด็จพระราชดำเนินมาณ  
 เมืองสงขลา เจ้าคุณผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา ทราบความ  
 ตามชนพรหมมนตรีกราบเรียนแล้ว โปรดตั้งกรมการผู้ใหญ่ผู้น้อย  
 แลเจ้านาทพนักงานบรรดาถูกต้องในตำแหน่งที่ จักแจ้งตระเตรียม  
 ไว้ให้ลงไปอยู่รับราชการอยู่ที่แหลมชายด้วย เจ้าคุณผู้สำเร็จราชการ  
 เมืองสงขลา ให้หลวงเพชรศิริศรีราชสงครามปลัดคุมชนหมื่นนอน  
 เฝ้าประจำรักษารับราชการอยู่ณศาลากลาง ให้หลวงอินทราญา  
 นครบาลในคุมไพร่ทำร่มโรง ก่อเพลิง คอยระวังรักษา ประตูปยัคฆนาม  
 เรืองฤทธิ์ ให้หลวงศุภมาตรา หลวงนุชิตพิทักษ์ งามวางเวรทนาย  
 ชนบุรีรักษาราชการ นอนรักษาอยู่บนจวน ฯ

๑ ครั้นฉวันเดือนเก้าขึ้นสิบห้าค่ำเวลาเช้า หลวงสมบัติภิรมย์



ผู้ช่วยราชการเมืองสงขลามาดังเมืองสงขลา กราบเรียนเจ้าคุณผู้  
 ว่าราชการเมืองสงขลาว่า สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จ  
 พระราชดำเนินมาถึง ปากน้ำเมืองนครศรีธรรมราชฉนวนเขื่อนเก่าขึ้นสืบ  
 เชือกท่า ทรงประทับอยู่ในเรือพระที่นั่งสองราตรี ฉนวนเขื่อนเก่าขึ้น  
 ถึงสองค่ำเสด็จพระราชดำเนินขึ้นประทับที่พลับพลาเมืองนครศรีธรรม  
 ราชฯ ทำพลับพลายังไม่แล้วเสร็จเกิดความวุ่นวาย ทรงชกเคือง  
 ชุมมาก เจ้าคุณกระลาโหมก็เอาพวกตำรวจแลพวกทหารในให้ช่วย  
 ระดมกันทำทั้งกลางวันกลางคืนจนเสร็จ แล้วทรงกำหนดว่าฉนวน  
 เขื่อนเก่าแรมหกค่ำจะเสด็จมาประทับระอมที่เรือพระที่นั่ง ฉนวนเขื่อนเก่า  
 แรมเจ็ดค่ำจะเสด็จพระราชดำเนินมาให้งถึงเมืองสงขลา สิ่งอันใดที่  
 ยี่ไม่พร้อมให้จัดแจงเสียให้พร้อม พอเวลาบ่าย ๕ โมง ทลวงวิเศษ  
 ถักผู้ช่วยราชการเมืองสงขลา มาดังเมืองสงขลาอีกเล่า กราบ  
 เรียนว่าเจ้าคุณกระลาโหมให้ รียบมายอกว่าให้ปลูกโรงสกรพลับพลา ระ  
 ทรงสกร กีบวอสำหรับเจ้าจอมจะชไว้สัก ๑๕ วอ เจ้าคุณผู้สำเร็จ  
 ราชการเมืองสงขลา ก็พวกกรมการทั้งนั้น ให้ระดมกันทำโรงสกรแล  
 พลับพลาทรงสกร กีบวอ ๑๕ วอ ทั้งกลางวันกลางคืน สอง  
 วันแล้วเสร็จ ฯ

๕ เวลานั้นเจ้าพระยานคร น้อยกลาง บัวขเป็นอัมพาตมารับเสด็จไม่ได้ ผู้น้อย  
 จัดการจึงวัน ที่สงขลาเอาใจใส่สืบสวนรายดี เนื่องในความอริกันระหว่าง ๒ เมือง  
 คดีอริมาขไว้ในเรื่องจดหมายบอกข่าวเจ้าพระยานคร ซึ่งพิมพ์ไว้ต่อไปในสมุดเล่มนี้

๑ แลในฉวันเคอนเกาชนสียหาคำราตรคนนั้ประมาณ ๔ ทุ่ม  
 เปนจันทรอุปราคาขีมาแต่ทิศอีสานจนหมด เจ้าคุณผู้สำเร็จราชการ  
 เมืองสงขลาแลกรมการทงนั้กำลังวัยเร่งทำงานอยู่ ทาทันได้คืน  
 พระจันทร์เป็นอุปราคาไม้ ต่อได้ยินเสียงชนอกกะตกชนว่าเป็นจันทร  
 อุปราคาขังรี ฉวันเคอนเกาแรมคำหนึ่ง พวกกองญวนซึ่งได้ตาม  
 พระยากลนตนมาถึงเมืองสงขลา ฉวันเคอนเกาแรมสองคำจ่ากลัน  
 คำรวกของตรวจล่องนำมาถึงเมืองสงขลา เจ้าคุณผู้สำเร็จราชการ  
 เมืองสงขลาให้นำจ่ากลันคำรวกเที่ยวตรวจสันทุกแห่ง จ่ากลันคำรวก  
 ตรวจว่าถูกถ่วงงามคทงสัน ฉวันเคอนเกาแรมสามคำหลวงสวัสดิ  
 ฤทธิมาถึงเมืองสงขลา กรายเวียนเจ้าคุณผู้สำเร็จราชการเมือง  
 สงขลาว่า มีผู้ไปกราบเวียนเจ้าคุณกระลาโหมทเมืองนครศรีธรรมราช  
 ว่า ท้องพระโรงเป็นช่องอยู่หลายแห่งหามันขี้คไม้ ให้เร่งทำ  
 เสียให้แล้ว ถ้าไม่แล้วเสด็จมาถึงจะเกิดความ เจ้าคุณกระลาโหม  
 ให้วิตกลงเจ้าคุณผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลาอยู่มากจึงให้รีบมา เจ้า  
 คุณผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลาให้หลวงศิริสมขัตินำหลวงสวัสดิฤทธิ  
 ไปตรวจดู เห็นขานประคุมคชิตงามคี่ หาเหมือนผู้ไปกราบเวียน  
 เจ้าคุณกระลาโหมไม้ ฉวันเคอนเกาแรมสี่คำคอยกำขันไฟอยู่วันหนึ่ง

๑ ฉวันเคอนเกาแรมห้าคำเรอศักระญวนกรมหมันวรจักร กับ  
 เรอท้าวพระยาข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยมาถึงหลายลำ ฉวันเคอนเกา

๖ จ่ากลันคนนั้เป็นที่จำขานาญทั่วตัว

แรมเจ้าคำเพลาเที่ยง กำปั่นไฟเสนินทรประคิยฐเจ้าคุณกระลาโหม  
 มาทางนอกเกาะหนุทอลง เจ้าคุณผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา แล  
 กรมการผู้ใหญ่ผู้น้อยลงไปรับ เจ้าคุณกระลาโหมลงเรือต่อขบ  
 ขันตามถนนกลาง คพลับพลาริมน้ำแล้วก็เลยเข้าไปคในท้องพระโรง  
 ข้างหน้าแลข้างในแลเครื่องประคิยฐประคางขแล้ว ก็เดินยิ้มออกไป  
 กำเนียบทเจ้าคุณผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลาปลุกไว้คอรบิ เจ้าคุณ  
 กระลาโหมคทวแล้วออกมาตั้งหน้าหอ เจ้าคุณผู้สำเร็จราชการเมือง  
 สงขลาให้หลวงอนรกีษภุเบศร์ ผู้ช่วยราชการเมืองสงขลา แล  
 ขนหมนมชอยก โทกใส่เครื่องเกาเหลาทังไว้ เจ้าคุณกระลาโหม  
 เบ็ดฝาชชนก ว่ามาถึงเมืองสงขลาแล้วจะกินเขาลักท เจ้าคุณผู้สำเร็จ  
 ราชการเมืองสงขลาให้หลวงอนรกีษภุเบศร์ ผู้ช่วยราชการ เมืองคอยู่  
 นแล้ว ครุหนึ่งพระยามนตรีศรีวงษ์แลท้าวพระยาข้าราชการผู้ใหญ่  
 ผู้น้อยมาถึงหลายลำ พอเพลาย่ำ ๕ โมงเศษ เรือพระที่นั่งกำปั่น  
 กลไฟมณเมขลาถึงเกาะหนุเพลาย่ำ ๕ โมงเศษ ทรงประทับอยู่แต่  
 ทิวานพลขคำ ถึงเพลาท่ำโมงเศษรับสั่งให้หาเจ้าคุณผู้สำเร็จราชการ  
 เมืองสงขลา ๆ ก็ลงไปเฝ้า ตรัสถามว่ามาแล้วฤา เขาขออกข่าว่า  
 ทำแข่งแรงนักหนา ลงทุนใช้จ่ายเงินทองมากมาย เจ้าคุณผู้สำเร็จ  
 ราชการเมืองสงขลา กราบขังคมทูลว่าสิ้นเขตแดนเพียงนี้แล้ว  
 ทรงเสกขพระราชำเนินมา ควรทำฉลองพระเศขพระคุณให้เต็มมือ  
 แล้วตรัสถามว่าเจ้าชีวิตรแต่ก่อน ๆ ใครท่อนมาถึงเมืองสงขลาขังฤา

เจ้าคุณผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลากราบบังคมทูลว่ายังไม่เคยเสด็จมา  
 เสกข์แต่กรมพระราชวังขจรสถานมงคล เสกข์มาประทับที่เมืองสงขลา  
 แล้วเลยลงไปค้เมืองตานี ได้ขนินางพระยาคานเข้าเฝ้ากรุงเทพ  
 พระมหานครน่านแล้ว เกล้ากระหม่อมจำมิได้ แล้วตรัสว่าข้า  
 ขอสำท้มาให้ถึง ครั้นทำหนักหนาคงน มาจะเรียกวังสงขลาเสียดึก  
 แล้วทรงพระสรวล ถามาถึงพระครูญาณโมฬีว่าคณะมีอยู่ไหน กราบ  
 บังคมทูลว่าอยู่วัดคอนแยม แล้วถามาถึงพระยาพะหรั่งแดง แลพระ  
 วิเศษวงษา ผง ว่าลกพระยาพะหรั่งทองอยู่เข้ามามากแล้วฤ เจ้าคุณ  
 ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลากราบบังคมทูลว่าเข้ามาถึงแล้ว พวก  
 พระยาแขกหัวเมืองก็เข้ามาพร้อมทั้งสิ้น แล้วตรัสถามเมืองพัทลุง  
 แลทะเลสาบอยู่ข้างไหน กราบบังคมทูลว่าอยู่ไปข้างขะจิม แล้ว  
 ตรัสว่าเรือตกอยู่ข้างหลังมากยังไม่ถึงพร้อม วันพรุ่งนี้เข้าซา  
 ระขันไป แล้วเสกข์เข้าที่ประชุม เจ้าคุณผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา  
 กราบถวายบังคมลากลับไป ทรงแยประทับอยู่ในนาวาราตรีหนึ่ง ๒  
 ๑ รุ่งขึ้นณวันอาทิตย์ก่อนเก้าแรมแปดค่ำเพลาเช้า เจ้าคุณ  
 ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลาให้หลวงอนุรักษ์ภูเบศร์ผู้ช่วยราชการเมือง  
 สงขลา แลนายกล่อมผู้ว่าราชการเมืองเทพา ยกเครื่องเกาเหลา  
 ลงไป ก็ย้สำหรับเจ้าจอมหม่อมข้างใน แลข้าราชการที่อยู่ในเรือ  
 พระที่นั่ง ๒๐ ตำรับ พระนายศรีสรรเพชญ์ ก็ยกเครื่องเกาเหลาเข้าไป

๑ คือเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง

ถวาย ทรงเสวยแล้วเสด็จลงเรือพระที่นั่งลงชลกลงไปทอศพระเนตร  
 คีลาเสร็จโลหมุ่<sup>๘</sup> แล้วเสด็จกลับมา เพลาย้ายโมงเคษยามพฤหิศจัก  
 ฤกษ์<sup>๓</sup> พระอาทิตย์อยู่รายสิงห์ พระจันทร์อยู่รายเมษ พระอังคาร  
 อยู่รายกรกฎ พระพุธอยู่รายสิงห์ พฤษหิศจักอยู่รายเมถุน พระศุกร์  
 พระเสาร์อยู่รายกรกฎ พระราหูอยู่รายมังกร ลักษณาอยู่รายธนู  
 ยิงชนเรือพระที่นั่ง แลเรือกำปั่นตลอดวง ๒๓ นก จึงเสด็จพระราช  
 ดำเนินลงเรือพระที่นั่งลงชลกลงมาประทับที่ฉนวนครุหนึ่ง แล้วเสด็จ  
 พระราชดำเนินไปทอศพระเนตรปากน้ำแหลมช้าย แล้วเสด็จกลับ  
 มาประทับที่ฉนวน จึงเสด็จขึ้นทรงพระยานมาศกับพระเจ้าหน่อ ๖ องค์  
 ชาวพนักงานก็ตีกลองทองเหล็กองเครื่องประโคมแตรซอชลุ่ย ทหาร  
 พลกลีบชายหญิงแบกขบปลายหอก เจ้ากรมปลัดกรมพระตำรว  
 ชัยชวาชคกระบี่ขึงทอง ตำรวจเลวช้ายชวาถอหวายนำแห่เสด็จ  
 พระราชดำเนินเข้าสู่พระราชวัง ทรงประทับที่เกยไต้ระนำกำแพง  
 แก้วกับพระเจ้าหน่อ ๖ องค์ แล้วเสด็จลงดำเนินเข้าในท้องพระโรง  
 จักรการผู้ใหญ่ผู้น้อยทั้งปวงก็ตามเสด็จเข้าไปเฝ้าทูลละอองธุลีพระ  
 บาทพร้อมกันในท้องพระโรง พระองค์ทอศพระเนตรโตกเครื่อง  
 กแปะโถนเก้าอี้ แล้วตรัสเรียกพระยาพิทลุงให้ดูว่าของเขาทำคิ  
 ทรลูปค้ำว่างคางาม แล้วตรัสกับเจ้าคุณกระลาโหม ว่าเครื่อง  
 กแปะแต่ก่อนเขาให้สำหรับหนึ่งแล้ว แต่โตกที่หล่อนั้นทำตามตัวอย่าง

๘ เปนคีลาไต้หน้า คีลาแปรงหมุ่ ฤศีลาสมิหว่า ก็เรียก

เก้าอี้ ทองที่ทาทายางอยู่สักหน่อย แล้วทรงประทับบนเก้าอี้พระหัตถ์  
 ลูบคลำไปมา ตรัสกับเจ้าคุณกระลาโหมว่า จากไม้ที่เขาใช้  
 เขามาแต่แห่งใด เจ้าคุณกระลาโหมถามเจ้าคุณผู้สำเร็จราชการ  
 เมืองสงขลา ๆ กรายทูลว่าเขามาแต่เมืองจนะ เมืองเทพา เมืองตานี  
 เป็นแต่ไม้ขี้ยาเลยไม้สู้ก็ ถ้าจะใช้ไม้ก็ต้องไปหาใครยืมไม้ที่เมือง  
 พัทลุง จึงตรัสว่าเมืองสงขลาแผ่นดินน้อยนักก็เลย ถ้าเขา  
 แผ่นดินเมืองพัทลุงมาเป็นอันเดียวกับเมืองสงขลาเห็นจะดี พระยา  
 พัทลุงเฝ้าอยู่ด้วย แล้วตรัสว่าพระแท่นเขาทำแข็งแรงกะที่วัดก็อยู่  
 แต่เป็นอย่างดี แต่ระบายเพดานนั้นทรงตรัสว่าพระกลดวงน่า  
 เจ็ดชั้น พระกลดวงหลวงเก้าชั้น ระบายเพดาน ๓ ชั้นทงสน ระบาย  
 เพดาน ๕ ชั้นเป็นอย่างดี แล้วตรัสว่ายัวเขาทำกันอะไร เจ้าคุณ  
 ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา กรายบังคมทูลว่าทำกันราง ทรง  
 พระสรวลว่าอย่างไร แล้วตรัสถามเจ้าคุณกระลาโหมว่า ฝาเขียน  
 แลดับแลไปซื้อมาแต่เงินๆซื้อมาเมื่อใด เจ้าคุณกระลาโหมกราบทูลว่า  
 เมื่อเจ้าคุณกระลาโหมออกมาได้ว่าไว้ให้ทำพลับพลา จึงเจ้าคุณผู้  
 สำเร็จราชการเมืองสงขลาจักแจงไปซื้อมาแต่เมืองแสมชุก ทรงทอก  
 พระเนตรดับแลแล้วตรัสว่าเขียนเรื่องสามก๊กสนุกดี แล้วเสด็จขึ้น  
 เทียบทอกพระเนตรหลังเสวย หลังท้องพระโรงกลาง หลังประอม  
 แล้วเสด็จลงมาตามอัมพันที่ประตูหลังอันลาคด้วยคิยุก ชมสวนที่

๘ พระยาพัทลุงทับ

งานนำท้องพระโรงข้างใน ทรงเค็ดเอาพลูมาสองใบทรงถือออกมา  
 นำท้องพระโรงอีกเล่า ตรัสบอกเจ้าคุณกระลาโหมว่าข้างในหลังเสวย  
 หลังท้องพระโรงกลาง หลังประอม เขาทำหมคจกงามก็ มีส่วนมีพลู  
 สุกถ่านทำแข่งแรง ลงทุนลงรอนใช้จ่ายเงินทองมากมายนักหนา  
 แล้วเสด็จขึ้น เจ้าคุณกระลาโหม แลเจ้าคุณผู้สำเร็จราชการเมือง  
 สงขลา ท้าวพระยาข้าทูลลของอุลิตพระบาททรงหนักกลับออกมา พอ  
 ฝนตกลง ครั้นฝนหายแล้ว เจ้าคุณผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา  
 ก็จักแจงเลี้ยงขนนาง ท้าวพระยาซึ่งตามเสด็จพระราชดำเนินมาทั้งสิ้น  
 ทำถ่างกรมแลหากรรมมิได้ทั้งนั้น ให้ยกของใส่โต๊ะเงินไปถวายตาม  
 ก้อยย่นสิ้นทุก ๆ องค์ พอเพลลาพลบค่ำทุ่มเศษ เสด็จลงไปพลับพลา  
 หนักกับเจ้าคุณกระลาโหมในที่มืด ตรัสกับเจ้าคุณกระลาโหมเขา ๆ ไม่  
 ใฝ่ฝัน แล้วเสด็จกลับมาทรงประทับที่ประตูใหญ่พระราชวังชั้นนอก  
 ตรัสว่าเมืองตวันตกตวันออกข้างปากใต้ฝ่ายเหนือออกไปแล้ว ๆ จนมาถึง  
 เมืองนี้ เมืองเขาสุนทรสนานผู้คนมั่งคั่งมาก มีแต่จะจำเวิญขึ้นไป  
 เมืองอนชยัจะสู้เขาไม่ได้ แล้วเสด็จเข้ามาชมศิลาที่ปากสระว่าเป็น  
 โมรารามก็<sup>๑๐</sup> ค่ำเมื่อจะกลับไปให้ขอไปยัง แล้วเสด็จเข้าท้อง  
 พระโรง ตรัสเรียกชาตรีไปทรงที่ริมกำแพงกระเบื้องปรุชั้นใน ทรง  
 ประทับเห็นกำแพงกระเบื้องปรุ นายบุญคงบุตรหลวงปลัดเมือง  
 สงขลาสองเทียบให้ทรงทอดพระเนตรชาตรีถึง ๒ ยาม แล้วทรงพระ

๑๐ ศิลาอย่างนี้ เามาจากเกาะสี่เกาะห้าในทะเลสาบ

ราชทานเงินตราให้พวกชาตริย์นั้น ๕๐ บาท ให้สร้างเครื่อง ๕๐ บาท  
 เสร็จแล้ว เสด็จเข้าข้างใน รัชสังเวียงพระยาไภยอนุสุทธิ<sup>๑๑</sup> งามวาง  
 เจ้ากรมพระตำรวจเข้าไป ให้พระยาไภยอนุสุทธิสองเทียบนำเสด็จ  
 พระราชดำเนินเที่ยวทอดพระเนตร ตามท้อง พระโรงใน แลเรือนพระนาง  
 นางราชเทวี แลเรือนเจ้าจอมหม่อมแม่ละคร แลเรือนท้าววรจันทร์  
 แลท้าวสมศักดิ์ เรือนเก่าแก่ผู้ใหญ่ผู้น้อยข้างนอกข้างในข้างหลัง  
 จบแล้ว เสด็จลงทอดพระเนตรที่สวนสระปละบูรพ์<sup>๑๒</sup> งามปละทักมิล  
 ค่ายชั้นนอก เรือนมอญตำรวจในทหารพวกรักษาอยู่จบแล้ว ตรัสว่า  
 กับพระยาไภยอนุสุทธิว่า เราไปทุกบ้านทุกเมืองหลายเมืองมาแล้ว  
 ยังไม่เห็นใครทำให้ดังนี้ นี่ทำแข่งแรงลงทุนลงรอนใช้จ่ายเงินทอง  
 มากมาย ไม่ใช่ทำฉันทราชการ ทำโดยจิตรรักใคร่เราจริง ๆ  
 บ้านเมืองเขาก็ไม่น้อยนึกเคียว จะต้องชยเลี้ยงเขาให้บ้านเมืองเขาเป็น  
 ใหญ่เป็นโตขึ้นหนึ่งง<sup>๑๓</sup> ได้ แล้วเสด็จมาถึงห้องสร้างทรงสถิตย์เห็น  
 เติงศิลากว้างศอกหนึ่งยาวสองศอก พื้นใต้เตียงลาดคึก<sup>๑๔</sup> ฝัน  
 พระภักตร์ไปบูรพ์ พระยาไภยอนุสุทธิก็บิศกอกไขประทุมธारा น้ำพระ  
 สุกนธรรค์ไหลหลังตั้งถาดออกมาจากปากมังกร ตกลงเห็นพระ  
 ปฤษฎางค์<sup>๑๕</sup> ของหลังสำราญพระองค์เสร็จแล้ว ผลักภูษาทรงยันทักนา  
 ประทุมธाराว่ากระทำมหคจกงามดี ถ้าทำกับเงินจะขอเขาไปใช้  
<sup>๑๖</sup> นทำกับคึกกอย่าเขาไปเลย แล้วเสด็จขึ้นห้องประอมไต้ ยืนเสียงคุณ

๑๑ คือเจ้าพระยาอมราช



เอมฉันท์พุกกัษหม่อมลีลา ครีเสตามลงมาว่าพุกกัษใคร เจ้าจอม  
 พุกกัษที่อยู่ที่ข้างในกราบทูลว่าพุกกัษแม่ฉัน ทรงครีเสว่าเขาเคยอยู่  
 ข้างในวังทอกพระแสงลูก แล้วเสด็จทรงประธมบนพระแท่นตั้ง  
 ใต้เบื้องบรรพ พระเคียรลัสบริมทิศ ฯ

๑๑ ฅวันจันทร์เคอนเกล้าแรมเกล้าค่าเพลาเช้า เสด็จทรงสถิตย์  
 อยู่ในพระราชวังแหลมซ้าย พวกจีนลูกค้าชาวตลาดเมืองสงขลาทูล  
 ถวายหมื่นไก่แล่มากพลูผลไม้ต่าง ๆ ร้อยโต๊ะ ทรงปราโสดกับ  
 พวกจีนถวายของแล้ว พระราชทานสรวาท้วยพระหัตถ์ให้พวกจีนรับ  
 พระราชทานคนละครอกเสร็จแล้วเสด็จขึ้น เพลาย้าย ๔ โมงเศษทรง  
 ทอกพระเนตรแคะแลโคชนกันแล้ว ทรงสครฝรังอยู่ครู่หนึ่ง เสด็จ  
 ทรงพระยานมาศกับพระเจ้าหน่อ ๖ องค์ เสด็จไปคืนเขาดังกอนลงจาก  
 พระยานมาศแล้ว เสด็จพระราชดำเนินด้วยพระบาทชนบนเสาดงเสาดง  
 ที่เสมอ ขึ้นทรงพระยานมาศกับพระเจ้าหน่อ ๖ องค์อีก ไปตั้งที่ระชนบน  
 พระเจดีย์ เสด็จลงทรงพระดำเนินด้วยพระบาทชนไปบนพระเจดีย์แล้ว  
 เสด็จลงทรงประทับที่พลับพลาหลวงเทพมณเฑียรน่าวังทำไว้รับเสด็จข้าง  
 ขากรพระเจดีย์ ทรงทอกพระเนตรดูเมืองดูเขาคูคลอง แล้ว  
 พระหัตถ์ครีเสตามพระสุนทรนุรักษ์ ผู้ช่วยราชการเมืองสงขลา ตั้ง

๑๒ เข้าใจว่า เจ้าพระยาสงขลาบุญสังข์ที่พลภาพไปตามเสด็จประพาสไม่ได้ด้วย  
 ตนเอง พระสุนทรนุรักษ์จึงเป็นผู้ตามเสด็จ พระสุนทรนุรักษ์นั้นชื่อเม่น ได้เป็นพระยา  
 สงขลาต่อมา ครั้นถึงรัชกาลที่ ๕ ได้เป็นเจ้าพระยา

แต่เขาแคงเขาค่ายม่วงเขาแหลมสนเขาเกาะยอเขาชัยเหลาจนกระทั่ง  
 ถึงเขาเก้าเส้ง แล้วถามถึงในกำแพงเมืองแลจวนเจ้าคุณผู้สำเร็จ  
 ราชการเมืองสงขลา แลวัดเทพชมนุญ พระสุนทรนุรักษ์ ผู้ช่วย  
 ราชการเมืองสงขลา ทูลถวายข้อจนสนตามตรัสถาม แลว่าตรัสว่า  
 บ้านเมืองมีราษฎรวิญญูสนุกสนาน ผู้คนมั่งคั่งแน่นหนา เขาแลคลอง  
 นาคูกเหมือนเขียนในฉากกระงก แลว่าถามถึงพระเจดีย์ที่เขาค่ายม่วง  
 สององค์ว่ามีมาแต่โบราณฤๅ พระสุนทรนุรักษ์ทูลว่าพระเจดีย์ข้างอุดร  
 ของสมเด็จพระองค์ใหญ่ เจดีย์ข้างทักษิณของสมเด็จพระองค์น้อย บัณฑิต  
 ทรมนำเขาค่ายม่วงสมเด็จพระองค์ใหญ่ทำพร้อมกัษพระเจดีย์บนเขา แต่  
 บัณฑิตเขาแคงมีมาแต่ก่อน แลว่าตรัสถามว่าจะไปเมืองพัทลุงทางไหน  
 กรายทูลว่าไปทางทะเลสาบ แลว่าตรัสว่าจะไปสถุนไปไหนไปทางไหน  
 กรายทูลว่าไปทางหว่างหริศ ตรัสถามว่าภูเขากันมีที่จะไปอย่างไรได้  
 กรายทูลว่าไม่มี ภูเขายี่ขังกันอยู่ ทางเดินมี สถุนไปทางค่านทาง  
 รอย ไทรไปตามถ้ำ แลว่าตรัสว่าจะไปเมืองตานีทางไหน กรายทูล  
 ว่าไปข้างทักษิณทางเมืองระเมืองเทพา ถ้าจะไปทางเรือตามทะเล  
 ก็ได้ แลว่าตรัสว่าบ้านเมืองสนุกสนานนักหนา แต่รักษาข้าศึก  
 คัทรูยาก ข้างปากน้ำถึงกว้างก็มีหาดมีดอน เรือใหญ่เรือโต  
 ไทจะเข้ามาก็ไม่ได้ ไทง่าย แต่ข้างน้ำเมืองถ้ำตอกก็ข้อมที่หัวเขา  
 น้อยสักข้อม ทักกลางสักสามข้อม แต่กระสุนยิงไปมาอย่าให้ประกัน  
 เห็นจะดี ทรงประทับอยู่จนอัยภูงคต ทอดพระเนตรเห็นไฟรายภู

ตามไตคามโคมทงส์คาน ตรัสชมว่าทงามประหลาดตาเหมือนดาว  
 นกขัตุกษัในอากาศ แล้วเสด็จลงจากเขาสู่พระราชวังแหลมชาย  
 เส็กชันสู่ห้องเสวย ทรงสถิตย์เหนือเก้าวิลาศ ผืนพระภักตร์  
 สุกษณิณ พระนายศรีสรรเพชญ์เครื่องเสวยวางเหนือโต๊ะวิลาศ ทรง  
 เสวยอยู่ ไต่ยินเสียงข้าราชการซึ่งเจ้าคุณผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา  
 ให้เสียงเสวยออดอง รีบสั่งให้พระยาโกยบุญฤทธิมาบอกเจ้าคุณกระลาโหม  
 ว่า เจ้าคุณผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลาเลี้ยงขุนกันแข็งแรงถึงนี้ระ  
 พกนัยากจนเสีย ให้เจ้าคุณกระลาโหมจักแจงเสียใหม่ เจ้าคุณ  
 กระลาโหมว่ากับพระยาโกยบุญฤทธิให้กราบทูลว่าไม่เป็นไร เข้าของ  
 เขาจักแจงเตรียมไว้มาก จะรีบเลี้ยงฉลองพระเดชพระคุณให้เต็มมือ  
 อย่างคกถึงเขาเลย ครั้นทรงเสวยพระบวรกระยาหารสำเร็จแล้วจึง

เส็กชัน ในวันนี้ราษฎรในเมืองนอกเมืองตั้ง ไทกยชาไว้วันหนึ่ง ๓  
 ๐ ฅวันชิง คารเคื่อนเก้วแรมสี่ค่ำเพลาเช้าเสด็จออกท้อง  
 พระโรง เจ้าคุณผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา แลพระสุนทรนุรักษ์  
 หลวงสมัคัภิรมย์ หลวงอนุรักษัภูเบศร์ หลวงวิเศษภักดี ผู้ช่วยราชการ  
 เมืองสงขลา ตั้งของถวาย พระยาเทพวรชนกรายทูลถวายของเจ้าคุณ  
 ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา ไต่กะกาไหล่ทองคำหนึ่ง เครื่องกาแพ  
 กาไหล่ทองคำสำรับหนึ่ง เก้าอกาไหล่ทองคำหนึ่ง กะโถนกาไหล่  
 ทองคำหนึ่ง ทองคำทรายหนักซึ่งตราสังข์หนึ่ง ทองคำกัอันหนัก  
 หกตำลึงสองบาทสองสลึงเฟื้อง เข้าทองคำสามสิบเข้า ของพระ

สุนทรนฤภัยทองคำทรายหนักสียท่าค้ำลงแขก ฝ่ายกทองสีต่างกัน  
 สองผืน ของพระสมเด็จวิกรมย์ ของหลวงอนนฤภัยภูเบศร์ เข้าทองคำ  
 คนละเถา ๆ ละสามเข้าหกเข้า ฝ่ายกทองซ้าสีต่างกันคนละสองผืน  
 สผืน ผ้าลายนอกอย่างคนละยี่สิบผืน สยี่สิบผืน ของหลวงวิเศษภักดี  
 เข้าทองคำสองเข้า ฝ่ายกทองผืนหนึ่ง ผ้าผานค้ำลงสองศอกคืบสามนิ้ว  
 มาหนึ่ง แล้วพวกลูกค้าชาวตลาดทูลถวายหมื่นเป็ดไก่แลหมาภพ  
 ผลไม้ต่าง ๆ ร้อยโต๊ะ ทรงพระราชทานสุราก็้วยพระหัตถ์ให้พวกพ่อค้า  
 รัยพระราชทานคนละจอกแล้วเสด็จขึ้น คุณหญิง คุณจอมจัน คุณกลิ่น  
 เข้าเฝ้าตั้งของถวายข้างใน เจ้าคุณค้ำหนักใหม่กราบทูลถวายของ  
 คุณหญิง ตะโกรคี่คะหิงษาทองคำยี่สิบเล่ม ชานากยี่สิบเล่ม  
 ซากาไหลยี่สิบเล่ม รวมกันร้อยเล่ม มีคัพพีห้าโลสิน ตะโกรกรวย  
 ห้าโลสิน ผ้าแพรเก็ช่นากว้างสามคืบยี่สิบผืน ผ้าพันค้ายี่ต่างกัน  
 ร้อยผืน ผ้าลายนอกอย่างร้อยผืน กระจบงเขียนหมากร้อยใบ  
 เทียนใหญ่ร้อยเล่ม เทียนน้อยห้าร้อยเล่ม ส้มตริงกาน พลหอม  
 หมากคืบ สิ่งละสี่โต๊ะ รวมกันยี่สิบสองโต๊ะ คุณจอมจัน คุณกลิ่น  
 ถวายผ้าขาวคอกแปดสิบศอกคนละยี่สิบพับ รวมกันยี่สิบพับ ฯ

๑ ครั้นเพลาย่ำสี่โมงเศษ เสด็จทางชลมารคด้วยเรือ  
 พระที่นั่งกำยานสยามอรุสมพลกตไฟเข้าในคลอง มาถึงหน้าจวนเจ้าคุณ  
 ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา เห็นหน้าท่าผาศึกสอาด ทรงประสาก  
 พระพรให้พลาทางชจวนแลฉางใหม่ แลย้ายเรือนราษฎรริมกำแพง

เมืองถึงเตาเผาอิฐที่ข่อยพลับ เรือพระที่นั่งถึงนำข้างขุนทองและเกาะยอ  
 ทรงพระกลิ้งส่องส่องทอดพระเนตรไปเห็นริมข่าน้ำข่าชาค้ำว้อ ครัสถาม  
 พระสุนทรนุรักษ์ผู้ช่วยราชการเมืองสงขลาตามกลิ้งส่องถึง พระ  
 สุนทรนุรักษ์ผู้ช่วยราชการเมืองสงขลา กราบทูลถวายตามรับสั่งถาม  
 แล้วครัสถามว่าบ้านช่องแน่นหนา เกาะยอลอยอยู่กลางแม่น้ำสนุก  
 สนาน ครัสว่าทเลสายเดียวบ้านก็จะถึง พระยาพัทลุงบอกว่าทางสอง  
 คนขับค<sup>๓</sup> พอฝนตกกลางทเกาะยอ เสด็จกลับมาประทับที่สะพานน้ำจวน  
 เจ้าคุณผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลาคอยท่ารับเสด็จอยู่ เสด็จขึ้นจาก  
 เรือพระที่นั่งกับพระเจ้าหน่อ ๖ องค์ พวกชาวพนักงานที่ท่ารับเสด็จก็ค  
 กลองทองเหลืองเครื่องประโคมแตรซอขลุ่ย ตำรวจชายชวาดือ  
 หวายนำ พวกทหารสี่ยายชายหญิงแยกขยับลายหอกพร้อมเพรียง  
 ให้นำประคตพทอรักษา ครัสถามว่านฤบ้านพระยาสงขลา แล้ว  
 เสด็จเข้ามาตามประคตมรคาพิทักษ์ เสด็จขึ้นไปทรงประทับอยู่บน  
 บันไดพิทักษ์เขอนขันธ ครัสถามว่าโรงเตาทำอะไร เจ้าคุณผู้สำเร็จ  
 ราชการเมืองสงขลากราบขังคมทูลว่า โรงกลวงสูบน้ำทองแดงหล่อโตก  
 แล้วครัสถามถึงโรงสุรา แลศาลากลาง คลองขวาง เจ้าคุณผู้สำเร็จ  
 ราชการเมืองสงขลากราบขังคมทูลถวายตามครัสถาม แล้วครัสว่า  
 กำแพงบ้านพระยาสงขลาถึงกำแพงเมืองข้างหลังฤาไม้ เจ้าคุณผู้  
 สำเร็จราชการเมืองสงขลากราบทูลว่าไม่ถึง ครัสถามว่าคักคินมี

๑๓ ที่พระยาพัทลุงกราบทูล ๑ หมายถึงเอาทเลสายในตอนทเป่นแขวงเมืองพัทลุง

ฤาไม่ กรายทูลว่ามีอยู่ภายในกำแพงเมืองใกล้ประตูศานานสงคราม  
 ฝ่ายบุรี ทรงประทับอยู่บนมโหฬารพิทักษ์เขื่อนขันธครุหนึ่ง แล้วเสด็จ  
 กลับไปสู่พระราชวังแหลมชาย เพลานั้นนั้นกรมการผู้ใหญ่ผู้น้อย  
 แลราษฎรในเมืองนอกเมืองทั้งปวงตั้งโศกยซาซึกองทั่วกัน เพลาคำ  
 เรือกำปั่นเหล็กเจ้าพระยาชลไฟ ซึ่งเจ้าคุณกระลาโหมจักแจ้งให้  
 กบฏกันฉุน<sup>๑๔</sup> ลงไปจักขอสิ่งของเมืองสิงคโปร์ พาน้ำแข็งกับครอบ  
 ทองแกงวิลาศมาถวาย แล้วพระองค์ทรงจึกของให้กบฏกันฉุนพาเข้าไป  
 กรุงเทพพระมหานคร พระราชทานให้สมเด็จพระนเรศวรมหาราชเจ้าอยู่หัว  
 กับลายพระราชหัตถเลขาฉบับหนึ่ง เจ้าคุณผู้สำเร็จราชการเมือง  
 สงขลา ให้หลวงนาพาของลงไปส่งถึงกำปั่น แล้วเจ้าคุณกระลาโหม  
 ให้พระนายไวยวรรณ<sup>๑๕</sup> พาน้ำแข็งมาให้เจ้าคุณผู้สำเร็จราชการเมือง  
 สงขลาหีบหนึ่ง พระนายไวยวรรณกราบเรียนเจ้าคุณผู้สำเร็จราชการ  
 เมืองสงขลาว่า ให้จักแจ้งเรือลงไปบรรทุกพระยาม้าพระที่นั่งกับเครื่อง  
 สครทเรือกำปั่นราชวังสถยศิขินมา พรุ่งนี้เช้าจะเสด็จพระราชดำเนิน  
 เข้าเมือง ฯ

๑๑ ๓๓ ๘ คำเพลาเช้า พระนางนาฏราชเทวี แล  
 พวกเจ้าจอมหม่อมมลคร แลพระเจ้าหน่อ๖ องค์ ทรงช้างกวยของพัง  
 พลาย ๒๐ ช้าง กบวอใส่ม่านทองม่านผ้าลาย ๓๕ วอ ไปชมเขาแก้วแสง

๑๔ กบฏกันฉุนนี้ แล้วเป็นขุนจรเจนทเล ถึงรัชกาลที่ ๕ เป็นพระชลธารพินิจชัย

๑๕ คือเจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์

ภายหลังสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการดำรัส  
 สั่งกับพระสุนทรวิชัยผู้ช่วยราชการเมืองสงขลา ให้พาหลวงวิสูตร  
 โยธามาตย์<sup>๑๖</sup> เจ้ากรมทหารใน ไปคุกักกินเสร็จแล้ว ๆ กลับมากกราบ  
 บูล มีรับสั่งให้พระสุนทรวิชัยขุดยอใส่โซ่เหล็กไว้กันฟ้าข้างละสอง  
 ยอ & ยอ ครั้นเพลาย้าย ๒ โมงพระนางนาฎราชเทวี กับเจ้าจอม  
 หม่อมลคร แลพระเจ้าหน่อ ๖ องค์ กลับมาแต่เขาแก้วเสง กราบทูล  
 ว่าทูลสนทนานอยู่ รับสั่งว่าพรุ่งนี้เช้าจะเสด็จไปทอศพระเนตรคูข้าง  
 ครั้นเพลาย้าย ๔ โมงเสด็จพระราชดำเนินเข้าเมือง เจ้ากรมปลัดกรม  
 พระตำรวจต่างคนต่างจัดแจงตามหน้าที่พนักงาน พวกกรมนครบาลเขา  
 ริงแคงแลขันทานกยาง ไปจุกช่องขังของระวิงรักษาอยู่ทุกช่อง ทุกตรอก  
 พวกทหารชั้นใหญ่ลากชั้นใหญ่ไปนำ วางม้าตำรวจสองแถว ถัดมา  
 ทหารทามชั้นขานกยาง ตำรวจนำซ้ายขวาถือหอกคร่ำทอง เจ้ากรม  
 ปลัดกรมพระตำรวจซ้ายขวาชักกระบี่ขึงทอง ทนายสีย้ายถือธงมงกุฎ  
 ใหญ่เดินกลาง ทนายสีย้ายถือหอกใหญ่เดินนำ พวกทหาร  
 สีย้ายแบกชั้นปลายหอกสองแถว ตำรวจแถวซ้ายขวาถือหวายมัด  
 ม่านำสองแถว พวกผู้หญิงทหารสีย้ายเดินนำม้าพระที่นั่งสองแถว  
 พระนายศรีสรรเพชญ์แลพวกรักษาองค์เดินเคียงม้าพระที่นั่ง พระองค์  
 เสด็จทรงพระขรรค์ศรีสังข์ม้าพระที่นั่ง พระยาระยัยยอแสงม้าพระ  
 ที่นั่งรอง หลวงมาลาภุณีคเชิญพระกลด ทหารผู้หญิงรักษาองค์

๑๖ ชื่อโหมต ในรัชกาลที่ ๕ เป็นพระยาภักตยาปณัฏโศก

สักคนขมาเคียง พวกเจ้าจอมหม่อมแม่เจ้าท้าวนางข้างใน กษ  
 พระเจ้าหน่อ ขวอม่านทอง ม้าประเทียบ ม้ารองพระที่นั่ง  
 แลทนายเชิญเครื่องแลข้าทูลลอองธุลีพระบาททั้งปวง มีเสด็จพระ  
 เจ้าน้องยาเธอ แลพระเจ้าลูกยาเธอ พระยวงษราชวงษ์เธอ มี  
 เสด็จกรมหลวงวงษาธิราชสนิทเป็นประธาน เจ้าพระยาแลพระยา  
 ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย มีพลหัวเจ้าท่านเจ้าคุณกระลาโหมเป็นต้น  
 ทิศตามเสด็จพระราชดำเนินโดยลำคัยเป็นสองแถวคุดสว่างาม เจ้าคุณ  
 ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา ให้หลวงเทพนรินทร์อินทรเศษะยกกรยัต  
 หลวงพลฤทธิพิไชย นำนำกระบวนแห่มาตามทางสถลมารคข้างเขา  
 คังกวนโดยขนัก พวกชายหญิงชาวบ้านชาวเมืองทั้งหลายก็โลมหนัก  
 เยียกยักเข้ากันมาหมอบเฝ้าอยู่สองข้างมรคาตลอดคเมืองตามสถลมารค  
 จนถึงพระราชวังแหลมชาย ต่าง ๆ ยกมือชนถวายบังคมชมพระ  
 บรมโพธิสมภารอยู่ถ้วนหน้า พระสงฆ์ชงอารามอยู่ริมทางที่ทรง  
 เสด็จพระราชดำเนินมาทั้งนั้น ประชุมกันตั้งโตกขุชาถวายพระพร  
 ไชยันโตทุกอาราม เสด็จมาถึงประตูพยุักษ์ณามเรื่องฤทธิ แล้ว  
 เสด็จทอดพระเนตรคูกำแพงไปถึงข้อมข้องกันศัตรุ แล้วกลับมาถึง  
 ประตูพยุักษ์ณามเรื่องฤทธิ ทอดพระเนตรเห็นหนทางรายเลียบเตียน  
 สอาก ทรงประสาทพระพรมงกล่าว ให้ข้านเมืองถาวรจำเวิญ ๆ  
 จึงเสด็จพระราชดำเนินเข้ามาตามประตูพยุักษ์ณามเรื่องฤทธิ ทาง  
 กลองขวางราชภูริมทางชักของตั้งโตกถววยขุชาค่อเนื่องกัน ข้าม



๓  
 ๔  
 ๕  
 ๖  
 ๗  
 ๘  
 ๙  
 ๑๐  
 ๑๑  
 ๑๒  
 ๑๓  
 ๑๔  
 ๑๕  
 ๑๖  
 ๑๗  
 ๑๘  
 ๑๙  
 ๒๐  
 ๒๑  
 ๒๒  
 ๒๓  
 ๒๔  
 ๒๕  
 ๒๖  
 ๒๗  
 ๒๘  
 ๒๙  
 ๓๐  
 ๓๑  
 ๓๒  
 ๓๓  
 ๓๔  
 ๓๕  
 ๓๖  
 ๓๗  
 ๓๘  
 ๓๙  
 ๔๐  
 ๔๑  
 ๔๒  
 ๔๓  
 ๔๔  
 ๔๕  
 ๔๖  
 ๔๗  
 ๔๘  
 ๔๙  
 ๕๐  
 ๕๑  
 ๕๒  
 ๕๓  
 ๕๔  
 ๕๕  
 ๕๖  
 ๕๗  
 ๕๘  
 ๕๙  
 ๖๐  
 ๖๑  
 ๖๒  
 ๖๓  
 ๖๔  
 ๖๕  
 ๖๖  
 ๖๗  
 ๖๘  
 ๖๙  
 ๗๐  
 ๗๑  
 ๗๒  
 ๗๓  
 ๗๔  
 ๗๕  
 ๗๖  
 ๗๗  
 ๗๘  
 ๗๙  
 ๘๐  
 ๘๑  
 ๘๒  
 ๘๓  
 ๘๔  
 ๘๕  
 ๘๖  
 ๘๗  
 ๘๘  
 ๘๙  
 ๙๐  
 ๙๑  
 ๙๒  
 ๙๓  
 ๙๔  
 ๙๕  
 ๙๖  
 ๙๗  
 ๙๘  
 ๙๙  
 ๑๐๐

เจ้าของเต็มใจทั้งสิ้นแล้วฤๅ เราไม่ค่อ เราขอให้ตามว่า เจ้าคุณ  
 กระจาโหมกราบขังคมทูลว่า เมื่อเพลาเช้าวันนเกล้ากระหม่อมให้  
 คนเอาเงินมาเที่ยวชอทั้งตลาดทุกร้านไม่มี ครนดินเกล้าดินกระหม่อม  
 เส็กีมาจะทรงชอผ้าอย่างกสิต่าง ๆ มชนมาก เส็กีกรมหลวง  
 วงษาอิราชสนิทก็เจ้าคุณกระจาโหมขอยื่นชอ ทรงไปรคให้ นอก  
 แต้นชอเอาทั้งหมด พระเจ้าหน้อ ๖ องค์ต่างองค์ต่างซึ่งกันทรง  
 พระสรวล แล้วศรีตามพระสนทรนุรักษ์ผู้ช่วยราชการเมืองสงขลา  
 ว่ากินคำสำหรับเมืองได้กินที่ไหนใช้ กรายทูลว่าแต่ก่อนใช้กินคำ  
 คำเขาเอง ในเคยวันลูกคำชาวเมืองสิงคไปรพาคินคำเข้ามาค้าขาย  
 มาก จักชอกินคำนอกไว้ใช้ รัยสั่งว่าชอกินคำนอกไว้ใช้ก็แล้ว  
 กินคำคำเขาเองสู้เขาไม่ได้ ถึงกรุงเทพพระมหานครก็เลิกเสียแล้ว  
 ชอกินคำนอกไว้ใช้เหมือนกัน ศรีว่าให้ชอไว้สำหรับบ้านเมืองให้  
 พอใช้ จะหักเอาเงินส่วยอากรภาษีรายไคก็ตามเถิด แล้วศรีสน  
 ค่อไป เจ้าคุณผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลาให้หลวงสมบัติกรมย  
 หลวงอนุรักษภูเขศรี ผู้ช่วยราชการ ยกที่พระสุอารศรีอื่นไปถวายเจ้า  
 ค่างกรมแลเจ้าหากกรมมิได้ มีเส็กีกรมหลวงวงษาอิราชสนิทเป็นต้น  
 แลเจ้าคุณกระจาโหม เสริงแล้ว ทรงประทับอยู่จนพลยค่ำ เส็กี  
 ลงเรือพระที่นั่งสยามอรสมพลกลไฟสู่พระราชวังแหลมชาย ครน  
 เพลาพลยค่ำรัยสั่งให้เอาชาตรีเข้าไปเล่นที่โรงละคร ทรงทอดพระเนตร  
 ชาตรีถึงสองยามจึงเส็กีชน ฯ

๑ ฅวันพฤทศัยคเค็อนเก้าแรมสองค้ำเพลาเซ้า เสค็ีออก  
 กั้งพระโรง พระยากลันตัน<sup>๑๗</sup> แลพวกศรัทวันกรมการเมือองกลันตัน  
 คั้งของถวาย พระยาเทพวรชุนกรายทูลถวายของพระยากลันตัน  
 ของค้ำทรายหนักสองชั่งตราสังข์ กัยของศรัทวันกรมการเสริ้งแล้ว  
 แก็คคณผู้สำเร็ราชการเมือองสงขลา จักให้ทหลวงเทพนรินทร์อินทรเคชะ  
 ยกรบคัรนำทางชลมารค ทอคเรือช่วงค้อเนือองกันไปนถิงเขาเก้าเสง  
 ลี้ยลำ เพลาช่ายสองโมงเค็ยเสค็ีลงเรือพระทงก่าขันสยามอรสม  
 พลกลไฟ กัยก่าขันมณเมขลา ไปทอคพระเนตรเขาเก้าเสง  
 ลงเขาแล้วประทัยเรือพระทงทคณวน เสค็ีพระราชค้ำเน็นชนยนเขา  
 เก้าเสง แล้วเลยไปทอคพระเนตรพระเจค็ียนยอกเขาคู้ไปทงสี่คค  
 แล้วเสค็ีลงมาประทัยในพลับพลาทหลวงเทพนรินทร์เสนาจำมหาคไทย  
 ก่าไว้รบเสค็ีทขนเขา ตรัสถามเจ้าคณผู้สำเร็ราชการเมือองสงขลา  
 ว่าเก็ยใครทำเมือคค เจ้าคณผู้สำเร็ราชการเมือองสงขลากราย  
 บังคมทูลว่า เกล้ากระหม่อมค้จค็ีแฉงชอคคิลามาค้เมือองแอมุย  
 ก่าไว้ค้สามลี้ยแล้ว แล้วหลวงชาติสุนทรกรายทูลถวายของ  
 ในหุ่ยพ้อค้ำชาวเมือองสงขลา ร้อย ค้ะ ของเงินชันลูกค้ำชาวเมืออง  
 สงขลาของไล่ชลอมไล่กะชะหามทายแบกกองไว้ ของพวกเงินส่วย  
 ของเกาะยอสิบ ค้ะมีแฉงในวราย แล้วตรัสว่าทมุเย็คโก้ของสคให้เอา

<sup>๑๗</sup> พระยากลันตันคนนี้ ชื่อตัวนสนิปากแดง เป็นมาแต่ในรัชกาลที่ ๓ มี  
 คั้งในจดหมายหลวงอุดมสมบัติ แล้วได้เลื่อนเป็นพระยาเดชานุชิตจางวาง แยก  
 ราชการเป็นสุลต่าน

ไปให้พวกท่อยุ่รักษาเรือ นอกกว่านั้นให้แจกให้พวกตำรวะพวกทหาร  
 พวกตามเสด็จกินเสียบ เจ้าคุณกระลาโหมก็แจกให้ทั่วกัน แล้ว  
 พระนายศรีสรรเพชญ์ที่พระสุธารศเข้าไปถวาย ทรงเสวยเสร็จแล้ว  
 ขนทรงพระยามณเฑียรสถับมาพระที่นั่ง พระยาระยับยอแสงมาพระ  
 ที่นั่งรอง ตั้งกระบวนวางตำรวสองแถว หลวงพลฤทธิพิไชย  
 หลวงพิไชยชาญณรงค์ นำเสด็จตามทางสถลมารคชายคดของลำโรง  
 ปลายครุฑมาถึงประตูไชยยุทธชานะ ลงทางสเหว่า ทรงดำเนิน  
 ช้า ๆ มาตามตลาด ทอดพระเนตรคโศกตั้งบูชาแลถวายฎีกาชาย  
 ง่ายตลาด ทอดพระเนตรคเลียบคดถวนทุกสิ่ง แล้วเสด็จมาออก  
 ประตูปัททษ์มรคานำวอน มาถึงประตูรัตนพิททษ์ คุณหญิงหมอบ  
 เฝ้าอยู่ที่โศกตั้งบูชา หยุคมาพระที่นั่งตรัสถามคุณหญิงว่าประตูบ้าน  
 ออกนฤๆ คุณหญิงกราบทูลว่าประตูออกทรงนี้ แล้วเสด็จตามทาง  
 สถลมารคช่องเขาคังกวนส์พระราชวังแหลมชาย เพลาพลบค่ำ  
 โหมโรงมิลคร ( หลวง ) ให้พวกพระยาแขกหัวเมืองแลพวกราษฎร  
 จนสามยามจึงเสด็จขึ้น ๓

๑ ฅวันศุกร์เกือบเช้าแรมสี่สามค่ำเพลาเช้า เสด็จออก  
 พลับพลาทรงถวายขีณชยาตทานแก่พระครูญาณโมฬี พระครูธรรม  
 โมฬี ๒ รูป พระครูปลัด ๒ รูป พระครูวิริยสังวรรูป ๑ เสร็จแล้ว  
 ถวายไตรแพร ๓ ไตร ไตรผ้า ๒ ไตร รวมกัน ๕ ไตร กัษยาม  
 รูปละใบ ครั้นพระครูทั้งนั้นกลับแล้ว เสด็จทรงลครให้พวก  
 พระยาแขกแลพวกราษฎร เพลาย่ำ ๒ โมงทรงพระราชทาน  
 เงินตราแลเสื่อผ้าแก่เจ้าคุณผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา แลพระ

หลวงสรบุรี หลวงสมยศพิริยรักษ์ หลวงอนรรักษ์ภูเขศวร์ หลวงวิเศษ  
ผู้ช่วยราชการเมืองสงขลา พระราชทานให้เจ้าคุณผู้สำเร็จ  
ราชการเมืองสงขลาเงินตราสามสิบชั่ง กับเสื้ออย่างน้อยผ้าชาติ  
เบญจกัณฑ์ ๑ ลูกคุมทองคำสายหนึ่งเจ็ดใบ ผ้ายุ่มเขมรผืน ๑  
พระราชทาน ๑ พระสุนทรบุรีผู้ช่วยราชการเมืองสงขลาชั่ง ๑ กับ  
เบญจกัณฑ์ ๑ ลูกคุมทองคำสาย ๑ ผ้ายุ่มเขมรผืน ๑ แพรขาว  
๑ หลวงสมยศพิริยรักษ์ หลวงอนรรักษ์ภูเขศวร์ หลวงวิเศษภักดี  
ผู้ช่วยราชการเมืองสงขลาเงินตราคนละชั่งสิบตำลึง เสื้อเข็มชาย  
คนละตัว ผ้าม่วงคนละผืน แพรขาวคนละแพรขาว เสี่ยงแล้วเสด็จขึ้น  
ทรงพระราชทานเงินผ้าข้างในให้คุณหญิงเงินตราสองชั่งสิบตำลึง กับ  
ผ้าหมอนเข็มชายผืน ๑ คุณจอมเงินเงินตราชั่งห้าตำลึง คุณกลิ่น  
เงินตราชั่ง ๑ คุณอินภรรยาพระสุนทรบุรีผู้ช่วยราชการเมือง  
สงขลาเงินตราชั่ง ๑ กับผ้าหมอนเข็มชายผืน ๑ เสี่ยงแล้ว เสด็จ  
ออกพลับพลาข้างหน้าทรงลดศรอีกแล้ว เจ้าคุณผู้สำเร็จราชการเมือง  
สงขลาทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายเงินเหรียญให้ทรงพระราชทาน  
เจ้าจอมหม่อมมลครศรีรอยเหรียญ พระสุนทรบุรี หลวงสมยศพิริยรักษ์  
หลวงอนรรักษ์ภูเขศวร์ หลวงวิเศษภักดี ผู้ช่วยราชการเมืองสงขลา  
ถวายคนละห้าสิบเหรียญ พวกแขกหัวเมือง พระยาสาบ พระยาพะทัง  
พระยาตาน พระยาระแงะ พระยารามัน พระยาพะละ พระยาหนองจิก  
พระยาโนะเมืองตรังگان คนละห้าสิบ คุณหญิงห้าสิบ คุณอินสามสิบ  
หม่อมกันเป็นเงินพันแปดสิบเหรียญ เสี่ยงแล้วเสด็จขึ้น ครั้นเพลาค่ำ  
ทรงลดศรอีกแล้ว จนถึงสองยามจึงเสด็จขึ้น ฯ

๑ ฅวันเส้าว้เก็อนเก้าแรมลึบสัค้ำ เพลาเข้าออกท้องพระโรง

พระยาเทพวรชนทลถวาย นายทัก นายเรือ นายมิ่ง นายพงษ์  
 นายกึ่ง นายเสื่อ นายพุ่ม นายเวียง เปนมหากเล็ก ตรัสถามว่า  
 คนนั้บุตรใคร หลวงอนุรักษย์ภเยศร์ ช้ตัวถวายให้ทรงทราบว่าคนนั้  
 เปนบุตรคนนั้ ๆ ทุกคนเส้าว้แล้วเส้าว้ช่น อยู่คร้หนึ่งเส้าว้จออก พระยา  
 สายบุรี พระยาพะหรั้ง พระยาตานี พระยารามัน พระยาระแงะ พระยา  
 ยะลา พระยาหนองจิก แลพระวิเศษวงษา ผู้ช้ช่วยราชการเมืองพะหรั้ง  
 พระชนะ หลวงพิทักษ์สงคราม ปลัดจนะ นายกล่อมผู้ว่าราชการ  
 เมืองเทพา แลทนุกโนระ ทนุกอาสัน ช้พระยาตรังกานแต่งตั้งให้มา  
 เข้าเฝ้าตั้งของถวาย พระยาเทพวรชนทลถวายของ พระยา  
 สายบุรีเข้าทองคำหกเข้า ทองคำทรายลึบคำลงแขก พระยาพะหรั้ง  
 เข้าทองคำสามเข้า กฤษคามทองฝกทองเล่ม ๑ ทองคำทรายลึบคำลง  
 แขก กระบอกเหล็กองกรง ๑ พระยาตานี กฤษคามทองเล่ม ๑ หนัก ๕  
 คำลง ทองคำทรายลึบคำลงแขก พระยารามัน ทองคำทรายหนัก ๒๐  
 คำลงแขก เนื้อลายตัวผู้ ๑ ผู้หญิงหัวพริก ๒ คน<sup>๑๘</sup> พระยาระแงะ

๑๘ ที่เรียกว่าผู้หญิงหัวพริกในหนังสือนี้ ที่จริงคือแขกดำชาวอาฟริกา เข้าใจ  
 ว่าพวกมลายูที่ออกไปเมกกะ จะไปซื้อเด็ก ๆ คนพวกนี้มาจากพวกแขกอาหรับ จึงมัก  
 จะมีแขกดำชาวอาฟริกาอยู่ตามเมืองมลายูไม่ใคร่ขาด แม้จนทุกวันนี้ ที่เอามาถวาย ๕ คน  
 ครั้งนั้นเปนเด็ก ๆ ทั้งนั้น ในหนังสือนี้เป็นผู้หญิงทั้ง ๕ คน แต่ที่จริงมีผู้ชายคน ๑  
 เมื่อเข้ามาอยู่ในกรุงเทพเรียกกันว่า "อ้ายยี่" โตขึ้นได้เป็นตำรวจล้อมมัดหวายนำเสด็จ  
 มาจนในรัชกาลที่ ๕ ที่เป็นผู้หญิงนั้นอยู่ในวัง ข้าพเจ้าเคยเห็น แต่ฟังรู้ว่าเป็นคนถวาย  
 ครั้งเสด็จสงขลาเมื่อในรัชกาลที่ ๔ ต่อเมื่อได้อ่านหนังสือเรื่องนี้ สอบถามผู้หลัก  
 ผู้ใหญ่ก็ได้ความสมจริง

๑๑๑ ทองทำ ๓ เข้าทองคำเข้า ๓ ทองคำทราย ๓๐ คำ<sup>๕</sup>ลึงแซก คน  
 ๑๑๒ หัวฟริกชายหญิง ๒ คน พระยาหนองจิก เข้าทองคำ ๒ เข้า ทองคำ  
 ๑๑๓ ทรายหนัก ๕ คำ<sup>๕</sup>ลึง พระยาพะละ เข้าทองคำ ๖ เข้า ทองคำทรายหนัก ๕  
 ๑๑๔ คำ<sup>๕</sup>ลึง พระวิเศษวงษา ผู้ช่วยราชการเมืองยะหริ่ง เข้าทองคำ ๒ เข้า  
 ๑๑๕ กษาปณ์ขาว ๓ นกเขาใหญ่ลาย ๓ พระณะทองคำทรายหนัก ๕ คำ<sup>๕</sup>ลึง  
 ๑๑๖ หัวฟริกคน ๓ หลวงพิทักษ์สงคราม ปลัดชนะ ทองคำทราย  
 ๑๑๗ หนัก ๕ คำ<sup>๕</sup>ลึง ผ้าขาวยาวแปดสิบศอกสิบพับ นายถ่อมผู้ว่าราชการ  
 ๑๑๘ เมืองเทพา ทองคำทรายหนัก ๒ คำ<sup>๕</sup>ลึง ผ้าขาวดอกสีต่างกัน ๕ พับ  
 ๑๑๙ ของพระยาตรังگانู ผ้ายกอย่างแซก ๕ ผืน หอกคอทองเถลิงทอง  
 ๑๒๐ ๑๒๑ ๑๒๒ ๑๒๓ ๑๒๔ ๑๒๕ ๑๒๖ ๑๒๗ ๑๒๘ ๑๒๙ ๑๓๐  
 ๑๓๑ ๑๓๒ ๑๓๓ ๑๓๔ ๑๓๕ ๑๓๖ ๑๓๗ ๑๓๘ ๑๓๙ ๑๔๐  
 ๑๔๑ ๑๔๒ ๑๔๓ ๑๔๔ ๑๔๕ ๑๔๖ ๑๔๗ ๑๔๘ ๑๔๙ ๑๕๐  
 ๑๕๑ ๑๕๒ ๑๕๓ ๑๕๔ ๑๕๕ ๑๕๖ ๑๕๗ ๑๕๘ ๑๕๙ ๑๖๐  
 ๑๖๑ ๑๖๒ ๑๖๓ ๑๖๔ ๑๖๕ ๑๖๖ ๑๖๗ ๑๖๘ ๑๖๙ ๑๗๐  
 ๑๗๑ ๑๗๒ ๑๗๓ ๑๗๔ ๑๗๕ ๑๗๖ ๑๗๗ ๑๗๘ ๑๗๙ ๑๘๐  
 ๑๘๑ ๑๘๒ ๑๘๓ ๑๘๔ ๑๘๕ ๑๘๖ ๑๘๗ ๑๘๘ ๑๘๙ ๑๙๐  
 ๑๙๑ ๑๙๒ ๑๙๓ ๑๙๔ ๑๙๕ ๑๙๖ ๑๙๗ ๑๙๘ ๑๙๙ ๒๐๐

จำมหาคไทย หลวงพลฤทธิพิไชย หลวงพิไชยเสนา หลวงเทพเสนา  
 หลวงไชยประสา ไท่เสื่อแพรเงินแจกคนละครั่ว เงินตราคนละ ๓ ตำลึง  
 ขุนแก้วเสนา ขุนสรรพากร ขุนศรีโยธา ขุนกล้าอาสา ไท่เสื่อผ้า  
 ต่างสี่คนละครั่ว เงินตราคนละ ๒ ตำลึง ขุนเทพอาญา ขุนต่างใจ  
 ขุนอักษร ขุนไชยชาญยุทธ ขุนปลัด ขุนพิทักษ์ ขุนอักษร ขุนภักดี  
 อักษร ขุนจิตรอักษร ขุนฤทธิอักษร ขุนจำนงโยธิต ขุนจำนงวาท  
 ขุนชำนาญอักษร ขุนสมุหยาญชี ขุนรองแพ่ง ขุนรองมหาคไทย  
 ขุนกลางวัง ขุนทิพวิจารณ์ ขุนอินทราญา ขุนศรีพิทักษ์ ขุนอินท  
 อักษร ๒๐ คนนี้ ไท่เสื่อผ้าต่างสี่คนละครั่ว หมั้นพลภักดี หมั้นราช  
 นิกิจ หมั้นจิตรรักษา หมั้นเสนาวาท หมั้นศรีภักดี หมั้นศรีรักษา  
 หมั้นวิสุทธผล หมั้นวิจิตรเลขา หมั้นบรรจงพินิจ หมั้นวิจิตร  
 บรรจง ๑๐ คนนี้ ไท่เสื่อผ้าต่างสี่คนละครั่ว นายเทศ นายมง นายมาก  
 ช่างไม้ ไท่เสื่อแพรเงินแจกคนละครั่ว เงินตราคนละ ๒ ตำลึง ช่างไม้  
 เลว ๓๓ คน พระราชทานเสื่อผ้าชาวคอกคนละครั่ว เจ้าคุณผู้สำเร็จ  
 ราชการเมืองสงขลาเพิ่มเงินให้คนละครั่วเหี้ยมดู เสริ่งแล้วทรงลครให้  
 พวกพระยาแขกหัวเมืองดู เพลาย้าย ๒ โมงเศษ ทรงพระบริจาจากทาน  
 เงินบาทด้วยพระหัตถ์กับพระเจ้าหน่อ ๖ องค์ แก่ผู้แก่ผู้แก่ชายหญิง  
 ที่สูงอายุแก่ ๕๐ ปีเศษขึ้นไปถึงอายุ ๖๐ ปี ๗๐ ปี ๘๐ ปี เสริมคนละครั่วบาท  
 คนที่มารับพระราชทาน ๘๑๘ คน คิดเป็นเงินตรา ๓๐ ชั่ง ๕ ตำลึง ๓ บาท  
 แต่ขุนจำเวิญวันโทนงรับพระราชทานเงินแล้ว ยกมือถวายบังคมให้



ว่าขอให้พระทูลกระหม่อมแก้วเจ้าเวียงพระชนมายุเสวยราชสมบัติขึ้น  
ด้วยพญาเสด็จพ้นไปแล้วเสด็จกลับมาทูลว่า นิชลอข้าฤๅนะ  
ว่านนิลอเกล้ากระหม่อม แล้วเสด็จขึ้น ครั้นเพลาค่ำรับสั่งให้เอา  
ทูลสำหรับเมืองสงขลาเข้าไปเล่น

ทรงทอศพระเนตรแล้วทรง  
ทรงพระราชทานเงินให้พวกละครขึ้นกัน ๒๐ บาท จน  
ยามค่ำเสด็จขึ้น

๑๑ ๑๑ ๑๐ คำ เพลาค่ำรับสั่งออกมาว่าจะเสด็จไป  
พระเนตรเกาะยอ คุ้มเรือพระที่นั่งสยามอรสมพลกไฟ เปลา  
ของเสวยแล้วรับสั่งเรียกคุณจอมจัน ๆ ขึ้นไปหมอบเฝ้าอยู่ที่บันได  
พระทักนิลหลังเสวยข้างใน ทรงครีเสถามคุณจอมจันว่าเสด็จออกมา  
พวกข้าราชการชงตามเสด็จออกมาไปชมแข่งข่อยแย่งชาวบ้าน  
มองอย่างฤๅ คุณจอมจันกราบทูลว่า เคชะพระขามมีปีกเกล้า  
กระหม่อม พวกข้าราชการทงปวงชงตามเสด็จพระราชดำเนิน  
ท่าโข่มแข่งชาวบ้านชาวเมืองไม่ แล้วครีเสถามว่าชาวบ้าน  
เมืองทั้งปวงได้เห็นละครข้างใน พดจากนั้นอย่างไรบ้าง คุณจอมจัน  
กราบทูลว่า ชาวบ้านชาวเมืองทั้งปวงที่ได้เห็นชวนกันชม แล้ว  
ครีเสถามหนึ่งนางเทพยศรชาวสวรรค์ลงมาที่เคียว แล้วครีเส  
ถามว่าละครที่เล่นคนนั้นฤๅที่เล่นรับแขกบ้านแขกเมือง คุณจอมจัน  
กราบทูลว่า ละครนั้นแลเกล้ากระหม่อม แล้วทรงพระสรวล เสด็จออก

จากท้องพระโรง พระครุอรรมโมฬี พระครุญาณโมฬี พระธานา๑๑๖  
 ที่นั่งคอยท่าจะถวายพระพรไชยันโตขยันพระที่นั่งเย็น ก็ถวายไชยันโต  
 ขัน เข้าใจว่าจะเสด็จลงเรือ ยกพระหัตถ์ขานห้ามว่ายังไม่ไปก่อน  
 พระครุธานาทังนั้นก็หอยค้อย เสด็จลงไปวัดแคศที่หน้าพลับพลา  
 เสร็จแล้ว กลับขึ้นมาทรงประทับที่พระที่นั่งเย็นกับพระครุอรรมโมฬี  
 พระครุญาณโมฬี พระธานาทังปวง ทรงตรัสว่าเมืองนริชกแต่พระครุ  
 ทัมของคเคียว เมืองนครวิกรมหารู มหารู้ง แลชรวแก้ว หลายองค์  
 วิวาอารามเมืองนครมาก แต่ชำระคหิกพึงไม่มีผู้จะบรรณปฏิสังขรณ์  
 คร่ำคร่าเสียมาก อารามที่เมืองสงขลาทุกก็เป็นใหม่ยื่นเก่าอยู่ข้าง  
 แลวตรัสถามหลวงอนุรักษัญญุเขศรีผู้ช่วยราชการเมืองสงขลา ว่า  
 ภาระของถ้าให้ตัวอย่างมาอย่างใดทำได้เหมือนอย่างนั้นฤ กราบ  
 ทูลว่าทำได้ แลวตรัสกับเจ้าคุณผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลาว่า ถ้า  
 ก่อพระเจดีย์เสร็จแล้ว เรือกำปั่นไฟก็มี จะออกมาฉลองพระเจดีย์  
 สักทุกใด แต่รับรองเลี้ยงขนกันแข่งแรงถึงนี้จะพากันยากจนเสีย  
 เจ้าคุณผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลากราบทูลว่า พระบารมีปกเกล้า  
 ปกกระหม่อมอยู่แล้วไม่ยากจนมิได้ ทรงพระสรวลแล้วเสด็จขึ้น  
 รัชสังเรียกเอาเข้าทองคำที่เจ้าคุณผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลาถวาย  
 แลเข้าหลวงสมบัตินิรมย์ หลวงอนุรักษัญญุเขศรี หลวงวิเศษภักดี  
 ผู้ช่วยราชการเมืองสงขลา แลเข้าพระยาแขกหัวเมืองทั้งปวงถวาย  
 เหามากองลงที่ท้องพระโรง แลวตรัสว่าจะออกมาเที่ยวทอดพระเนตร

กรมหัวเมืองปากใต้ให้สหายพระฤๅไทย ท้าวพระยาแลแขกหัวเมือง  
 ที่ปลงมีน้ำใจเอาเข้าของมาให้มากมาย จะเอาไว้แต่ผู้เก็บมิชอบ  
 ๔ พระเอาแจกขึ้นแก่พระบรรวงษาให้ทั่วกัน แล้วทรงเอาเข้าแยก  
 ออกเป็นสองส่วน ๆ หนึ่งจะเอาไปแจกพระบรรวงษาที่กรุงฯ ส่วนหนึ่ง  
 ๕ ขึ้นให้พระบรรวงษาที่ตามเสด็จมา แล้วทรงยกถวายพระองค์เอง  
 พระเจ้าหน่อ ๖ องค์กรวยสัพพัตโยจนจบ แล้วหยิบเข้าแจกให้ไปตาม  
 ๗ ผู้ใหญ่ผู้น้อย แล้วเสด็จขึ้น เจ้าคุณกระลาโหมเอาตัวอย่างพระเจดีย์  
 ๘ มาให้ลงทำเนียบเจ้าคุณผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา เพลาย้าย  
 ๙ เมืองเศษ เสด็จออกจะลงเรือพระที่นั่งกำปั่นสยามอรุสมพลกตไฟ  
 ๑๐ ไปทอกพระเนตรเขาเกาะยอ พระครุธรรมโมฬี พระครุญาณโมฬี  
 ๑๑ พระครุณานาทังปลงซึ่งนั่งอยู่ที่พระที่นั่งเป็น ๓๓ รูปถวายพระพรไชยอัน  
 ๑๒ ก่อน เสด็จลงเรือพระที่นั่งสยามอรุสมพลกตไฟ นาดลงแห่งเรือ  
 ๑๓ พระที่นั่งมาตักทแหลมชาย เสด็จลงเรือพระที่นั่งต้องขกเข้าในคลอง  
 ๑๔ หน้าบ่อพลับ ลมพัดกล้าเสด็จกลับมาสู่พระราชวังแหลมชาย เพลา  
 ๑๕ ทางคืน ๕ ทุ่มเศษ ยามศุกร ฤกษ์ ๓๐ พระอาทิตย์แลพระจันทร์อยู่  
 ๑๖ ๑๗ ๑๘ ๑๙ ๒๐ ๒๑ ๒๒ ๒๓ ๒๔ ๒๕ ๒๖ ๒๗ ๒๘ ๒๙ ๓๐  
 ๓๑ ๓๒ ๓๓ ๓๔ ๓๕ ๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐  
 ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐  
 ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐

แลเจ้าคุณผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลาเฝ้าอยู่ด้วย แลวตรัสกับเจ้าคุณ  
 ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา แลพระวิจิตรไกร พระเสนหามนตร์ว่า  
 ข้าระลอก่อน ค่อยอยู่ให้เป็นสุข ๆ เด็ด แลแล้วเสด็จมาประทับลงตรง  
 หน้าเจ้าคุณผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา แล้วยิ้มเจ้าคุณผู้สำเร็จ  
 ราชการเมืองสงขลา ทรงพระราชทานพรว่า ให้เจ้าคุณผู้สำเร็จ  
 ราชการเมืองสงขลาอยู่เป็นสุข ๆ เด็ด แลวตรัสเรียกพระเจ้าหน่อ  
 ๖ พระองค์ ว่าให้เข้ามาจยลาท่านสงขลาเสีย พระเจ้าหน่อ ๖ องค์  
 เข้ามาจยมือเจ้าคุณผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา ๆ (ถวายพระพร) ว่า  
 ให้ทรงพระไวยจาเริญ ๆ ทุก ๆ พระองค์เด็ด แลแล้วเสด็จลงเรือพระที่นั่ง  
 มณเฑาะว์ลำนกไฟ ประทับอยู่ถึงเจ็ดทุ่ม คิกไฟไขกุญแจเข้คักกร  
 เรือพระที่นั่ง เสด็จพระราชดำเนินจากเกาะหนู เรือพระที่นั่งสยาม  
 อรสมผลกลไฟ แลเรือพระที่นั่งมงคลเทพ ใช้ทั้งใบทั้งจักร เรือเจ้า  
 ค่างกรมแลเจ้าหากกรมมีไค้ แลเรือท้าวพระยาข้าทลลของขลุพระบาท  
 ทั้งปวงซึ่งตามเสด็จออกมาขกายนไฟ กายนใบ เรือค้คะญวน เรืออาสา  
 จาม เรือแงซาย เรือฉลอม เรือชวง เรือแก้ง เรือญายัย ระบุเรือ  
 ค่าง ๆ ถ้าจะคณน่านัย (เรือ) ไค้พันเศษ ก็แวกล้ฮมเป็นยศค้คักคิยวิวาร  
 ไปในท้องทะเล ในเพลาราคีวันนั้นพระจันทร์ลยเหลียมพระสุเมรุราช  
 ท้องทะเลรายรินหากลนขมีไค้ สว่างด้วยแสงประทีปแก้วยนปลายเส้า  
 แลประทีปแก้วรายแคะมตลอดรอยลำเรือพระที่นั่ง สี่ขาวสี่เขียว  
 สี่เหลืองสี่แดงสว่างส่องแสงในทางชลมารค แลเมื่อสมเด็จพะจอม

เกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จลงเรือพระที่นั่งกลับไปแล้ว ภายหลังหลวง  
 สมบัติกรมยี่ผู้ช่วยราชการเมืองสงขลาเข้าไปในท้องพระโรง เห็น  
 ภายพระราชหัตถเลขาเป็นอักษรอังกฤษทรงไว้ที่ประตูลับแล ข้าง  
 ใต้ที่หนึ่ง แล้วหลวงสมบัติกรมยี่ผู้ช่วยราชการมากราบเรียน  
 ว่าคุณผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา ๆ ให้ยกขึ้นเหยียงอังกฤษ ไป  
 ภายพระราชหัตถเลขาขึ้นไว้แล้ว โปรดให้ยกขึ้นเหยียงแปลออก  
 เป็นคำสยามภาษา! ก็ความว่า ประเทศนี้อยู่ที่ อากาศร้อนกว่าอากาศ  
 เมืองนครสองคิกวี ร้อนเหมือนอากาศกรุงเทพพระมหานคร ผู้คน  
 ยักแถมักเจ็บไข้ ถ้าเจ็บไข้มากอยู่ข้างร้อน แต่เขาแลไม่คล่อง  
 อก ขย้าแลเขาคล่องนำพอสว่างคลายไปได้ ก็ยกขึ้นเหยียงแปลออก  
 ความแต่เท่านั้น ฯ

๑ แลเมื่อสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวผู้ทรงพระคุณธรรม  
 มหาประเสริฐ ทรงสถิตย์อยู่ในพระราชวังแหลมชายทเมือง  
 สงขลาได้เฝ้าราตรีก็แปลกทิวา ด้วยอำนาจอาณาภาพพระเดชพระคุณ  
 พระบุญบารมี อาจประพฤติเป็นไป ให้ห่มมัจฉาชาติเกลื่อนกลาด  
 ฝูงเท้านมา จึงมีจรมัจฉาผลาหารสรรพทุกสิ่งก็มากมีบริบูรณ์  
 ไม่ขัดสน แล้วเสด็จทรงเที่ยวประพาศทอดพระเนตรตามอ่าวคังโดย  
 ริมารคแลสดสามารถในเมืองนอกเมืองทุกที่ทุกตำบล มีพระกมล  
 ฤทัยชื่นชมไสมนัก จะได้ทรงซักเคืองคำหนักใจเห็นเจ้าคุณผู้สำเร็จ  
 ราชการเมืองสงขลา แลกรมการราษฎรชาวบ้านชาวเมืองทั้งปวง  
 งามมีได้ แลข้าทูลลอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่น้อยชายหญิงซึ่งตาม

เสด็จพระราชดำเนินออกมามากมายนักหนา      เจ้าต่างกรมแล  
 หากกรมมิได้      พระเจ้าลูกยาเธอ      พระเจ้าราชวรวงษ์เธอ      แลพ  
 บวรวงษ์เธอ      แลพระเจ้าน้องยาเธอมีเสด็จกรมหลวงวงษาธิราชสัน  
 เป็นต้น      แลพวกเจ้าจอมหม่อมแม่ละครข้างในทั้งปวง      มีพระนา  
 นาฎราชเทวีมีเหยเป็นประธาน      หลวงแม่เจ้าแก้วแก่เจ้าชาวทันทนา  
 เรือนโชดน      มีท้าววรจันทร์      ท้าวสมศักดิ์เป็นต้น      เจ้าพระยาแลพระย  
 พระหลวงขุนหมื่นทั้งปวง      มีเจ้าคุณกระลาโหมเป็นประธาน      แลส  
 ช้องกองข้างตราภูมิคุ้มห้าม      ไพริ่สมแลสังกตพันซึ่งตามเสด็จออก  
 ประชุมพร้อมกันที่เมืองสงขลา      เมืองสมุทรสงคราม      เมืองราช  
 เมืองเพชรบุรี      เมืองปราณ      เมืองกย      เมืองบางนางรม<sup>๒๐</sup>      เมืองกำเน  
 นพคุณ      เมืองปัตท      เมืองชุมพร      เมืองสัว      เมืองตะโก      เมืองหลังส  
 เมืองกระ      เมืองไชยา      เมืองท่าทอง      เมืองนครคีรีธรรมราช      เมืองพท  
 เมืองปเหลียน      เมืองตะกั่วทุ่ง      ตะกั่วป่า      เมืองถลาง      เมืองค  
 เมืองภูเก็      เมืองโทร      เมืองปลิศ      เมืองกะบังป่าสุ      เมืองส  
 เมืองถลันคัน      เมืองตรังگان      เมืองจนะ      เมืองเทพา      เมืองตา  
 เมืองยะหริ่ง      เมืองสาย      เมืองระแงะ      เมืองรามัน      เมืองยะ  
 เมืองหนองจิก      ฝ่ายทวันออก      เมืองสมุทรปราการ      เมืองพนคันค  
 เมืองชลบุรี      เมืองบางลมง      เมืองระยอง      เมืองจันทบุรี      เมืองตรา  
 มาประชุมพร้อมกันที่เมืองสงขลา      ถ้าจะคณาได้ สหมนเศษ

---

๒๐ คือประจบกวีจันทร์

๑ ครั้นณวันเดือนสิบเอ็ดขึ้นสามค่ำข้มแมเอกศก เจ้าคุณ

เจ้าเวียงการเมืองสงขลาจกแจ่งกำข้มแมเอกศกสมุทตำหน่ง เรือ

กระบวนสองลำ ให้หลวงสมบัตินิรมย์ผู้ช่วยราชการเมืองสงขลา

หลวงพิทักษ์โยธา หลวงสวัสดิภักดิ์ ขุนพรหมมนตรี กรมการ

คุมกองไม้ทองเงินเครื่องราชบรรณาการ เข้าไปทูลเกล้าทูลกระหม่อม

ถวาย แลคุมเงินส่วยสาอากรสำหรับเมืองเข้าไปส่งเจ้าพนักงาน

ตรวจ กำข้มแมเอกศกสมุท เรือคี่กระบวน สองลำได้ใช้โยธา

ภักดีเมืองสงขลา แต่ณวันเดือนสิบเอ็ดขึ้นสามค่ำข้มแมเอกศก

ณวันพฤหัสบดีขึ้นสามขึ้นสามค่ำข้มแมเอกศก หลวงสมบัตินิ

รมย์ผู้ช่วยราชการเมืองสงขลา หลวงพิทักษ์โยธา ขุนพรหมมนตรี

กรมการซึ่งคุมกองไม้ทองเงินเครื่องราชบรรณาการเข้าไปทูลเกล้า

ทูลกระหม่อมถวาย แลคุมเงินส่วยสาอากรเข้าไปส่งเจ้าพนักงาน

ตรวจเทพพระมหานคร เชิญตราพระคชสีห์แลนามสัญญาบัตรออก

หลวงเมืองสงขลา ในท้องตราซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้า

โปรดกระหม่อมออกมานั้นว่า เสด็จพระราชดำเนินออกไปประพาศ

บ้านเมืองฝ่ายทะเลปากใต้ ถึงเมืองสงขลา พระยาสงขลากรมการ

จกแจ่งที่ประทับพลับพลารับเสด็จพระราชดำเนิน แล้วจกแจ่งรับ

วงษานวงษ์ข้างน่าข้างในกษัตราการทั้งปวง ซึ่งตามเสด็จ

พระราชดำเนินได้ความชุขสบายด้วยกันทั้งสนมได้ชกสน ทรงทอด

พระเนตรเมืองสงขลาเป็นเมืองไชยภูมิลูกค้ำพานิชชอขายไปมาคล่อง

๒๐ แต่ก่อนเมืองนครศรีธรรมราช เมืองสงขลา ต้องถวายต้นไม้ทองเงิน

ครั้งรัชกาลที่ ๕ เมื่อจัดมณฑลเทศาภิบาล

สววกสนกสขาย คนไทยคนจีนก็มีมาก หัวเมืองแขกชนกก็มีอยู่  
หลายเมือง ควรจะจัดเป็นเมืองใหญ่ จะไค้เป็นสง่าชนกกับพระนครเมือง  
หนึ่ง หลวงสมขัตติภริมย์ผู้ช่วยราชการเป็นบุตรพระยาสงขลา ใหญ่  
กว่าบุตรทั้งปวง ชายชานามก็ควรจะชบเลี้ยงให้มิชอเสียงยศดาศักดิ์  
ยวดยิ่งขึ้นไป จะไค้ช่วยว่ากล่าวราชการรักษาย่านเมือง เป็นสง่า  
งามกับนานาประเทศราชทั้งปวง แต่ตำแหน่งที่กรมการผู้ ใหญ่ก็หา  
ว่างเปล่าไม่ จึงไปรคเกล้าไปรคกระหม่อมให้พระราชทานนามสัญญา  
บัตรเลื่อนหลวงสมขัตติภริมย์ผู้ช่วยราชการบุตรพระยาสงขลาขึ้นเป็นที่  
พระสมขัตติภริมย์ ผู้ช่วยราชการ ถือศักดินา ๓๐๐๐ ไร่ ให้พระราชทาน  
ถาดหมากคนโทกาไหล่ทองคำสำรับหนึ่ง ลกประจำทองสาย ๑  
กะโถนเงินกาไหล่ทองคำใบหนึ่ง เลือเข็มชายพนแดงตัวหนึ่ง ส่าน  
ไทยผืนหนึ่ง แพรขาวผืนหนึ่ง ผ้าปูมผืนหนึ่ง ออกมาทำราชการ  
ฉลองพระเศษพระคุณให้เป็นเกียรติยศแก่บ้านเมืองสืบต่อไป แลให้  
พระสมขัตติภริมย์ผู้ช่วยราชการฟังบังคับบัญชาพระยาสงขลา ให้  
กรมการผู้น้อยฟังบังคับบัญชาพระสมขัตติภริมย์ผู้ช่วยราชการแต่ที่ชอย  
ด้วยราชการ อย่าให้ถอเปรียบชกแก่งแย่งให้เสียราชการไปแต่สิ่ง  
หนึ่งสิ่งใดไค้ ตามที่องค์ราชชงไปรคเกล้าไปรคกระหม่อมตั้งออกมา  
แต่ก่อนจงทุกประการ ฯ

๑ ครั้นณวันศุกร์เดือนหกชนค้ำหนึ่ง พระยาศรีเสาวราช  
ภักดีศรีสมุหพระกระลาโหมฝ่ายพลำพิง มีหนังสือออกมาถึงเมือง



พระลา ในหนังสือว่าพณหัวเจ้าท่านเจ้าพระยาศรีสุริยวงษ์ สมนัด  
 พยัพสูทอิ มหาบุรุษรัตโนคม ว่าที่สมุหพระกระลาโหม มี  
 ประสาทสั่งว่า ให้เจ้าคุณผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลาเข้าไป  
 ทั่วกลองธลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ณกรุงเทพ  
 พระมหานคร ในเดือนหกเดือนเจ็ดนี้จึงได้ แล้วจะได้กลับออกมา  
 ด้สด็จสมเด็จพระบรมเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้าคุณผู้สำเร็จราชการเมือง  
 สงขลาทราบความแล้วจึงแจ้งกำขนิ่วไชยรศิริ ให้ขุนวิเศษพานิชเป็น  
 ายกำขนิ กะขัตนเหียงอิงกฤษเป็นคันทน พาหลวงอนรัรักษภเชศว  
 ์ช่วยราชการเมืองสงขลา หลวงนา หลวงเทพมาตา ขนหมื่นมชอ  
 ์ไปช่วยหลายคน ครั้นฉนวนเสาร์เดือนหกแรมสิบห้าค่ำขออก  
 อกศก เพลา ๕ โมงเช้าได้ศฤกษณ์ ให้ถอนสมอไซ้ ขี่กำขนิ่วไชย  
 ์ออกจากเกาะหนไปสามวันครึ่ง ถึงเมืองสมทปรการ ฉนวน  
 ฤกษณ์คืบคเคอน เจ็ด ขนห้าค่ำวางกำขนิลงขนไปถึงคอกกระขือ นาย  
 ์ฉนมหากเล็กซึ่งเข้าไปรับราชการอยู่ณกรุงเทพพระมหานครรู้ความ  
 ์แล้ว กราบเรียนพณหัวเจ้าท่านสมุหพระกระลาโหมให้ทราบ พณหัว  
 ์เจ้าท่านสมุหพระกระลาโหมโปรดให้เรือสำขนเก่งลงไปรับเจ้าคุณผู้สำเร็จ  
 ์ราชการเมืองสงขลาที่กำขนิ ฉนวนเดือนเจ็ดชนหกค่ำเพลาค่าเข้า  
 ์เจ้าคุณไปที่บ้านเจ้าคุณกระลาโหม ๆ ถามว่ามากี่วัน เจ้าคุณผู้สำเร็จ  
 ์ราชการเมืองสงขลากราบเรียนว่ามาสามวันครึ่งถึงหลังเต่า เจ้าคุณ

กระจลาโหมว่ามาไวหนักหนาที่เคี้ยว แล้วเรียกคุณหญิงพันมาบอก  
 ว่าเจ้าคุณสงขลามาดังแล้ว ให้คุณหญิงพันรับรองเอาเป็นธุระธิดาไครย  
 ทำของคาวของหวานส่งอย่าให้ขาดเพลาใด ค้วยเมื่อเจ้าคุณกระจลาโหม  
 ออกไปพักอยู่ที่เมืองสงขลา คุณสงขลาปฏิบัติไม่ได้ชักสนสังใจ  
 เจ้าคุณกระจลาโหมปราไสกับเจ้าคุณผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลาตาม  
 ธรรมเนียม แล้วถามเจ้าคุณผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลาว่ามีสังใจ  
 เข้ามาทลเกล้าทลกระหม่อมถวาย เจ้าคุณผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา  
 กรายเรียนว่าไค้ทำประทุมธาราด้วยเงินใบหนึ่ง หีบถมตะทองทาหีบ  
 หนึ่ง กีบสัมตริงกานู ผลจำมะตะ กุ้งไม้ เข้ามาถวาย แล้ว  
 พระยาศรีเสาวราชกรายเรียนเจ้าคุณกระจลาโหมว่า จะไปรดให้เฝ้า  
 ในเพลาคำวันนี้ฤๅสุดแล้วแต่จะไปรด เจ้าคุณกระจลาโหมมีพระ  
 ประสาทสั่งว่าจะเฝ้าเพลากลางคืนเขาจะข้ามไปไหวฤๅ ให้เฝ้าเสีย  
 ในเพลายี่วันนี้ เจ้าคุณกระจลาโหมจะเข้าไปด้วย เจ้าคุณผู้สำเร็จ  
 ราชการเมืองสงขลาออกจากบ้านเจ้าคุณกระจลาโหมเลยไปเฝ้าเสด็จ  
 กรมหลวง ๆ ปราไสตามธรรมเนียม แล้วเจ้าคุณผู้สำเร็จราชการ  
 เมืองสงขลากรายลาลงมากำยั้น รัศมีแรงของถวาย เพลาย่ำโมงเศษ  
 เจ้าคุณผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลาให้พาออกไปคอยท่าอยู่ที่ทิมคาย  
 ใหม่ เพลาย่ำสามโมงเศษ เส็จออกท้องพระโรงพระที่นั่งอนันต  
 สยาม เจ้าคุณกระจลาโหมข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยเข้าเฝ้า เจ้าคุณ  
 ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา แลพระยาศรีเสาวราชเข้าไปภายหลัง  
 ยกประทุมธาราแลหีบถมเข้าไปตั้ง ทรงทอกพระเนตร ฯ

๐ เรื่องพงษาวดารของเจ้าพระยาสงขลา บุญสังข์ หมก  
 ด้ยที่ไคมาเพียงเท่านั้น ความที่ยงชากก็เห็นจะไม่เท่าใด ด้ย  
 ปรากฏข้างต้นว่าหนึ่งสอพงษาวดารตอนนั้นว่า แต้งเมื่อเดือน ๓๓ ชน ๕ ค่ำ  
 ๒๒๒๓ จลศักราช ๓๒๒๓ เนื้อเรื่องในฉบับมาหมกเพียงพระยาสงขลา  
 บุญสังข์ เข้ามากรุงเทพฯ เขาเผาเมื่อวันเดือน ๘ ชน ๖ ค่ำ ในขมมนั้น  
 ก่อนเวลาแต้งเพียง ๔ เดือน นำเขาใจว่าทรงพระกรุณาโปรดให้เลื่อน  
 ด้ยนั้นเป็นเจ้าพระยาในคราวที่เข้ามาเผานั้น ครั้นกลับออกไปถึงเมือง  
 สงขลาแล้ว จึงให้แต้งพงษาวดารเมืองสงขลาตอนหลัง เนื้อไป  
 ในการจดของตรา พงษาวดารตอนนั้นจึงเป็นทำนองประวัติของเจ้าพระยา  
 สงขลา บุญสังข์ ฯ

จดหมายเหตุอาลักษณมีประกาศตั้งเจ้าพระยาสงขลา บุญสังข์  
 ด้ยในจดหมายเหตุลงเป็นข้อยก มีความตามประกาศดังนี้

มีพระบรมราชโองการดำรัสว่า เมืองสงขลาได้ว่าเป็นเมืองแขก  
 มลายูประเทศราชชนหลายเมือง ตั้งอยู่สกลเขตแดนหัวเมืองทอ  
 ด้ยพระพิพัฒน์สัตยา ฝ่ายปากใต้ต่อแดนเมืองแขกมลายูหลายทิศ  
 ด้ยทาง เมืองครั้งแผ่นดินสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ล่วง  
 มาแล้ว ได้ทรงพระมหากกรุณาชยเลี้ยงตั้งพระยาผู้สำเร็จราชการ  
 เมืองสงขลา เป็นตำแหน่งเจ้าพระยาถอยศกดินา ๓๐,๐๐๐ ในครั้ง ๑  
 ด้ยอย่างมาแล้ว บัดนี้เมืองสงขลาที่รุ่งเรืองจำเวญเป็นที่ไปมาค้าขาย  
 ด้ยถูกค้าต่างประเทศ แลถูกค้าในเมืองก็ตั้งตัวทำมาหากินค้าขาย

แลทำสิ่งของต่าง ๆ เจริญขึ้นมากกว่าแต่ก่อน ข้อมแลกำแพงเมือง  
 ก็ก่อสร้างขึ้น แลทำนบบำรุงไว้ค้ำงามเป็นสง่ากว่าเมืองปากใต้อยู่แล้ว  
 พระยาวิเชียรคีรีศรีสมุท วิสุทธิศักดิ์กา มหาพิไชยสงครามรามภักดี  
 อภัยพิริยพาหุ บัญญัติคนนี้ ใต้เป็นที่ผู้สำเร็จราชการเมืองมาใต้ ๘ ปีแล้ว  
 มีความชอบต่าง ๆ เป็นคุณแก่ราชการมาก แลไม่มีถ้อยความถก  
 อุตทรณพองร้องแต่กรมการผู้น้อย แลไพร่บ้านพลเมือง แลหัวเมือง  
 แยกประเทศราชแต่สักครั้ง ๑ ก็เห็นว่าเป็นความชอบมากอยู่แล้ว  
 ควรจะเลื่อนให้สูงขึ้นตามอย่างแต่ก่อน เพราะฉะนั้น บัดนี้ให้  
 พระยาวิเชียรคีรีศรีสมุท วิสุทธิศักดิ์กา มหาพิไชยสงครามรามภักดี  
 อภัยพิริยพาหุ ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา ขอทูลว่า บัญญัติคนนี้  
 เป็นเจ้าพระยาวิเชียรคีรี ศรีสมุทวิสุทธิศักดิ์กา มหาพิไชยสงคราม  
 รามภักดี อภัยพิริยบรากรมพาหุ ถือกักตึกนา ๓๐,๐๐๐ งามมีอำนาจไต่ว่า  
 กล่าวสิทธิขาดในราชการทั้งปวงตลอดแขวงเมืองสงขลา แลเมือง  
 ขึ้นเมืองสงขลาทั้งปวงตามอย่างแต่ก่อน ทั้งเจ้าพระยาพิไชยคีรี  
 ศรีสมุทสงคราม ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา ในครั้งแผ่นดิน  
 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกยี่สิบเจ็ดทุกประการ จงเว้นการ  
 ควรเว้น หมั้นประพฤติกการควรประพฤติ สมควรแก่ตำแหน่งทุก  
 ประการ แลรักษาความซื่อสัตย์สุจริตต่อกรุงเทพมหานคร ตาม  
 อย่างธรรมเนียมคนททรงพระมหากรุณาชุบเลี้ยงทั้งปวง ขอให้สิ่ง  
 ซึ่งประปรานในโลก คือคุณพระพุทธานิรันดรย แลอานุภาพ



พงษาวดารเมืองนครศรีธรรมราช  
ของหลวงอนุสรณ์สิทธิกรรม (บัว อนุสรณ์)

๑ เมื่อครั้งกรุงเก่า ในแผ่นดินเจ้าฟ้ากรมขุนอนุรักษ์มนตรี  
เสวยราชสมบัติ พระยาราษฎร์ภูวคิมาเป็นพระยาศรีธรรมมาโคกราช  
เจ้าเมืองนครศรีธรรมราช โปรดให้หลวงนายสิทธินายเวรมหาตเล็ก<sup>๑</sup>  
มาเป็นพระปลัดเมืองนคร ฯ ภายหลังพระยานครศรีธรรมราชถูก  
อุทธรณ์ต้องกลับไปกรุงเทพ ฯ ถอดจากเจ้าเมือง เวลากรุงเก่า  
เสียแก่พม่าห้ามเจ้าเมืองไม่ มีแต่พระปลัดเป็นผู้รักษาราชการ  
เมือง จึงตั้งทวชนเป็นเจ้านคร ยกกองทัพไปตีเมืองชุมพร, เมืองปัตตานี,  
ไชยา, หลังสวน, กระ, ระนอง, ตะกั่วทุ่ง, ตะกั่วป่า, พังงา,  
เมืองพัทลุง, สังขละ, ตานี, หนองจิก, เทพา, ยะหริ่ง, เมืองไทร,  
ปลิศ, สัตุน, ภูเก็จ, รวมทั้งเมืองตรัง, กระบี่, กาญจนคีรี,  
มาชนเจ้านคร เจ้านครตั้งเป็นชุมนุม<sup>๒</sup> ไม่ขึ้นต่อกรุงเทพ ฯ<sup>๒</sup>

๑ เมื่อขมวดลเอกศกจุลศักราช ๑๓๓๑ เจ้ากรุงธนบุรีมีอำนาจ  
จึงแต่งตั้งพระยาจักรี (แขก) ๑ พระยายมราช ๑ พระยาศรีพิพัฒน์ ๑  
พระยาเพชรบุรี ๑ ยกกองทัพมาตีชุมนุมเจ้านครศรีธรรมราช แม่ทัพ

๑ หลวงสิทธินายเวรคนนี้ เข้าใจว่าชื่อ หนู ด้วยมีในคาถาประกาศพิชิตนครเมืองนคร  
ใช้คำว่า หนูสิ ในที่ขานนามเมื่อเป็นเจ้านคร ฯ เห็นจะเป็นเชื้อข้าราชการเก่าในเมือง  
นครศรีธรรมราช.

๒ ชื่อหัวเมืองต่าง ๆ ที่กล่าวนี้ไม่ถูกต้องตามจริง ด้วยเป็นเมืองตั้งที่หลังครั้งเจ้า  
นครหลายเมือง แลที่รู้เป็นแน่แท้ เมืองไทรแลเมืองตานี ตั้งเป็นอิสระเหมือนกัน  
มิได้ขึ้นนครศรีธรรมราช ครั้งเจ้านคร ฯ

ปวงต่างก็ยกไปแล้ว ภายหลังทรงเห็นว่ากองทัพที่ยกไปอ่อนแอ  
 พระเจ้ากรุงธนบุรีจึงยกกองทัพหลวงหนนออกมาตี เมืองชุมพร,  
 เมืองไชยา, แยกเป็นลำค้ำย เจ้านครให้อุปราชตั้งค่ายต่อสู้ที่ท่าหมาก  
 ค่าย คลองปากนคร ๑ ค่าย คลองศาลาสี่หน้า (คือปากพญา)  
 ค่าย กองทัพกรุงธนยกมาตีแตก หลวงสังขลา (วิเดียน) พา  
 นครกับครอบครัวอพยพหนีไปอยู่เมืองตานี พระเจ้ากรุงธนบุรีก็ยก  
 กองทัพเข้าเมืองนครศรีธรรมราช ค้ำวรสให้พระยาจักรี พระยาพิไชย  
 ขา ยกกองทัพเรือติดตามเจ้านครไป ฯ

๑ ฝ่ายพระยาตานีเกรงพระเดชานุภาพ ก็รับเจ้านครแล

ครอบครัวส่งมาถวายแต่โดยดี ฯ

๑ ขณะนั้นโปรดให้ต่อเรือรบชนทนน ๓๐๐ ลำเศษ แลพระ

ราชทานพระราชทรัพย์ให้ข้าราชการทั้งปวงทำการสถาปนาซ่อมแปลง  
 อารามที่เมืองนครศรีธรรมราชชนหลายอาราม ฯ

๑ ครั้นทรงจัดการบ้านเมืองเสร็จแล้ว ก็เสด็จยกทัพกลับ

ธนบุรี แลให้เชิญพระไตรปิฎกที่เมืองนครศรีธรรมราชมาจน  
 กองไว้ที่กรุงธนบุรีด้วยทั้งขบ ครั้นแล้วจึงเชิญต้นฉบับมาส่งไว้

ทางเดิม ฯ

๑ แต่ตัวเจ้านครกับครอบครัวนั้น เมื่อเลิกทัพกลับมาก็คุม

มายังกรุงธนบุรีด้วย แต่ทรงพระราชดำริเห็นว่า เจ้านครไม่มี  
 ฝีมือต่อพระองค์ ซึ่งไต่รบพุ่งกันก็เพราะต่างคนถือว่าตัวเป็นใหญ่

จะลงเห็นว่าเจ้านครเป็นขบถนั้นไม่ได้ จึงโปรดพระราชทานให้พันโท  
ให้รับพระราชทานนำพระพิพัฒน์สัตยา อยู่เป็นข้าราชการในกรุงเทพ ฯ  
ต่อไป ฯ

๑ แล้วโปรดให้พระเจ้าหลานเธอ เจ้าราชวิวงษ์ อยู่ครอง  
เมืองนครศรีธรรมราชได้ ๗ ปี เจ้าราชวิวงษ์ถึงแก่พิราลัยที่เมือง  
นครศรีธรรมราช ฌยวอกอัฐก จุลศักราช ๑๓๓๘ ฝ่ายเจ้านครเข้า  
มาอยู่ในกรุงธนบุรี ได้รับราชการตามเสด็จไปทัพศึก เจ้ากรุงธนบุรี  
ไว้วางพระไทยในเจ้านคร จึงให้เจ้านครกลับไปครองเมืองนคร  
ศรีธรรมราชเมอขวอกอัฐก จุลศักราช ๑๓๓๘ ได้รับสมณยศเป็น  
พระเจ้าเจ้านครศรีธรรมราช เจ้าขณทสิมา มีเกียรติยศเสมอเจ้า  
ประเทศราช ตั้งพระยาอรรคมหาเสนาแลจตุสดมภ์สำหรับเมืองนครได้  
คล้ายกรุงธนบุรี ทว่าราชการเมืองนครของเดิม เรียกว่าท้องพระโรง  
ซึ่งก่อด้วยอิฐอยู่หลังศาลากลางจังหวัดทุกวันนี้ ฯ

๓ เรื่องพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงตั้งเจ้านครเป็นเจ้าประเทศราช อ้างเหตุในสาร  
ตราอีกข้อ ๑ ว่า ได้ถวายธิดาทำราชการ แลธิดานั้นมีพระราชโอรส พระบาทสมเด็จพระ  
พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชวิจารณ์ว่า ทำนองพระเจ้ากรุงธนบุรีจะได้ทรงปรารภ  
เรื่องสืบสันตติวงศ์ พิจารณาตามความมุ่งหมาย ดูเหมือนตั้งพระไทยจะให้กรมขุน  
อินทรพิทักษ์ ลูกเธอองค์ ๑ ครองกรุงกับพญา ให้เจ้าทศพงษ์ลูกเธอ ซึ่งภายหลังเป็น  
พระพงษ์นรินทร์ ซึ่งเป็นหลานเจ้านคร ครองเมืองนครศรีธรรมราช ส่วนกรุงธนบุรีนั้น  
จะมอบราชสมบัติประทานเจ้าฟ้าสุพันธุ์วงศ์ ที่เรียกว่า เจ้าฟ้าเหม็น ด้วยเป็นพระราช  
นัดดาพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ ด้วยเหตุนี้ จึงตั้งเมืองนครศรีธรรมราช  
เป็นเมืองประเทศราชไว้

๔ คดีหลังนี้ข้าพเจ้าได้เคยเห็น เป็นคดีเล็ก ๆ ทำค้าง สงสัยว่ามีไข້ท้อง  
พระโรง แลเป็นของสร้างที่หลัง อาจจะสร้างตรงที่ท้องพระโรงเจ้านคร จึงเลขเรียกว่า  
ท้องพระโรง ครั้นเจ้านครนั้น แม้ในกรุงธนบุรีท้องพระโรงก็ยังไม่เป็นคดี



เจ้านครหม่อมชอทองเหินหว เป็นบุตรสาวจินปาก จินปาก  
 เป็นพจนขวย จิน ๒ คนพี่น้องเป็นเครือญาติมั่งมีมาก ศพจินปากฝัง  
 อยู่ที่ริมคลองที่จะไปท่าแพ เรียกว่า กิ่ง ทุกวันนั้น เจ้านครหม่อมชอ  
 ก้วยหม่อมทองเหินหว ๒ คน ชอ คุณชุ่ม ๓ คุณปราง ๓ แดเจ้า  
 นครบุตรกวยภรรยาชอ คือ ชอหม่อมทองอยู่ ๓ พระกำแหง ๓  
 แม่ม่วง ๓

คุณชุ่มได้เป็นภรรยาเจ้าพดด้วง เจ้าพดด้วงนี้เป็นบุตรปลัด มี  
 พี่สาวคน ๓ ชื่อคุณชี่ คุณชี่ไม่มีสามี มารดามันเรียกว่า คุณหญิง  
 สร้างวัดประคี่ คุณชี่สร้างวัดแจ้ง ทออยู่ตำบลท่าวงเคียววน คุณปรางนั้น  
 เมื่อเจ้านครเข้าไปถูกกักอยู่กรุงเทพฯ ได้ถวายเป็นพระสนมเจ้า  
 กรุงธนบุรี ๗

๕ ซ้อลกเมืบเจ้านครไม่เคยปรากฏชัดเจนในที่อื่น ในบาญชีนี้ซ้อลกคุณฉิมที่  
 คุณปรางไปคน ๑ คุณฉิมนั้นที่บิดาได้ถวายพระเจ้ากรุงธนบุรี ได้เป็นพระสนมเอก  
 ปรากฏในหนังสือพระราชวิจารณ์ว่า เทียบที่กรมบริจาภักดีศรีสุตารักษ์ มีลูกเธอ ๒ องค์  
 ชื่อเจ้าทัศนพงษ์ ภายหลังได้เป็นพระพงษ์นรินทร์องค์ ๑ เจ้าทัศนพงษ์ ภายหลังได้เป็น  
 พระอินทรอกข์องค์ ๑ คุณปรางนึ่งคุณฉิมที่กล่าวไว้ ถวายตัวในพระเจ้ากรุงธนบุรีนั้น  
 ตามเรื่องราวที่ปรากฏ เห็นจะไม่ได้เป็นพระสนมอยู่ก่อน ด้วยปรากฏว่า เจ้าพระยา  
 พิไชยราชาให้เต้าแก่เข้าไปขอต่อเจ้าจอมมารดาฉิม พระเจ้ากรุงธนบุรีทราบ ทรงพระ  
 พิโรธ ว่าเจ้าพระยาพิไชยราชาบังอาจจะมาเป็นเสนน้อยเสนใหญ่กับพระองค์ ถึงให้  
 ประหารชีวิตเจ้าพระยาพิไชยราชา แต่คุณปรางนี้อยู่ในวังต่อมาเมื่อครั้งขึ้น พระเจ้ากรุง  
 ธนบุรีจึงพระราชทานแก่เจ้าพดด้วง อุปราชเมืองนครบุรีไป ตลอดบุตรเมื่อบรมะเมืบ  
 รุสจักรราช ๑๑๓๖ บุตรนั้นคือเจ้าพระยาธนกร น้อย จึงเชื่อกันว่า เจ้าพระยาธนกร น้อย  
 เป็นลูกพระเจ้ากรุงธนบุรี

๑ ครั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๓ ได้เสด็จเถลิง  
 ถวัลยราชสมบัติ ทรงพระราชดำริเห็นว่า ที่เจ้ากรุงธนบุรียกเจ้านคร  
 ขนเป็นพระเจ้าประเทศราชนั้นเป็นการเหลือเกินไป จึงโปรดให้ลดย  
 บันดาศักดิ์กลงเป็นเจ้าพระยามนคร แลให้ลดยตำแหน่งเสนาบดีเมืองนคร  
 ลงเป็นกรมการเหมือนหัวเมืองอื่น ๆ แลให้ยกเมืองสงขลาซึ่งชน  
 เมืองนครอยู่ในครั้งนั้นเป็นหัวเมืองชนกรุงเทพฯ ๑ กว๊าย ๒

๑ ต่อมาเจ้านครศรีธรรมราชแก่ชราว่าราชการบ้านเมืองพัน  
 เพื่อนไป เจ้าพัฒน์บุตรเขยเข้าไปเป็นโจทย์ ฟ้องกล่าวโทษเจ้านคร  
 มีตราให้หาเจ้านครก็ยกพลเสด็จหลายครั้ง แลจึงได้ตัวเข้ามา  
 กรุงเทพฯ ๑ โปรดให้เอาออกจากตำแหน่งผู้ว่าราชการเมืองนครศรี  
 ธรรมราช เข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ ๑ ทรงพระกรุณาโปรดตั้งเจ้าพัฒน์  
 บุตรเขยเจ้านคร ให้เป็นเจ้าพระยามนครศรีธรรมราช เมื่อย  
 มะโรงฉศก จุลศักราช ๑๓๕๖ แลครั้งนั้นพระยาสงขลามีความผิด  
 จึงโปรดให้เมืองสงขลากลับไปเป็นเมืองชนเมืองนครศรีธรรมราชตั้งแต่  
 ก่อน เจ้านครถึงอนิจกรรมที่กรุงเทพฯ ๑ เจ้าพระยามนคร พัฒน์ ก็ยก  
 คุณหญิงชุ่มได้เก็บอัฐิเจ้านคร ก็อัฐิหม่อมทองเหนี่ยวมาก่อเจดีย์  
 ทำตักขรรค์ไว้ทวดแจ้งเมืองนคร ๒

๑ ครั้นเมื่อเจ้าตากออกจากราชสมบัติแล้ว เจ้าพระยามนคร  
 ศรีธรรมราช (พัฒน์) ก็ยกคุณหญิงชุ่ม จึงได้รบคุณปรากฏซึ่งเป็นพระ  
 สนมเจ้าตาก พาออกมาจากกรุงเทพฯ ๑ แต่เวลานั้นมีศวรรภัยได้ ๓ เดือน  
 แลมาคลอกที่เมืองนคร บุตรเป็นชายให้ชื่อว่า คุณชายน้อย<sup>๖</sup> พระยา

๖ ทรงหนีผิด ที่จริงคุณปรากฏออกไปแต่ครั้งกรุงธนบุรีดังกล่าวมาแล้ว.

๑ ธรรมราช พนมน์ มีบุตรหญิงกับคุณหญิงชุ่ม ๑ ชื่อคุณหญิง  
 ใหญ่ ๑ (คุณหญิงเล็ก ๑) ๗ แลมีบุตรชายกับภรรยาอื่น ที่ได้รับ  
 สัญญาบัตร คือ นายช่างมหาคเล็ก ๑ พระราชภักดี (ร้าย) ยกรบัตร  
 เมืองนคร ๑ ๘ บุตรหญิงชื่อหน ภรรยาเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ๑  
 ชื่อทิม ๑ ทิมนี้เมื่อรัชกาลที่ ๒ ได้เข้าไปอยู่ที่วังกรมหมื่นศักดิ์พิศเสพ  
 ครั้นรัชกาลที่ ๓ กรมหมื่นศักดิ์พิศเสพได้รับพระราชทานเกียรติยศเป็น  
 กรมพระราชวังบวรฯ ทิมก็ตามเสด็จไปอยู่ในกรมพระราชวังบวรฯ ด้วย  
 ครั้นกรมพระราชวังบวรมหาศักดิ์พิศเสพสวรรคตแล้ว ไปรบกเกล้าฯ  
 ให้ทิมมารับราชการในพระบรมมหาราชวัง ครั้นรัชกาลที่ ๔ ทิมกลับไป  
 รับราชการเป็นพนักงานเฝ้าหอพระอิฐฝ่ายพระราชวังบวรฯ ได้รับ  
 พระราชทานเบี้ยหวัดขลระ ๑ ซึ่ง ครั้นวันที่ ๑๘ ธันวาคม ร.ศ. ๑๓๐  
 ทิมถึงแก่กรรม ๒

๑ เมื่อพม่ายกทัพยกทัพเรือมาทางเมืองมฤตในเคื่อนอ้าย  
 แก่งห่วนแมงยี่เป็นแม่ทัพใหญ่ แต่งให้ยี่ห่วนเป็นแม่ทัพ ยกทัพเรือ  
 ไปทางทะเลเมืองกลาง แล้วให้นมโยคจนรักเป็นทัพนำ ทวีแก่งห่วน  
 แมงยี่เป็นแม่ทัพ ยกมาตีเมืองชุมพร, เมืองไชยา, เจ้าเมืองทั้งสอง  
 เห็นว่าพม่ายกมามากไม่สามารถจะสู้รบได้ จึงเทครัวเข้าขาทงเมือง

๑ ที่เรียกว่า คุณหญิง นี้ เป็นคำพวกชาวนครเรียก แต่เรียกกันในกรุงเทพ ฯ ว่า  
 คุณนุ้ยใหญ่ คุณนุ้ยเล็ก.

๘ บุตรเจ้าพระยานคร พนมน์ นอกจากบาญชี่นี้ ได้ความว่าชื่อ ฉิม เป็นพระยา  
 กัดก็บุตร อยู่ข้างหน้าคน ๑ ชื่อ นายเรือคน ๑ นายกุนคน ๑ ไม่ได้ทำราชการ.

เสียด พม่าก็เอาไฟเผาบ้านเมืองเสียดทั้ง ๒ เมือง แล้วยกมาตีเมือง  
นครศรีธรรมราช ฯ

๑ ขณะนั้น เจ้าพระยานคร พัตมน ได้ข่าวว่า เมืองชุมพร  
เมืองไชยา เสียดแก่พม่าแล้ว จึงแต่งให้กรมการคุมพลพันเศษมาตั้ง  
ซัดตาทพิพม่าอยู่ที่ท่าต่อแควนเมืองไชยา ครั้นพม่ายกไปยังไม่ไ้รบ  
พม่าก็คอยบายให้คนชาวเมืองไชยาไปร้องบอกหลวงชาวเมืองว่า กรุง  
บางกอกเสียดแก่พม่าแล้วอย่าสู้รบเลย ให้ออกมาเสียดโดยคดีเกิด  
กรมการนำความไปแจ้งแก่เจ้านคร พัตมน เจ้านคร พัตมน สำคัญว่า  
จริง เพราะมิได้เห็นทัพกรุงออกไปช่วย ค้วยในเวลานั้นกรุงเทพ ฯ  
ยังรบตีกันกับพม่าทางเมืองกาญจนบุรีอยู่ จึงยังมีไ้ยกไปช่วย  
เจ้าพระยานคร พัตมน จึงตั้งเมืองเสียด พาพรรคพวกครอบครัวหนีไป  
อยู่ที่นอกเขาต้ายลันก็ปลายคลองคุดค้วน แขวงอำเภอฉวาง ที่ซึ่ง  
เจ้าพระยานคร พัตมน ไปตั้งทัพหาไ้รบอยู่ เรียกว่าทัพเจ้าพระยา  
ยังปรากฏอยู่จนทุกวันนี้ พม่าไ้เมืองนครศรีธรรมราชก็เข้าตั้งอยู่ใน  
เมือง ให้รวบรวมพลกองทัพยกไปตีเมืองพัทลุง เมืองสงขลา  
ต่อไป ฯ

๑ ฝ่ายข้างเมืองพัทลุง เจ้าเมืองกรมการไ้แจ้งว่า เมือง  
ชุมพร เมืองสงขลา เมืองนครศรีธรรมราช เสียดแก่ข้าศึกแล้ว จึง  
ปลุกยาก็ยกครอบครัวหนี ยังมีพระสงฆ์องค์ ๑ ชื่อมหาช่วย  
เป็นเจ้าอธิการวัดในแขวงเมืองพัทลุง สำแดงวิชาเวทมนต์ลงเลขยันต์

กระดกประเจียดมงคลให้แก่กรมการนายบ้านชาวเมืองทั้งยวง คน  
 เหล่านี้ก็นิยมยินดี ถอมันเอาสิ่งนั้นเป็นเครื่องขอกันสาตราขอ พา  
 ให้ใจกล้าจนถึงอาจสู้รบด้วยพม่าได้ กรมการจึงจัดพลไค้พันเศษ  
 แล้วเชิญท่านมหาช่วยอาจารย์ชุนคานหาม (ในยหนึ่งว่าข้างมาใน  
 กองทัพด้วย) ยกออกมาตั้งคอยรบทัพพม่าอยู่กลางทางห่างเมืองพัทลุง  
 พระมหาช่วยมขบ ๒ กระบอภัยคินสั่งให้ศิษย์เดินยงม่านำข้าง พม่า  
 ฆ่าคักกูเห็นเป็นกองทัพใหญ่ยกมาก็แตกหนีไป ฯ

๑ ครั้นเมื่อกรมพระราชวังบวร ฯ เสด็จยกกองทัพเรือมาถึง  
 เมืองชุมพร ตั้งค่ายหลวงประทับอยู่ในเมือง จึงมีพระยัดชุกรคำรัสสั่ง  
 ให้พระยากลาโหมราชเสนา พระยาจำแค้นยากร กองนำ ยกทัพยก  
 ล่วงออกไปตั้งอยู่ณเมืองไชยาเป็นหลายค่าย ฯ

๑ ฝ่ายกองทัพพม่า แจ้งว่าทัพกรุงยกออกไป แม่ทัพจึงให้  
 แนมโยคองนรคักกองนำ ยกกองทัพมารยทัพกรุง แก่งห่วนแมงยี่แม่ทัพ  
 ก็ยกหนุนมา พอทัพหน้าพม่ายกมาปะทะทัพไทยที่เมืองไชยายังไม่ทัน  
 ะตั้งค่าย ไทยก็ยกเข้าล้อมพม่าไว้รอบ ชุคสนามเพลารยกันกลาง  
 แปลงแต่เข้าจนค้ำ พอฝนตกห่าใหญ่ลงมา พม่าจึงแหกออกจาก  
 ที่ล้อมหนีไปได้ พลทหารไทยไล่ติดตามพม่าไปในเวลากลางคืน พม่า  
 มีไค้หยุครอรบ แดกกระจักพลคัพรายไปที่เคียว ฝ่ายแม่ทัพพม่ารู้ว่า  
 กองนำแตกก็มีไค้มารย เลยบายทางหนีไปข้างตะวันตก ฯ

๑ ฝ่ายยี่หวุ่นแม่ทัพเรือซึ่งไปตีเมืองถลาง ไปตีเมืองตะกั่วป่า เมืองตะกั่วทุ่งแตกแล้ว ก็ยกเลยไปถึงเกาะถลาง ให้พลทหารขน ตังค้ายล่อมเมืองไว้ ขณะนั้นในเมืองถลาง พระยาถลางถึงแก่กรรม ลง แต่ภรรยาพระยาถลาง ชื่อจัน ก็ย่น้องสาวอีกคนหนึ่ง (ชื่อมุก) เป็นคนใจกล้าหาญของอาา จึงให้กรมการเกณฑ์ไพร่บ้านพลเมือง ทั้งชายหญิง ออกตั้งค่ายรบกับพม่านอกเมือง ยิงปืนใหญ่ขึ้นช้อย ไล่ตอยสู้รบกันอยู่ทุกวัน จนประมาณไล่เดือนเศษ พม่าก็หักเอา เมืองมิได้ ไพร่พลในกองทัพก็ซัดสนเสียบยงอาหารลง ก็จำเป็น ต้องเลิกทัพกลับไป ฯ

๑ ขณะนั้นเจ้าเมืองกรมการตามหัวเมืองใหญ่น้อยทั้งปวงซึ่ง เห็นพม่าไปนั้น ก็กลับมาเฝ้ากรมพระราชวังบวร ฯ ทั้งสิ้น ทรงไปรค มิให้เอาโทษ เพราะเห็นว่าคึกคักเหลือกำลังที่จะสู้รบ จึงให้ไป รวบรวมไพร่บ้านพลเมืองมาอยู่ตามภูมิลำเนาเดิม แล้วเสด็จยกทัพ หลวงไปจักราชการบ้านเมืองในหัวเมืองเหล่านั้นทุกเมือง เมื่อเสด็จ มาถึงเมืองนครศรีธรรมราช ให้ตามไล่ตัวเจ้าพระยานครศรีธรรมราช พัฒน์ มา ทรงพระกรุณาไปรคยกโทษให้ อนึ่งทรงพระราชดำริที่ เห็นว่า พระมหาช่วยซึ่งได้ช่วยขอกันเมืองพัทลุงนั้น เป็นผู้ไ้ ราชการมีความชอบมาก แต่ถ้าจะพิจารณาไปข้างหน้าที่สมณะก็เห็น ว่ามัวหมองอยู่ จึงให้ สักออกจากบรรพชิต แล้วตั้งให้เป็นพระยา ทุกขราษฎร์ ผู้ช่วยราชการเมืองพัทลุง ทำราชการฝ่ายมรวาาศ

แล้วทรงพระราชดำริเห็นว่า ขรรคาเมืองแขกมลายูที่ตั้งอยู่ชายทะเล  
 กั้นกทังปวง ยังมีไค้ออนน้อยมขอมชนแก่กรุงสยาม ควรจะไป  
 ก้เข้ามาขึ้นเสียให้จงได้ พระราชอาณาเขตรสยามจะได้แผ่ไพศาล  
 ไปในประเทศปากใต้ฝ่ายตะวันตก จึงโปรดให้แม่ทัพนำยกไปก่อน  
 ก้พลวงก็ยกหนุนไปตั้งเมืองตามที่เห็นเมืองใหญ่ได้ แลเมืองอื่น ๆ  
 ก้คือ เมืองตรังگانู. เมืองกลันตัน. เมืองไทร. เป็นต้นเหล่านี้มาขอม  
 ก้ตามักก็โดยดี ก้กับหัวเมืองแขกเล็กน้อยทั้งปวงก็ได้อีกหลาย  
 เมือง ก้ที่ยอมชนไม่ต้องศึกก็มี แล่วมพระยาศรีสุริยราชให้แต่ง  
 ก้หนึ่งสอยออกซื้อราชการเข้ามากราบบังคมทูลพระกรุณาทรงทราบ จึง  
 โปรดให้มัตราหากองทัพกลับ กรมพระราชวังบวรฯ ทรงจัดการหัว  
 เมืองฝ่ายตะวันตกเรียบร้อยแล้ว ก้เสด็จยกทัพหลวงกลับคืนกรุงเทพฯ  
 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มัตราออก  
 ไปเลอเนยศึกรักษาเมืองกรมการผู้มีความชอบ แล้วยัง จัน ภรรยา  
 พระยาถลางซึ่งไค้ช่วยรบสู้กับบ้านเมืองไว้ได้นั้น ขึ้นเป็นที่ท้าวเทพ  
 กระสุนทร ก้ตั้ง (มุก) น้องสาวคนหนึ่งเป็นที่ท้าวศรีสุนทร อยู่ในเมือง  
 ถลางด้วย ครั้นนั้นกรมพระราชวังบวรฯ ทรงไค้ขันทองมาแต่เมือง  
 ก้าน ๒ กระบอก ยาว ๓ วาศอกคืบ ๒ นิ้วกึ่งกระบอก ๓ ยาว ๕  
 ศอกคืบ ๘ นิ้วกระบอก ๓ กระบอกใหญ่ให้จำดูยกบอกว่า พระยาคาน  
 โปรดให้ห่อขึ้นเป็นคูกันอีกกระบอก ๓ จำดูชื่อว่า นารายณ์สังหาร  
 แล้วยให้ห่อขึ้นอีก ๒ กระบอก ใหญ่รองเป็นคูกู ๆ ลงมา ๗

๑ เมื่อในรัชกาลที่ ๓ นั้น เจ้าพระยานครศรีธรรมราช พัดมัน  
 ถวายคุณหญิงนุ้ยใหญ่ อีคา ทำราชการในพระราชวังหลวง มีพระเจ้า  
 ลุกเธอ พระองค์เจ้าอรุโณทัย ได้เป็นกรมหมื่นศักดิ์กมลเสพ แล้ว  
 ต่อมาได้เป็นกรมพระราชวังขวร ฯ ในรัชกาลที่ ๓ คุณหญิงนุ้ยเล็ก  
 ถวายในกรมพระราชวังขวร ฯ มีพระองค์เจ้าหญิงขัทมราช คุณ  
 ชายน้อยถวายเป็นมหาดเล็ก ได้เป็นทันายศัลวิไชย มหาดเล็ก  
 หุ้มแพร แล้วเลื่อนเป็นที่พระอนุรักษภูเบศร์ ผู้ช่วยราชการเมือง  
 นครศรีธรรมราช ครั้นถึงรัชกาลที่ ๒ เจ้าพระยาศรีธรรมราช พัดมัน  
 มีความชราทุพลภาพ โปรดให้เลื่อนบันดาศักดิ์ขึ้นเป็นเจ้าพระยา  
 สุธรรมมนตรี เจ้าพระยาจางวาง เป็นผู้ตักตวงบ้านเมือง พระอนุรักษ  
 ภูเบศร์ได้เลื่อนขึ้นเป็นพระยาศรีธรรมราช สำเร็จราชการเมืองนคร  
 เจ้าพระยาสุธรรมมนตรี ได้แต่งกำแพงค้ำเหนื่อแลสร้างพระอุโบสถ  
 หอไตรสามหลังที่วัดท่าโพธิ์ อุโบสถวัดสำคัญไชย พระวิหารหลวง  
 ในวัดพระบรมธาตุ กัณฑ์ปฏิสังขรณ์วัดแจ้ง วัดพระคู่อีกด้วย แต่  
 ทัชเกษตรวอของวัดพระบรมธาตุของเดิมชำรุด พระครูการามเจ้าวัด  
 สระเวียงเป็นผู้ปฏิสังขรณ์ ครั้นเจ้าพระยาสุธรรมมนตรีถึงแก่อสัญ  
 กรรม พระยาศรีธรรมราช น้อย ได้เลื่อนขึ้นเป็นเจ้าพระยา ๘ กรรยา  
 ๘ ซ้อท่านผู้หญิงอื่น เชื้อเจ้ามาแต่กรุงเทพฯ ฯ พระบาทสมเด็จพระ



นั่งเกล้าทรงเรียกว่า พื่อน<sup>๑๐</sup> ท่านผู้หญิงอินมีบุตรธิดากับเจ้าพระยา  
นครน้อย ๖ คน คือ

๑. เจ้าจอมมารดา น้อยใหญ่ ในรัชกาลที่ ๓ เป็นเจ้าจอม  
มารดาพระองค์เจ้าเฉลิมวงษ์

๒. เจ้าจอม น้อยเล็ก ในรัชกาลที่ ๓

๓. เจ้าพระยามหาศัริธรรม ซ่อน้อยใหญ่ เรียกอีกชื่อ ๑ ว่า  
เมือง ถวายตัวเป็นมหาดเล็ก ได้เป็นนายคลังวิไชย เข้าใจว่าเมื่อใน  
รัชกาลที่ ๒ ถึงรัชกาลที่ ๓ เป็นพระเสนหามนตรี ปลัด แล้วเลื่อน  
เป็นพระยาพิทลุง แล้วเข้ามาเป็นพระยาอุไทยธรรม รัชมหาการ  
อยู่ในกรุงเทพฯ ถึงรัชกาลที่ ๔ โปรดให้เป็นเจ้าพระยามหาศัริธรรม  
ผู้รักษากรุงเทพฯ

๔. เจ้าพระยานคร น้อยกลาง ในรัชกาลที่ ๓ เป็นพระเสนหา  
มนตรี ปลัดเมืองนคร ได้เป็นพระยานครต่อเจ้าพระยานคร น้อย  
ถึงรัชกาลที่ ๔ โปรดให้เลื่อนขึ้นเป็นเจ้าพระยานคร

๑๐ มีในจดหมายเหตุของนายพันโท โล อังกฤชแต่งเรื่องเมืองนครเมื่อครั้ง  
รัชกาลที่ ๓ ว่า ท่านผู้หญิงอินนี้เป็นราชินีกุล ข้อที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้า  
อยู่หัวดำรัสเรียกว่า พื่อน นั้นก็เป็นความจริง มีปรากฏอยู่ในจดหมายเหตุหลวงอุดม  
สมบัติ สืบตามได้ความจากนางสาวกลาง ณ นคร ธิดาเจ้าพระยานคร น้อยกลาง ว่า  
ท่านผู้หญิงอินนั้นเป็นธิดาพระยาพินาศอัคระกุลทางบางช้าง พระธิดาภักย์สงคราม  
ที่ได้ไปเป็นพระธิดากลางเป็นน้องท่านผู้หญิงอิน

๕ พระยาเสนาหามนตรี ชื่อน้อยเล็ก ญาเอี้ยก ในรัชกาล  
ที่ ๓ เป็นหลวงฤทธินายเวรมหากเล็ก แล้วเลื่อนเป็นพระยา  
เสนาหามนตรี

๖ คุณน้อยหญิง อยู่เมืองนคร ไม่ได้ทำราชการ  
เจ้าพระยานคร น้อย มีบุตรธิดาคด้วยภรรยาอื่นอีกหลายคน  
สืบไ้รายชื่อ คือ

### ส่วนบุตร

๓ ชื่อนแสง ไ้เป็นพระยาไตรบุรี แล้วมาเป็นพระยาพังงา  
เมื่อในรัชกาลที่ ๓

๒ ชื่อนุก เป็นพระยาเสนาหามนตรี ผู้ว่าราชการเมืองตะกั่วป่า

๓ ชื่อนกลม เป็นพระยาวิจิตรสรไกร ปลัดเมืองนครศรีธรรม  
ราช ในรัชกาลที่ ๔

๔ ชื่อนุ่ม เป็นพระยากาญจนดิษฐ ในรัชกาลที่ ๕

๕ ชื่อน่วง เป็นพระอภัยธานี ผู้ว่าราชการเมืองตรัง

๖ ชื่อนงษ์ เป็นพระวิจิตรสรไกร รัยราชการอยู่ในกรุงเทพ ฯ

๗ ชื่อนิม เป็นพระเจริญราชภักดิ์บุรีธรรมพิพัฒน์ ผู้ว่า  
ราชการเมืองสมุย

๘ พระราชานุกษ์ ชื่อนโรสืบไม่ไ้ความ รัยราชการอยู่ทาง  
เมืองไชยา

๘ ชื่อนเสม เป็นหลวงศรีสุพรรณดิฐ ปลัดเมืองกาญจนดิฐ

๓๐ นายเถื่อน }  
 ๓๑ นายเคช } ๒ คนนี้ไม่ได้ทำราชการ

ส่วนธิดา

- ๑ คุณพิน
- ๒ คุณตลับ
- ๓ คุณทิม
- ๔ คุณปราง
- ๕ คุณแย้ม
- ๖ คุณพุ่ม
- ๗ คุณอิม

ทั้ง ๗ นถวายตัวทำราชการในพระบรมมหาราชวัง เมื่อ  
 รัชกาลที่ ๓

๘ คุณกลิ่น ถวายตัวทำราชการในพระบรมมหาราชวัง เมื่อ  
 รัชกาลที่ ๓ ได้เป็นท้าวศรีจุฬาในรัชกาลที่ ๕

๘ คุณบัว ถวายตัวทำราชการในพระบรมมหาราชวัง เมื่อ  
 รัชกาลที่ ๕ เป็นเจ้าจอมมารดา มีลูกเธอ ๕ พระองค์ คือ กรมขุน  
 ศิริราชสังกาศ แลกรมขุนมรพงษ์ศิริพัฒน์เป็นต้น

๓๐ คุณเอม ไม่ได้ทำราชการ

เวลานั้นเมืองไทรบุรี กบฏเมืองปลิศ สิบคน แขงเมืองไม่ขึ้น  
 กรุงเทพฯ เจ้าพระยาจักรีบรมราช (น้อย) รัชอาสาไปตีเมืองไทร  
 มัทหาร คือ พระณรงค์วิชัย ๓ พระมหาจักรวงศ์ ๓ เป็นแม่ทัพ หลวง

เทพเสนา หลวงชาญพลรบ ทหารรอง ครันตเมืองไทรแตกแล้ว  
เจ้าพระยาศรีธรรมราชได้เลื่อนยศขึ้นเป็นเจ้าพระยาศรีธรรมมาโคกราช<sup>๑๑</sup>  
ให้พระบริรักษ์ภูธร (แสง) พระเสนาธิบดี (นค) ซึ่งเป็นบุตรใน  
หม่อมช่วย ทั้ง ๒ อยู่รักษาราชการเมืองไทรบุรี ฯ

๑๑ เจ้าพระยาศรีธรรมมาโคกราชตั้งต่อเรือปาก ๓ วาที่บ้านคอน  
เข้าไปถวายพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ประทานนามว่า เรือ  
พระที่นั่งอมรมณีสวรรค์ แลเวลานั้น (เจ้าพระยาบวรบุรีเข้าไปอยู่กรุงเทพฯ)  
ให้พระณรงค์ชลธิชอยู่รักษาราชการเมืองนคร ฯ

๑๒ ฝ่ายตังกูเคนหลานพระยาไทร ช่างสมกองทัพแล้วให้  
นายแท่นเอาเหล็กมาลอบอุดรูชนวนบนใหญ่ที่เมืองตรังเสียหมดทุก  
กระบอก นายแท่นนี้เดิมเป็นบุตรหลวงแพ่งกรมการเมืองตรัง ไปเข้า  
แขกเปลี่ยนชื่อเป็นตังกูยาม<sup>๑๒</sup> แล้วตังกูเคนก็ได้เมืองไทรอีก พระ  
บริรักษ์ภูธร พระเสนาธิบดี บุตรเจ้าพระยาศรีธรรมมาโคกราช น้อย  
ผู้รักษาราชการเมืองไทร พาคนอพยพหนีมาเมืองนคร ฯ ต้องอาวู  
พวกแขกเจ็ดห้าห้า เจ้าพระยาศรีธรรมมาโคกราช น้อย ผู้บิดาโกรธ  
สั่งให้ลงโทษเหมือนหลังบุตรทั้ง ๒ นั้นอีกคนละ ๓๐ แล้วยกทัพไปตีเมือง

๑๑ ชื่อพระยานครตามทำเนียบเดิมเป็น “พระยาศรีธรรมมาโคกราช ฯ” เป็น  
เจ้าพระยาฤาเป็นพระยาที่เหมือนกัน พังเปลี่ยนเป็นพระยาศรีธรรมราชเมื่อในรัชกาลที่ ๔.

๑๒ นายแท่นคนนี้ทราบว่า ที่หลังกลับมาอยู่เมืองตรังอีก อยู่มาจนในรัชกาล  
ที่ ๕ สมเด็จพระเจ้าบรมกรมมหาศรีสุริยวงศ์ออกไปตรวจราชการ ได้ความว่ายังคบโจร  
ผู้ร้าย จึงให้ประหารชีวิตเสีย อังโทมถึงครั้งเป็นขบถด้วย.

ไทร ทัพตุงกเคนแตก ครองให้พระมหาจักรงคือผู้รักษาราชการ  
เมืองไทรบุรีต่อไป ฯ

๑ คุณคัลวิไชยบุตรที่ ๓ ของเจ้าพระยาจักรีธรรมมาโคกราช  
(น้อย) ซึ่งไปรักษาราชการเมืองพัทลุงกลับมาเมืองนครแล้ว ไปรท  
เกล้า ฯ ให้ไปเป็นเจ้าพระยามหาจักรีธรรมพโลปดัมภ์ ฯ ผู้สำเร็จ  
ราชการกรุงเก่า ๓๓ เจ้าพระยามหาจักรีธรรมพโลปดัมภ์มกรรยาชอ  
คุณหญิง เมือก บุตรสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงษ์ มีบุตร ๓  
คือ พระยาขำเรอบรรณิกษุ หนูใหญ่ ๓ พระยาจักรีสรรราช หนูเล็ก ๓  
คุณหนูช ๓ คุณหนูชดวายุทวิในวังหลวงในรัชกาลที่ ๔ มีบุตรกับ  
หม่อมทิพย์ทิม (บุตรหลวงกระเตาบ้านลำแบน) คือ คุณหญิงใหญ่ ๓  
พระนราธิราช ๓ คุณพลับ ๓ คุณพลับดวายุทวิวังหลวงในรัชกาลที่ ๔  
เจ้าพระยาจักรีธรรมมาโคกราชได้ถวายพระแทนนมตะทอง ๓ พระราช  
ยานนม ๓ ๓๔

เจ้าพระยานคร (น้อย) เป็นโรคลมให้ข้าเจียนน้ำลายเห็นยว  
เสมหะประทะน่าอก บ่อยมาแต่ฉวัน ๖ คำ ครั้นฉวัน ๓๔ ๖ คำ  
ชกญ จดศึกกราช ๓๒๐๓ โรคกำเร็บขึ้น ให้ห้อยเสมหะกิ่งกรอก ๆ  
ให้มอเท่าเย็นนิ่งแนไป ครั้นเวลา ๕ ท่มเศษ เจ้าพระยาจักรีธรรมมา  
โคกราช (น้อย) ถึงแก่อสัญกรรม เมื่อเจ้าพระยาจักรีธรรมมาโคกราช

๓๓ ครองนี้เข้าใจผิด เรื่องจริงปรากฏอยู่ในจดหมายเหตุหอสมุดสมบัต คือ เมื่อ  
เจ้าพระยานคร น้อย ถึงอสัญกรรมในรัชกาลที่ ๓ ทรงพระราชดำริหัว พระบาทลุน  
ระครองเมืองนครศรีธรรมราชไม่ได้ จึงย้ายเข้ามาเป็นพระยาอุไทยธรรมอยู่ในกรุงเทพฯ  
ได้เป็นเจ้าพระยาต่อในรัชกาลที่ ๔.

๓๔ เข้าใจว่าพระราชยานนม นั้น เจ้าพระยานคร น้อยกลาง ทำถวายเมื่อใน  
รัชกาลที่ ๔.

(น้อย) ถึงแก่อสัญกรรมแล้ว พระเสนาทามนตรี (น้อยกลาง) ไป  
 เป็นพระยาจักรีธรรมราช ผู้สำเร็จราชการเมืองนครศรีธรรมราชต่อมา  
 ถึงรัชกาลที่ ๕ โปรดให้เลื่อนยศขึ้นเป็นเจ้าพระยา เจ้าพระยา  
 ธรรมราช (น้อยกลาง) มีท่านผู้หญิงคือหม่อมราชวงศ์หญิง หม่อม  
 ราชวงศ์หญิงมยุตราชา ๓ คุณพร้อม ๒ คุณถัก ๓ คุณเอี่ยม หญิง  
 คือ ๓ คุณอม ๒ คุณกลาง ๓ คุณสว่าง กับบุตรหญิงอีกคน ๓ เป็นใ  
 ทรวัดมดถึงแก่กรรมเสียแต่ยังเด็ก บุตรภรรยา น้อย ชาย นาย  
 มารคาชอชิว ๓ นายเกศ มารคาชอเกศ ๓ เมื่อน้อยพระยานคร  
 (น้อยกลาง) ถึงแก่อสัญกรรมแล้ว คุณพร้อมเต็มเป็นพระเสนาท  
 มนตรี แล้วโปรดเลื่อนขึ้นเป็นพระยาจักรีธรรมราช ผู้ว่าราชการเมืองนคร  
 คุณถักเต็มเป็นพระเสนาทามนตรี แล้วเลื่อนเป็นพระศรีธรรมบริรักษ์  
 ปลัดเมือง คุณเอี่ยมเต็มเป็นพระภักดีดำรงฤทธิ ผู้ช่วยราชการ  
 เมืองนคร แล้วเลื่อนเป็นพระยาตรังคภุมมาภิบาล ผู้ว่าราชการ  
 เมืองตรัง ภายหลังกลับจากเมืองตรังมาเป็นผู้ช่วยพิเศษเมืองนคร  
 แลเป็นพนักงานคลังเมืองเมือศก ๓๒๓ ใ้รับพระราชทานสัญญาบัตร  
 เลื่อนเป็นพระยาบริรักษ์ภูเขศรี คุณอมได้ถวายเป็นเจ้าจอม  
 รัชกาลที่ ๕ เมื่อสิ้นรัชกาลนั้นแล้วกลับมาอยู่เมืองนครศรีธรรมราช  
 ถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘ คุณกลางไม่ได้ถวายแต่ไม่มีสา  
 คุณสว่างถวายเป็นเจ้าจอมในรัชกาลที่ ๕ นายชิวเป็นหลวงอนุ  
 สิทธิกรรม นายอำเภอสีชล แม้ชิวมารคาหลวงอนุสรนั้น เป็นบุตร  
 เจ้าพระยานคร น้อย ฯ



## จดหมายบอกข่าวถึงเจ้าพระยานคร ฯ

## อธิบาย

๑ จดหมายฉบับนี้ เป็นจดหมายมีบอกข่าวราชการใน  
 กรุงเทพฯ ถึงเจ้าพระยานคร น้อย แต่ยังเป็นพระยานคร ฯ อยู่เมื่อ  
 ในรัชกาลที่ ๒ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรี  
 ฤทธิเดช ได้มาจากเมืองนครศรีธรรมราช ประทานไว้ในหอพระสมุด  
 สิริญาณ เมื่อขมะโรง พ.ศ. ๒๔๕๘ จดหมายเป็นสมุดคำเขียน  
 กว้างเส้นกินสอ สังกัดผมมองเห็นว่าเขียนเมื่อในรัชกาลที่ ๒ ึ่งเข้าใจ  
 ว่าจะเป็นตัวต้นจดหมาย กว้างในครั้งนั้นจดหมายไปมาถึงกัน ใช้ทั้ง  
 กระดาษเพลและสมุดคำ ถ้าเป็นจดหมายไปรเวตมักจะเขียนสมุดคำ  
 กว้างเขียนง่ายไม่ต้องวาง มีตัวอย่างดังเช่นจดหมายหลวงอุดมสมย์ค  
 ึ่งถึงสมเด็จพระยาบรมมหาพิไชยญาติ เมื่อยังเป็นพระยาศรีพิพัฒน์  
 เป็นแม่ทัพลงไปเมืองสงขลา ซึ่งได้พิมพ์แล้วนั้น ต้นหนังสือเขียน  
 ในสมุดคำทั้งนั้น ฯ

๑ จดหมายฉบับนี้ ลักษณะที่ใส่ตัวอักษรแลด้อยคำ เป็นชาว  
 นครเขียน ตัวผู้เขียนคงเป็นชาวนครซึ่งเข้ามาช่วยราชการอยู่ใน  
 กรุงเทพฯ แต่มีใช้คนชั้นเลว เพราะเป็นผู้ที่เข้าเฝ้าแทนได้ใกล้  
 พระองค์ อาจจะได้ยินกระแสรับสั่ง ทั้งในเวลาเสด็จประพาส แล  
 เวลาเสด็จออกว่าราชการในท้องพระโรง ดังปรากฏอยู่ในจดหมาย  
 ถ้าต้นนี้ฐานตามตัวคนซึ่งเคยได้ยินชื่อเสียง ข้าพเจ้าเข้าใจว่า น่าจะ

เป็นจดหมายของเจ้าพระยามหาศรีธรรม ๑ บุตรคนใหญ่ของเจ้าพระยา  
นคร ๑ เวลานั้นเจ้ามารัษฎการอยู่ในกรุง ๑ เป็นทนายคลังวิไชย  
หุ้มแพรมหาดเล็ก เสียกายนักที่ไต่จดหมายฉบับนั้นมาแต่ตอนกลาง  
ตอนต้นแลตอนท้ายขาดหายไปเสีย แต่ถึงกระนั้นเห็นควรที่จะพิมพ์  
รักษาไว้ไม่ให้สูญ คำนึงว่าเป็นหนังสือสำคัญในทางที่จะให้ความรู้  
โบราณคดีแก่ผู้ซึ่งจะได้อ่านในขุขันธ์นี้ จึงได้พิมพ์ไว้ท้ายพงษาวดาร  
เมืองนครศรีธรรมราชฉบับนี้ด้วย ๗

๑ เรื่องราวอันเป็นมูลเหตุแห่งจดหมายนั้นนี้ คือเมื่อแรก  
ตั้งกรุงรัตนโกสินทร เมืองสงขลายังเป็นเมืองขน้อยก็ยกเมืองนคร  
ศรีธรรมราช มาจนยงอ จุลศักราช ๑๓๕๒ แยกเมืองตานเป็นขบถชน  
เวลานั้นเจ้าพระยานคร พิศน ผู้เป็นต้นสกุลนคร สำเร็จราชการ  
เมืองนครศรีธรรมราช เจ้าพระยาสงขลา ขุนฮย ผู้เป็นต้นสกุลสงขลา  
เป็นพระยาสงขลา เมืองสงขลา มีความชอบในการปราบปรามแขกขบถ  
เมื่อเสร็จการปราบปรามแล้ว ทรงพระราชดำริเห็นว่า เมืองนครตรวจ  
ตรวจกำกับราชการหัวเมืองแขกไม่ได้ทั่วถึง จึงโปรดให้ยกเมือง  
สงขลาเป็นหัวเมืองใหญ่ ขนกรุงเทพฯ ๑ เลื่อนยศพระยาสงขลา ขุนฮย  
ขึ้นเป็นเจ้าพระยา แต่นั้นพระยานคร ๑ กับพระยาสงขลา ก็ไม่ชอบกัน  
ลงมาทั่วทุกชั้นบรม เพราะเมืองทั้งสองพรมแดนติดต่อกัน แต่ก่อน  
เมืองนคร ๑ เคยมีอำนาจแต่เมืองเดียว ฝ่ายข้างเมืองสงขลาทำเล  
ท้องที่เหมาะแก่การค้าขายทางทะเล ก็วยอยู่ปากน้ำ สินค้าเมืองพัทลุง



แด่เมืองนครข้างฝ่ายใต้ต้องออกทางนั้น  
 เข้าใจแสวงหาผลประโยชน์ทั้งที่จะได้จากการค้าขาย แลเกลี้ยกล่อม  
 ผู้คนพลเมืองที่อยู่ใกล้เคียง เข้าไปตั้งภูมิลำเนาในพื้นเมืองให้มากขึ้น  
 ฤถ้ำจะว่าโดยย่อ ก็คือ ตั้งแต่เมืองสงขลาได้เป็นหัวเมืองใหญ่แล้ว  
 ก็ตั้งหน้าแข่งเมืองนครเรื่อยมา ข้างเมืองนครก็ชักชวน กว๊วยรักษา  
 อำนาจแลข้องกันผลประโยชน์ เหตุอันนั้นมออยู่เสมอ พระยาทั้ง ๒ เมือง  
 จึงไม่เข้ากัน อริกันตลอดไปจนในราชการ เช่นปรากฏอยู่ในหนังสือ  
 จกหมายหลวงอุดมสมยัตินั้นเป็นตัวอย่าง ทั้ง ๒ ฝ่ายต้องคุมเชิง  
 ระวังผัดขอยไม่ให้เสียแต่มีคูกัน กว๊วยเหตุนี้ ทั้งพระยานครแลพระยา  
 สงขลาต่างสั่งลูกหลานที่เข้ามาบรรณาการอยู่ในกรุงเทพ ฯ ให้คอย  
 สืบสวนข่าวคราว โดยเฉาะที่เกี่ยวด้วยเมืองสงขลาฤถ้ำเมืองนคร  
 ออกไปให้ทราบกันเสมอ ไม่ใช่สืบแต่ข้างเมืองนครฤถ้ำเมืองสงขลา  
 ฝ่ายเดียว ข้าพเจ้าเคยได้เห็นต้นจกหมายเจ้าพระยาสงขลา เม่น  
 แต่เมื่อเป็นเจ้าเรศในรัชกาลที่ ๓ มีบอกข่าวไปเมืองสงขลาฉบับ ๑  
 แต่ข้อความไม่สำคัญถึงควรระพิมพ์ไว้ เช่นจกหมายฉบับนี้ ๒

๑ ผู้ที่ได้อ่านจกหมายหลวงอุดมสมยัตินั้น ย่อมต้องออกปากชม  
 ว่ากระบวนจำของหลวงอุดมสมยัตินั้นเป็นอย่างดี กว๊วยทำได้จนถึงถ้อย  
 คำที่ขบสั่งว่าอย่างไร ๆ ถ้าใครอ่านจกหมายฉบับนี้ จะได้ความรู้ อีก  
 อย่างหนึ่งว่าวิธีจกจำอย่างนั้น เป็นวิธีเขียนจกหมายกันในครั้งนั้น

เพราะจะเห็นได้ ในจดหมายฉบับนี้ ว่าเขียนทำนองเดียวกันกับจดหมาย  
หลวงอุดมสมบัติ แต่หากได้ค้นฉบับมาน้อยไม่พอจะสันนิษฐานได้ว่า  
ความเท็จของผู้เขียนจดหมายฉบับนี้เพียงไร ฯ

๑) ถ้าว่าเฉพาะเนื้อเรื่องที่ปรากฏในจดหมายฉบับนี้ ที่กล่าว  
ถึงเรื่องคนหนีเข้าไปอยู่ในเขตสงขลา ข้าหลวงออกไปสืบเลข พระยา  
สงขลา แซง ซึ่งเป็นตำแหน่งขึ้นใหม่ในเวลานั้น ไม่ขัดข้องผู้คนมา  
ให้ข้าหลวงสืบนั้น พอจะเข้าใจได้ว่าด้วยเหตุใด เพราะพระราช  
กำหนดมีอยู่ว่า คนหมู่เมืองไหน ถ้ามิได้ขออนุญาตหักโอนให้ไปอยู่  
ต่างเมือง ไม่ขาดจากสังกัดเมืองเดิม ข้างพระยาสงขลาตั้งใจเกลี้ย  
กล่อมคนเมืองนคร เมืองพัทลุง เอาเข้าไปไว้เมืองสงขลา ข้างพระยา  
นครอยากจะได้คนกลับมา ซ่อนเองเป็นเหตุให้ซ่อนเร้นผู้คน พระยา  
สงขลา แซง น้อยมาจนถึงรัชกาลที่ ๓ คนเกี่ยวกับพระยาสงขลา  
ที่ปรากฏในเรื่องจดหมายหลวงอุดมสมบัติ ฯ



## ตีความในจดหมาย

(ข้างต้นฉบับขาด) กรายทูลว่า ซึ่งโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม  
ให้พระยาสุรเสนา พระยาพิไชยสงคราม ออกไปชำระไทยแขกซึ่ง  
หนี กบฏต่างเมืองแลเลขหน้ตาทัพไปอยู่เมืองสงขลา แลเมืองแขก  
จนแก่เมืองสงขลานั้นหาได้ไม่สักคน หลวงเทพเสนีอ่านหนังสือออก  
ใบของท่านพระยาสุรเสนาแต่ต้นจนจบ แล้วอ่านหนังสือพระยาพิไชย  
สงครามถวายต่อไป อ่านแต่เทียบข้อซึ่งว่าได้ชำระเลขต่างเมือง  
ได้เมืองนครเมืองพัทลุงเมืองไชยา ซึ่งชำระได้แลยังมีได้ชำระ  
จนจบ แต่ต้นหนังสือนั้นหาอ่านถวายไม่ ครั้นอ่านหนังสือจบแล้ว  
พระโองการตรัสว่าเมื่อกระนั้นแล้วจะให้ย้ายไปที่ไหนได้ เขาเข้ามาเสีย  
เมื่อไม่เห็นแก่ราชการแผ่นดินเป็นแต่อย่างนี้ ถ้ามีราชการทัพศึก  
จะหนีเสียไปฤา ไม่เป็นใจทำการก็เอาตัวเข้ามาเสียกรุง, จะให้คน  
อื่นออกไปเป็นก็ไม่ได้ แล้วตรัสถามขุนวิเศษภักดิ์ว่ามาแต่สงขลาเมื่อ  
ใด ขุนวิเศษภักดิ์กราบทูลว่ามาแต่เดือนสิบเอ็ด มาลงเรือที่เมืองนคร  
มาถึงเมืองชุมพรต้องพยุสมว่าว ขนเดินยกมาแต่เมืองชุมพรเดือนเศษ  
พระโองการรับสั่งถามว่าพระยาสุรเสนายังอยู่เมืองสงขลาฤา ขุน  
วิเศษภักดิ์กราบทูลว่ายังอยู่ที่เมืองสงขลา แล้วพระโองการตรัสว่า  
เมื่อพระยาสงขลาออกไปก็ไต่ว่ากล่าวออกไปแล้ว ก็ยังเป็นไต่อย่างนี้  
ไทยแขกหนีไปอยู่เป็นหนักเป็นหนา แต่สักคนหนึ่งก็ไม่ได้ ก็วย  
ไม่เป็นใจที่จะให้เป็นราชการ แต่ตรัสเคืองพระยาสงขลาอยู่หลายครั้ง

แต่มีโคตรศักดิ์ผู้ใด ทั่วลของพระบาท<sup>๓</sup> แลเจ้านายอื่นก็ไม่ใ้ไป  
 เผา ขุนนางผู้ใหญ่ก็ห้ามผู้ใดไม่ แล้วยรับสั่งว่าจะข้ามไปวัดแจ้งแล้ว  
 เสกัจจน เมื่อวันถวายหนังสือเพลลาเข้าที่พระแกลนนกรมการเมือง  
 สงขลาห้ามผู้ใดไปเผาหมีโค<sup>๔</sup> แต่หลวงรักษาสมบัติพวกกรมท่าไป  
 เผาที่พระแกล

ครั้นพระโองการเสกัจจนแล้ว เอาความไปกราบทูลพระเจ้า  
 ลูกเธอ<sup>๒</sup> ทวง ตามข้อความในหนังสือพระยาสุรเสนา พระยาพิไชย  
 สงคราม แลในพระโองการตรีศเคืองแก่พระยาสงขลา แล้วพระเจ้า  
 ลูกเธอเสกัจไปวัดแจ้ง ไปพบกับลของพระบาททวัก ลของพระบาท  
 กรมเจศก็หมีโคตาม ลของพระบาทกรมหมื่นศักดิ์ก็หมีโคตรศขอก  
 ลของพระบาทกรมเจศ แลเมื่อข้าพเจ้าลงเรือตามเสกัจลของพระบาท  
 กรมหมื่นศักดิ์ไปวัดแจ้ง ข้าพเจ้าไปข้ามตรงแพพระยาสงขลา ซึ่ง (ผู้)  
 ช่วยราชการอยู่ เห็นพระศรีสมขัตนึ่งพุดกันอยู่กัย (ผู้) ช่วยราชการ  
 ที่แพ ครั้นเพลลาสามโมงเข้าพระโองการเสกัจข้ามไปวัดแจ้ง เจ้านาย  
 แลขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยไปคุกทำการอยู่ทวักแจ้ง พระเจ้าลูกเธอชวณ  
 ลของพระบาทจะลงมารับเสกัจพระโองการที่พลับพลา ลของพระบาท  
 ตรีศกัยพระเจ้าลูกเธอว่าคอยรับเสกัจอยู่ที่นั้นเถิด ลของพระบาทแล  
 พระเจ้าลูกเธอก็หาลงไปรับเสกัจพระโองการไม่ ครั้นพระโองการเสกัจ

๑ ลของพระบาทตรงนี้เข้าใจว่ากรมหมื่นศักดิ์พลเสพ.

๒ พระเจ้าลูกเธอตรงนี้ หมายถึงกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ คือพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว.

เที่ยวทอดพระเนตรกุฎีแลกตีสี่เสด็จมาถึงที่ลของพระบาท แลพระเจ้า  
 ลูกเธอ เจ้าพระยาอภัยภูธร เจ้าพระยาพระคลัง พระยาศรีพิพัฒน์  
 คอยเฝ้าอยู่ พระโองการเสด็จมาถึงตรัสว่าจะนั่งค้อย พระโองการ  
 ก็เสด็จอยู่บนพระที่นั่งเกาอี้ ตรัสคึกคักจะทำกุฎีทำกตีสี่ ทำหอไตร  
 ทำโรงฉัน ตรัสไปแต่ค้อยการวัดทั้งนั้น ค้อยหนึ่งสี่ซึ่งพระยา  
 สุรเสนา พระยาพิไชยสงคราม บอกเข้าไปนั้นพระโองการหาตรัสที่  
 วัดใหม่ แล้วพระโองการเสด็จกลับ

ครั้นเพลาค่ำ พระโองการเสด็จออก รัชสั่งถามด้วยราชการ  
 แล้วอ่านรายการปากน้ำปากลัดถวายเป็นอย่างไรรย ซึ่งพระยาสุรเสนาออกไปชำมะไทยแขก แต่สัก  
 คนหนึ่งก็ไม่ได้ ลของพระบาทหนึ่งเสียไม่กราบทูลสิ่งใด พระโองการ  
 ตรัสเคืองแก่พระยาสงขลา ว่าข้าหลวงออกไปอยู่แขกไทยก็ไม่  
 ชำมะส่งให้ แล้วว่าไปที่สวนจะจับแจกรมการคนใดให้อยู่ชำมะ  
 กับข้าหลวงก็หาไม่ ๆ กลัวไม่เกรง<sup>๓</sup> เมื่อเจ้าของบ้านไม่เป็นใจค้อย  
 ะใดที่ไหน จะให้ข้าหลวงไปเที่ยวหาเอาแล้วจะกลับว่าข้าหลวงไป  
 ทำให้คนแตกตื่นหนีไปเสียอย่างนั้น ถ้ามีราชการที่พิศก็จะหนีเสีย  
 ราชการไปๆ ที่จะให้เป็นเจ้าบ้านเจ้าเมืองไปนั้นที่ไหนจะให้เป็นไป  
 ได้ เอาตัวเข้ามาไว้ณกรุงเสีย ใครเห็นกไทรเล่า แต่พระโองการ  
 ตรัสเคืองแก่พระยาสงขลาปนอยู่เป็นมาก เจ้านายแลขุนนางมิได้

<sup>๓</sup> ตรงนี้ทำให้เข้าใจว่า เมืองสวนขึ้นเมืองสงขลาในเวลานั้น บางทีจะมาขึ้นอยู่  
 ทั่วแถวแต่ไม่นาน.

กรายทุลรับพระโองการหาหมื่นไต่<sup>๔</sup> จึงมีพระโองการตรัสว่าชวนกัน  
 เกรงใจพระยาสงขลาเสียสิ้นไม่มีใครจะพูดด้วย<sup>๕</sup> เมื่อเป็นอย่างนี้  
 จะหมิ่นเสียดงานเสียดการไปๆ แล้วพระโองการตรัสว่าลของพระบาท  
 ทรหมื่นศักดิ์เกล้าครั้งนี้จะว่าออก เป็นพวกนครว่าออกไม่ได้<sup>๔</sup> ครั้งจะ  
 ว่าออกเกล้าเป็นเข้าข้างหนึ่งจะว่านั้นยาก จึงรับสั่งถามพระเจ้าลูกเธอ  
 ว่าลของพระบาททรหมื่นศักดิ์ก็พูดออกไม่ได้เป็นพวกนคร พระเจ้า  
 ลูกเธอเป็นคนกลางแล้วก็ไม่เข้าพวกไหนกระไรเลยเกล้า พระเจ้าลูกเธอ  
 กรายทุลว่าความที่พระยาสุรเสนาพระยาพิไชยสงครามบอกเข้ามานั้น  
 หาทราบว่ากระไรเลยไม่ แต่เมื่อ (ผู้) ช่วยราชการเข้ามา ทราบอยู่ว่า  
 แขนงนั้นพระยาสงขลาจักแจ้งไว้ข้างอยู่แล้ว (ผู้) ช่วยราชการสงขลา  
 เห็นได้ทั้งกรายทุลอ่อน ๆ แต่พอพระโองการไต่ย็นว่าแขนงนั้น พระยา  
 สงขลาจักได้ไว้ร้อยเศษ เอาไปสั่งให้พระยาสุรเสนา ๆ ไม่รับ พระ  
 โองการทรงทราบแต่หาตรัสมาว่าประการใดไม่ ตรัสย่นเคืองแก่  
 พระยาสงขลาต่อไป ว่าเป็นผู้น้อยไม่ยำเกรงผู้ใหญ่ เป็นอย่างนี้ ถ้า  
 มีราชการที่พิคักที่ไหนดจะเอาการไต่ ข้ำหลวงซึ่งให้ออกไปไม่ใช่ผู้น้อย  
 เป็นถึงพระยาสุรเสนา ก็ไม่มีความเกรงแล้วจะให้ใครไปอีกเกล้า  
 แล้วไทยแขกผู้คนก็ไม่ใช่ไพร่บ้านพลเมืองของตัว คนเขื่อนต่างหาก  
 แกล้งเกียจกันไว้แต่พออย่าให้ไต่เป็นการ จะทำ ๆ นองเหมือน  
 พระยาสงขลาพิชาย<sup>๕</sup> นั้นเป็นลูกศิษย์หมื่นไวย พุดจากลับกลอก

๔ เจ้าจอมมารดากรมหมื่นศักดิ์เป็นธิดาเจ้าพระยานครพัฒน์.

๕ คือพระยาสงขลา จ้อง.

วิตอย่างนั้นเกลียดคนักหาชอบไม่ พระยาสงขลาคนนั้นคแต่ก่อน แล  
 เหมือนว่าจะ (เป็นคนตรง) อยู่ ประเดียนได้เข้าหาสำนักไหนอีกเล่า  
 ทฎาว่า ( รักษามรฎก ) ค่อมมาแต่พี่ชาย แล้วตรัสว่าท่านองพระยาสงขลา  
 ที่ตายชงนั้ก นื่องแก่เป็นไป..... แล้วตรัสว่าพระยาพิทลง.....ค  
 แต่แรกเมื่ออยู่..... ( คบขบที่ไค้มาเท่านั้น )



## พงษาวดารเมืองพัทลุง

๑ ไทเรียนตามคุณ (จอม) มารคากลับ แล คุณฉิม<sup>๑</sup> แล้ว  
 เรียงเรื่องไว้เมื่อเดือน ๑๐ ปีจอโทศก (จุลศักราช ๒๓๙๓) ปลาย  
 แผ่นดินสมเด็จพระนั่งเกล้า ด้วยสมเด็จพระยาองค์น้อย ไล่ตาม  
 เอาพงษาวดารเมืองพัทลุง ด้วยจะตั้งพระยาพัทลุง (ทัย) ข้าพระพุทธเจ้า  
 หมั่นสนิทภริมย์ปลัดกรมในกรมหมื่นไกรสรวิชิต ขอรับพระราชทาน  
 เรียบเรียงไว้เป็นรายเรื่องนี้

เดิมเมื่อครั้งกรุงเก่ายังดำรงอยู่ไปรคเกล้า ฯ ให้มรหมแหก  
 เป็นพระยาแก้วโกรพ ว่าราชการเมืองพัทลุง ตั้งเมืองที่เขาพิไชย  
 บุรี ๓๕ ปี ครั้นมรหมถึงอนิจกรรมแล้ว บุตรมรหมช่อตะตา ไท  
 รับพระราชทานเป็นพระยาราษฎร์ยังสิ้น ว่าราชการเมืองพัทลุงไต่ ๓๕ ปี  
 พระยาราษฎร์ยังสิ้นถึงอนิจกรรม พระภักดีเสนาบุตร พี่ชายพระยา  
 ราษฎร์ยังสิ้น ไต่ว่าราชการเมืองพัทลุงอยู่ ๕ ปีถึงอนิจกรรม ครั้น  
 เมืองนครศรีธรรมราชตั้งเป็นเจ้าชน ให้หลานชายพระยานครเป็น  
 พระยาพัทลุง ตั้งเมืองที่ตำบลท่าเสม็ด จึงเรียกว่าพระยาท่าเสม็ด  
 ต่อมา ว่าราชการเมือง ๒ ปี ถึงอนิจกรรม แล้วพระยาพิมลหลาน  
 ท้าวเทพกระษัตรีเมืองถลางมาเป็นพระยาพัทลุง ตั้งเมืองที่ตำบลควน

๑ เจ้าจอมมารคากลับ เป็นเจ้าจอมมารดา กรมหมื่นไกรสรวิชิต คุณฉิมเป็น  
 น้องสาวเจ้าจอมมารคากลับ ทั้ง ๒ คน เป็นธิดาพระยาพัทลุง (ขุน) ครั้งกรุงธนบุรี



มะพร้าว ว่าราชการอยู่ ๓ ปี ออกนอกราชการ ครั้นแผ่นดินเจ้า  
 ทาก<sup>๒</sup> ไปรตให้นายจันมหาคเล็กเป็นพระยาพิทลุง ตั้งเมืองที่ตำบล  
 บ้านม่วง ได้ว่าราชการเมืองอยู่ ๒ ปี ออกนอกราชการ แล้วไปรต  
 ให้นายขุน บุตรพระยาราชบังสันเป็นพระยาพิทลุง ที่ชาวเมืองเรียกว่า  
 พระยากางเหล็ก ๆ มีบุตรชาย ชื่อ นายทองขาว ๓ นายกล่อม ๓  
 หลิ่งชื่อ กลั่น ๑ ฉิม ๑ รวม ๔ คน ได้ถวายตัวทำราชการอยู่กรุง  
 เทพ ๑ นายทองขาวได้เป็นที่หลวงนายคักกิ นายเวรมหาคเล็ก  
 นายกล่อมเป็นมหาคเล็ก นายเผือกน้องชายพระยากางเหล็ก เป็น  
 นายพลพ่ายมหาคเล็กหุ้มแพร กลั่นเป็นเจ้าอมมารดากรมหมื่น  
 ไกรสรวิชีวิต ฉิมเป็นหม่อมพนักงานอยู่ในพระราชวัง พระยาพิทลุง  
 กางเหล็ก ตั้งเมืองอยู่ตำบลลำปำ ได้รับพระราชทานพานทองเป็น  
 เครื่องยศ นายบุญคงน้องเจ้าอมมารดาแก้ว เป็นพระที่พำแหง  
 สงครามปลัด [พระยาพิทลุงกางเหล็กว่าราชการเมืองอยู่ ๓๓ ปี  
 ถึงอนิจกรรม ในแผ่นดินสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ ไปรต  
 เกลา ๑ ให้พระศรีไกรลาสคนกรุง เป็นพระยาพิทลุง ตั้งเมืองที่  
 ตำบลลำปำฝั่งทักษิณ

ลักการาช ๑๓๕๓ ปี กุญชรศึกเดือน ๖ แยกเมืองเข็ชะยกกอง  
 ทัพมาตเมืองสงขลาแตก เจ้าเมืองสงขลาพาครอบครัวหนีไปเมือง

๒ หมายความว่า เมื่อพระเจ้ากรุงธนบุรีตีเมืองนครศรีธรรมราชได้แล้ว  
 ๓ เข้าใจว่าถวายตัวทำราชการในรัชกาลที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทร์



ปลอก ๑ สก ๑ เนียม ๑ วิก ๑ รุ่ง ๑ อิน ๑ รวมชาย ๑๖ คน  
 หญิง ๑ จัน ๑ พู ๑ ผง ๑ ทวพย ๑ น้อย ๑ จีบ ๑ พก ๑ กตัก ๑  
 รวมหญิง ๘ คน รวมทั้งชายหญิง ๒๔ คน นายนกเป็นที่หลวงสัจจา  
 ภักดี นายปลอกเป็นหลวงคักคัสการผู้ช่วยราชการเมืองพัทลุง ๒  
 นาย นายทัษ, นายนิม, นายสก, นายผง, นายน้อย, ได้ถวายตัวทำ  
 ราชการอยู่ในกรุง ผงไค้เป็นที่ท้าวสมคักคิก น้อยเป็นหม่อมพนักงาน  
 ในพระราชวังหลวง นายทัษ, นายนิม, นายสก, เป็นมหาดเล็ก ครั้น  
 พระยาพัทลุง (ทองขาว) ถึงอนิจกรรม ไปรคเกล้า ๆ ให้นายเผือก  
 พลพ่าย น้องพระยาพัทลุง (ขุน) ที่เรียกว่าพระยาพัทลุงกางเหล็ก  
 เป็นพระยาพัทลุง พระราชทานพานทองเป็นเครื่องยศ หลวงเทพ  
 ภักคิยกรบัตร์ (จู้ย) เป็นพระทิพคำแห่งสงครามปลัด หลวงสุรเสนี  
 กรมการเป็นหลวงเทพภักคิยกรบัตร์ ตั้งเมืองที่ตำบลลำข่า พระยา  
 พัทลุง (เผือก) มีบุตรชาย นิม ๑ พก ๑ ยิว ๑ กระจ ๑ พลัย ๑  
 อิน ๑ หญิง, เกก ๑ สิ้นลา ๑ จู้ย ๑ จีบ ๑ ลูกอิน ๑ กตัก ๑  
 รวมชาย ๖ หญิง ๖ เป็น ๑๒ คน นายยิวเป็นที่พระพลสงคราม  
 นายครุเป็นหลวงพิทักษ์ราชา กรมเกณฑ์บุญ นายอันเป็นหลวง  
 วิชิตสงคราม ใ้รับราชการ ๕ คน พระยาพัทลุง (เผือก) ได้  
 ว่าราชการเมืองพัทลุง ในแผ่นดินพระพุทธเลิศหล้า ๗ ปี ในแผ่นดิน  
 พระนั่งเกล้า ๒ ปี รวม ๙ ปี พระยาพัทลุง (เผือก) ออกนอก  
 ราชการ แล้วสมเด็จพระนั่งเกล้า ไปรคเกล้า ๆ ให้พระเสน่หา

มนตรี (ใหญ่) บุตรเจ้าพระยานครศรีธรรมราชเป็นพระยาพิทลุง  
 พระราชทานพานทองเป็นเครื่องยศ พระปลัดหลวงยกกระบี่ทรงตั้งอยู่  
 ตั้งเมืองท่าคำบลลำปำ พระยาพิทลุง (ใหญ่) มีบุตรชาย นายใหญ่  
 เป็นมหาดเล็ก ๑ นายกลางเป็นพระยาขำเรอบริรักษ์ ๑ นายหนู  
 เป็นพระสุนทรานุกิจปรีชา ๑ รวมบุตรรัชการ ๕ คน พระยา  
 พิทลุง (ใหญ่) ว่าราชการเมือง ๓๕ ปี มีความผิด ไปรกเกล้า ฯ  
 ให้พระยาพิทลุง (ใหญ่) ออกจากที่กลับเข้าไปทำราชการณกรุงเทพ ฯ  
 ใ้ไปเป็นที่พระยาอุไทยธรรมราชา ในกรมพระกลาโหม แล้วไปรก  
 เกล็ด ฯ ให้พระปลัด (จ้อย) เป็นพระยาพิทลุง ตั้งเมืองท่าคำบลลำปำ  
 พระราชทานพานทองเป็นเครื่องยศ นายบุญคงมหาดเล็กเป็นพระ  
 ทิพคำแห่งสงครามปลัด แลนายบุญคงนั้นเป็นบุตรหลวงฤทธิเส็น  
 นายกองสร้อยกิน หลวงฤทธิเส็นเป็นบุตรอาพระยาพิทลุง (ทองขาว)  
 นายทัมมหาดเล็กบุตรพระยาพิทลุง ทองขาว เป็นหลวงเทพภักดี  
 ยกกระบี่ พระยาพิทลุง (จ้อย) หามีบุตรไม่ รัชชาน้อยบุตรของ  
 หลานมาไว้เมืองพิทลุง เลียงเป็นบุตร พระยาพิทลุง (จ้อย) ว่าราช  
 การเมืองในแผ่นดินสมเด็จพระนั่งเกล้า ๓๐ ปี ถึงแก่อนิจกรรม  
 แลแล้วสมเด็จพระนั่งเกล้า รัชสั่งให้หลวงเทพภักดียกกระบี่ (ทัม)  
 เป็นพระยาพิทลุง แลแล้วสวรรคต ครั้นแผ่นดินสมเด็จพระจอมเกล้า  
 เจ้าอยู่หัว หลวงเทพภักดียกกระบี่ (ทัม) ได้รับสัญญาบัตรเป็นพระยา  
 พิทลุง พระราชทานพานทองเป็นเครื่องยศ นายนิมบุตรพระยา

พัทลุง (ทองขาว) ซึ่งเป็นที่หมิ่นสนิทภริมย์ปลัดกรม ในกรม  
 หมิ่นไกรสรวิชีวิต เป็นที่หลวงเทพภักคิยกรบัตร์ นายน้อยบุตรเขย  
 พระยาพัทลุง (ทับ) เป็นพระวรรณานุกสัมพันธ ผู้ว่าราชการเมือง  
 ปะเหลียน พระปลัดคงที่อยู่ที่ นายสุภบุตรพระยาพัทลุง (ทองขาว)  
 เป็นที่หลวงราชมนตรี ผู้ช่วยราชการ พระยาพัทลุง (ทับ) ตั้งเมือง  
 ที่ตำบลบ้านลำปำ พระยาพัทลุงทับ มีบุตรชาย ชื่อ กล้าย ๓  
 ทองขาว ๑ หนู ๑ หลิ่งชื่อ ชาว ๑ ชื่อคำ ๑ รวมชาย ๓ หลิ่ง ๒  
 เป็น ๕ คน กิยบุตรภรรยาชื่อ ชายชื่อคง ๑ กล้อม ๑ ทูก ๑  
 นบ ๑ หนู ๑ หลิ่ง ชื่อ ทิม ๑ เขียม ๑ เอ็ม ๑ เภา ๑ เข่า ๑ หลวง ๑  
 รวมลูกเมียมีบุตรชาย ๕ หลิ่ง ๕ เป็น ๑๐ คน นายกล้าย นายทองขาว  
 ไต่ถวายเป็นมหาดเล็ก ครั้นพระปลัด หลวงยกบัตร์ถึงแก่กรรม  
 ไปรคเกล้า ฯ ให้หลวงรองราชมนตรี (สุก) เป็นพระทิพคำแห่ง  
 สงครามปลัด นายกล้ายมหาดเล็ก บุตรพระยาพัทลุง (ทับ) เป็น  
 หลวงเทพภักคิยกรบัตร์ นายหนูมหาดเล็กบุตรพระยาพัทลุง (ทับ)  
 เป็นหลวงรองราชมนตรีผู้ช่วยราชการ พระยาพัทลุง (ทับ) ว่าราชการ  
 เมือง ๑๘ ปี ถึงอนิจกรรม ในแผ่นดินสมเด็จพระจอมเกล้า แล้ว  
 ไปรคเกล้า ฯ รัชสั่งให้พระวรรณานุกสัมพันธผู้ว่าราชการเมืองปะเหลียน  
 เป็นพระยาพัทลุง พระราชทานพานทองเป็นเครื่องยศ ตั้งเมืองที่  
 ตำบลลำปำ พระปลัดหลวงยกบัตร์คงที่อยู่ที่ นายทองขาวเป็น  
 มหาดเล็ก บุตรพระยาพัทลุง (ทับ) เป็นพระบริยัตต์เกษตราบุรีรักษ์

ผู้ว่าราชการเมืองปเหลียน ครั้นพระทิพคำแห่งสงครามปลัด (สูก)  
 หลวงเทพภักดีกรบัตร์ (คล้าย) ถึงแก่กรรม หลวงภักดีโยธา (รุ่ง)  
 บุตรพระยาพิทลุง (ทองขาว) เป็นพระทิพคำแห่งสงครามปลัด ขุน  
 บุรวิทย์ (นัน) บุตรหลวงสุนันทากรปลัดเมืองปเหลียน เป็นหลวง  
 เทพภักดีกรบัตร์ ฯ

